

89-3

207

J. Augškalns-Aberbergs

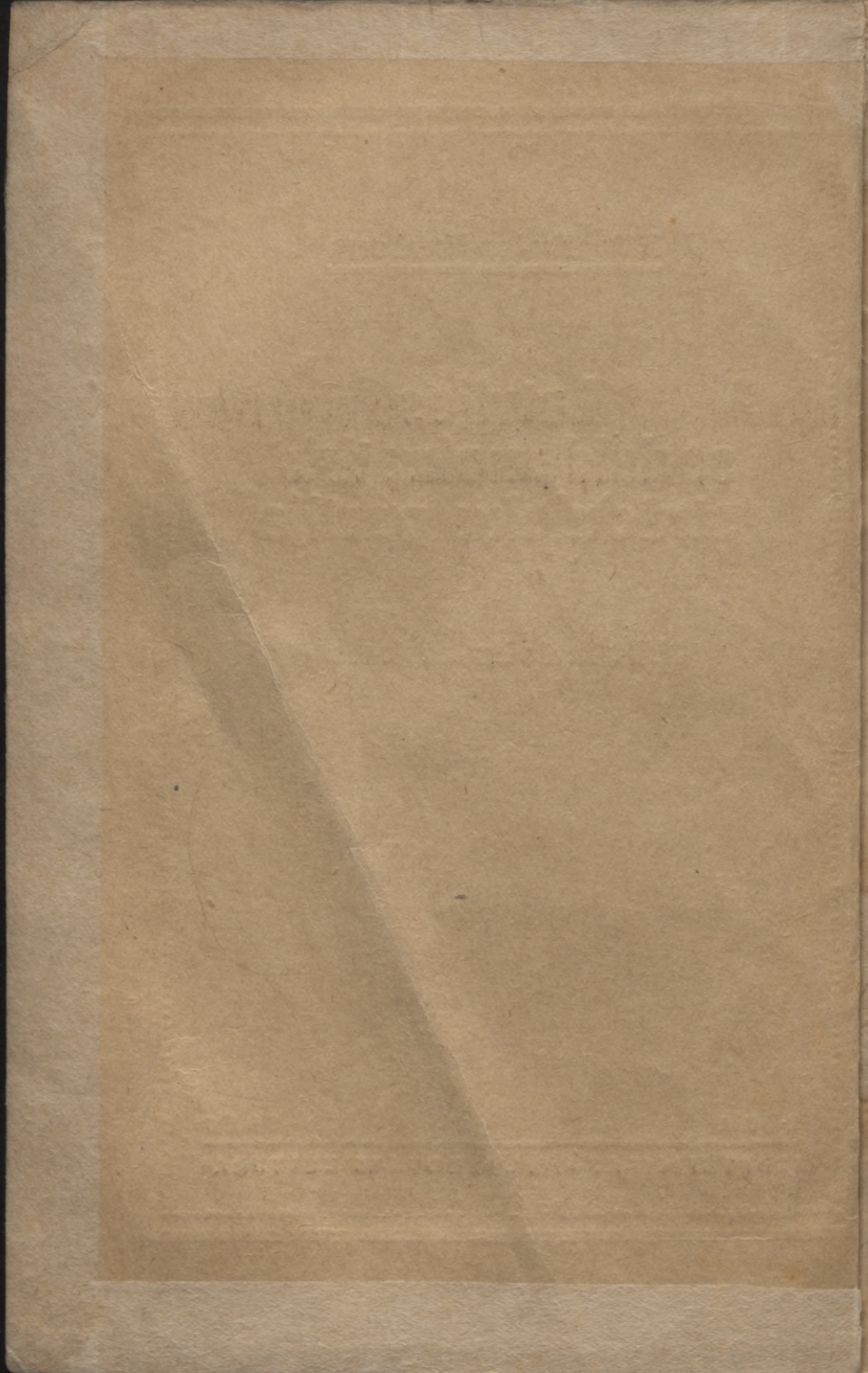
Latvijas socialdemokrātiskā strādnieku partija

Vēsturisks atskats

RĪGA

1929

IZDEVNIECĪBAS P./S. „NAKOTNES KULTURA“

89-3

L 207

32

J. Augškalns - Aberbergs

Latvijas socialdemokratiskā strādnieku partija

Vēsturisks atskats

RĪGĀ

1929

IZDEVNIECĪBAS P./S. „NĀKOTNES KULTURĀ“

53.635

Latv. PSR Valsts biblioteka

V. Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTEKA
~~89-~~ 12.368
0307055181

„Nākotne“, Rīgā, Marijas ielā Nr. 72 6630

Priekšvārda vietā

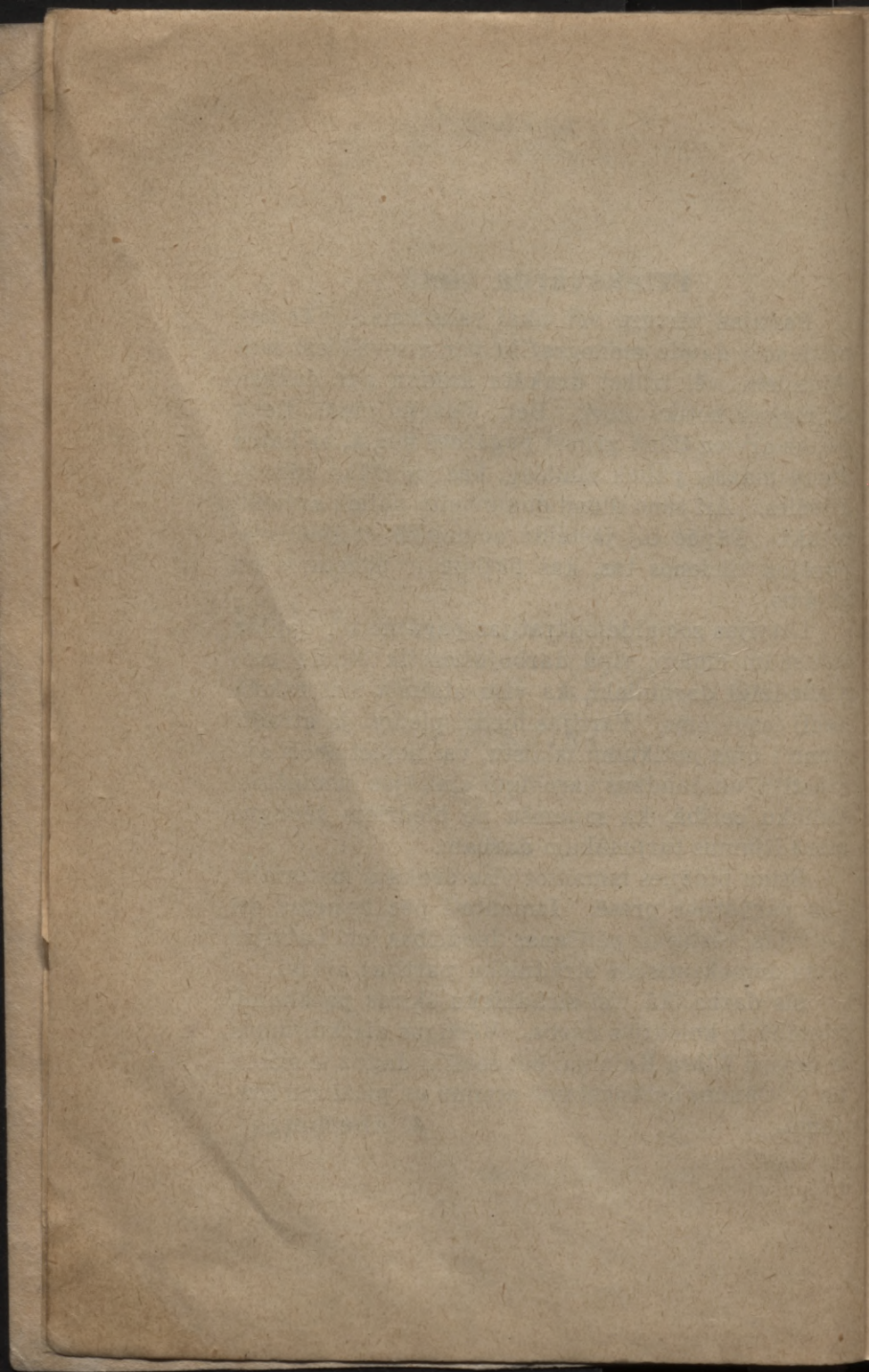
Partijas vēsture vēl tikai rakstāma. Vēl nav pietiekoši daudz monografiju par atsevišķiem jautājumiem, vēl trūkst drukātu atmiņu par dažiem svarīgiem notikumiem. Bet slaveno cīņas dienu gaitas arvien tālāk grimst pagātnes miglā, ar katru dienu mazāk paliek cīnītāju, kas šīs cīņas līdz cīnījušies. Arī seno dienu dokumentu paliek arvienu retāki. Tāpēc bij jāsteidz acumirkli atzīmēt vispārējos vilcienos tas, kas pašlaik ir pietams un zināms.

Latvijas socialdemokratijas pagātne tik bagāta slavenām cīņām, viņā darbojušies tik daudz pašreizējīgi darbinieki, ka visu atzīmēt šinī rakstā nebij iespējams. Partijas biedri piedos, ja atradīs vienu - otru notikumu izlaistu, vai nepietiekoši aprakstītu, un daudzus varonīgus cīnītājus neminētus. Palieku cerībā, ka saņemšu no biedriem vērtīgus aizrādījumus turpmākam darbam.

Esmu pūlējies izmantot visu drukātu materialu, kas parādījies presē. Izmantoti pēc iespējas arī Latvijas vēstures pētīšanas biedrības un Latvijas socialdemokratiskās strādnieku partijas arhīvi.

Šis darbs, kā visi strādnieku šķiras pasākumi, īstenībā ir kolektīvs darbs. Vērtīgus aizrādījumus ir devusi Klāra Kalniņa, bet sevišķi daudz ir smelti no V. Caunes neizsmeļamā atmiņu un piezīmju krājuma.

J. Aberbergs

I e v a d s

Ar 19. gadu simteni Eiropas saimnieciskā dzīvē nāk pie varas jauns spēks — modernais lielkapitālisms. Izbeidzas muižnieku valdība ar visu savu patriarchālo romantismu, dibinātu uz zemnieka nebrīvību un atkarību no muižas. Rodas jaunas iedzīvotāju šķiras: uzņēmējs - lielkapitālists un viņa strādnieks - bezpajumta proletārietis. Šo jauno šķiru rašanās sagatavojās ilgā un nemitīgā šķiru cīņā, bet izpaudās pēkšņās, visu graužošās revolūcijās. Angļu lielkapitālisti atbrīvoja sev ceļu revolūcijā, kas vilkās gandrīz visu 17. gadu simteni, franči satrieca savus muižniekus 1789. g. lielajā revolūcijā, vācieši — 1848. g. revolūcijā, bet krievi — 1905. gadā. Dižciltīgo muižnieku vietā, kas skaitīja savus senčus un lepojās ar savu zobenu, — stājās cilvēki bez senčiem, ar jaunu ieroci — naudas maku rokā. Zemkopības vietā nāca rūpniecība, klaušinieku vietā — brīvstrādnieki. Baznīcas izgreznotam tornim, kas godbijīgi rādīja uz debesīm, blakus nostājās cits tornis, kas nicinoši splāva sutu un sodrējus taisni debesīs. Moderno lielkapitālistu vada tikai viena dzīņa — pēc iespējas izmantot pasaules bagātības, pēc iespējas paplašināt savus kapitālus. Viņu neattura ne plašums, ne tāles. Viņš cenšas pārvaldīt ir zemi, ir ūdeņus, ir gaisu, ja vien no tā var gūt sev kādu labumu. Lielkapitālistu kalpībā stājas miljoni strādnieku, kas spiesti pārdot savu darba spēku, lai gūtu sev uz turu. Strādnieki gādā kapitālista peļņu, rada viņa kapitālus. Nomocīti un nicināti 19. gadu simteņa sākumā, strādnieki ar katru paaudzi pieaug spēkā un pašapziņā. Viņi cienīgi nostājas pretī saviem

izmantotājiem 19. gadu simteņa beigās un uzsāk ar viņiem nesaudzīgu cīņu. Kapitalista spēks—viņa bagātība, strādnieka — viņa organizēta uzstāšanās. Iedzīvotāju šķiru starpā sākās jauna šķira cīņa un jauni cīņas pajēmieni. Strādnieki ir pārlicināti par savu uzvaru, viņi ir nākotnes nesēji, viņi lepni apzīmē sevi par pamata šķiru. Kapitālistu nemitīgā traukšana uz priekšu, dzīšanās pēc jauniem sasniegumiem, un strādnieku šķiras cīņa ar kapitālistiem veido visas cilvēces dzīvi 19. un 20. gadu simteņos.

Savu nākotnes ideālu iemiesojumu proletariats atrada sociālisma idejā. Jau franču revolūcijas laikā, 1794. gadā, Grakchs Babefts savā „Līdzīgo Manifestā“ izteicās: „Mēs paziņojam, ka nevaram vairs apmierināties ar to, ka vislielākam cilvēku vairumam jāstrādā vaīga sviedros, lai sagādātu greznu dzīviniecīgam mazākumam.“ Un viņš droši pravieto: „Lielā franču revolūcija ir tikai priekštece vēl varenākai revolūcijai, kas tad būs pēdējā.“ Grakcha Babefta vārdi sabaidīja toreizējo sabiedrību, un viņu notiesāja uz nāvi. Dažus gadus vēlāk pilsoņu ekonomists Sen-Simons noteikti aizrāda, ka franču revolūcijā un vispār visā dzīvē dzenošais spēks ir šķiru cīņa. 1831. g. šo ideju uztvēra Lionas audēji, likdami savam melnam karogam uzrakstu: „Dzīvot darbā, mirt cīņā“. 1837. g. angļu čartisti cīņā par politiskām tiesībām atklāti proklamē: „Politiskā vara — mūsu līdzeklis, sociālā labklājība — mūsu mērķis.“ Tā pamazām veidojās strādnieku šķirā šķiru cīņas ideja. Ar katru dienu, ar katru jaunu cīņu strādnieki nākpārlicības, ka nepietiek vienīgi uzlabot šīsdienas ekonomisko stāvokli, atsitot kapitalisma uzbrukumus. Ikdienas cīņā var būt uzvaras, var būt arī zaudējumi. Lai nepagurtu ikdienas cīņā, lai neapmierinātos ar sīkiem sasniegumiem, ir nepieciešami plašāki mērķi, augstāki ideāli. Nepietiek atsist kapitālistu uzbrukumus, ir nepieciešami pa-

šiem uzbrukt pretiniekam, mazinot viņa cīņas spējas un salaužot viņa spēkus. Strādnieku šķiras smagais ekonomiskais stāvoklis grieza uz sevi arī pilsonisko zinātnieku vērību. Ievērojamais lielpilsoņu ekonomists Rikardo nāca ar savu „rupniecības dzelzslikumus“, pēc kuŗa strādnieku stāvoklis var gan uz acumirkli uzlaboties, bet visumā nav izredzes viņu uzlabot kaut cik jūtami. Arī lielais individuālists un varoņu dievinātājs Karleils norādīja, ka strādnieku kustība ir tikai nelaimīgas, dziļā beztiesībā apraktas masas nevarīgas pretošanās mēģinājums. Citi ekonomisti, kā Sen-Simons, Rob. Ouens, šarls Furjē, mēģināja izgudrot jaunu sabiedrības iekārtu, kas vispār iznīcinātu pastāvošo netaisnību un radītu visiem cilvēkiem labākus dzīves apstākļus. Ar saviem pētījumiem šie zinātnieki panāca to, ka vispār bij iespējams ieskatīties sabiedrisko spēku attiecībās un sabiedrību veidojošos likumos. Šos pētījumus sauc par utopiņiem vispirms tāpēc, ka viņi iedomājās, ka ir iespējams izgudrot kādu recepti, pēc kuŗas veidot sabiedrību, bet vēl vairāk tāpēc, ka viņi griezās ar savām receptēm pie visām šķirām, arī pie lielkapitālistiem, tā uzaicinādami viņus darboties tieši pretī savām interesēm.

Uz viņu darbiem dibinādamies un paplašinādami tos ar saviem stingri zinātniskiem pētījumiem, Kārlis Markss un Fridrichs Engelss nāca pie noteiktiem uz zinātni pamatotiem slēdzieniem, kuŗi atrada neizmērojami spēcīgu atbalsi strādnieku šķirā. Viņi pierādīja, ka visi kapitālistiskās iekārtas dzinējspēki darbojas vienā virzienā un ved tagadējo anarķistisko preču ražošanas sistēmu uz vienu mērķi — sabiedriski plānveidīgi iekārtotu ražošanu — sociālismu. Sociālisms nav jāizdomā. Viņš ir kapitālistiskās ražošanas attīstības gala mērķis. Viņu negrib atzīt kapitālisti, turpretī proletariāts to redz un viņa uzdevums ir — virzīt

kapitālistisko atīstību tādā guļtnē, lai drīzāk tiktu pie gala mērķa.

Ar to strādnieku šķirai bij dots rokā spēcīgs ierocis cīņā pret kapitālistiem un līdz ar to skaista nākotnes ideja.

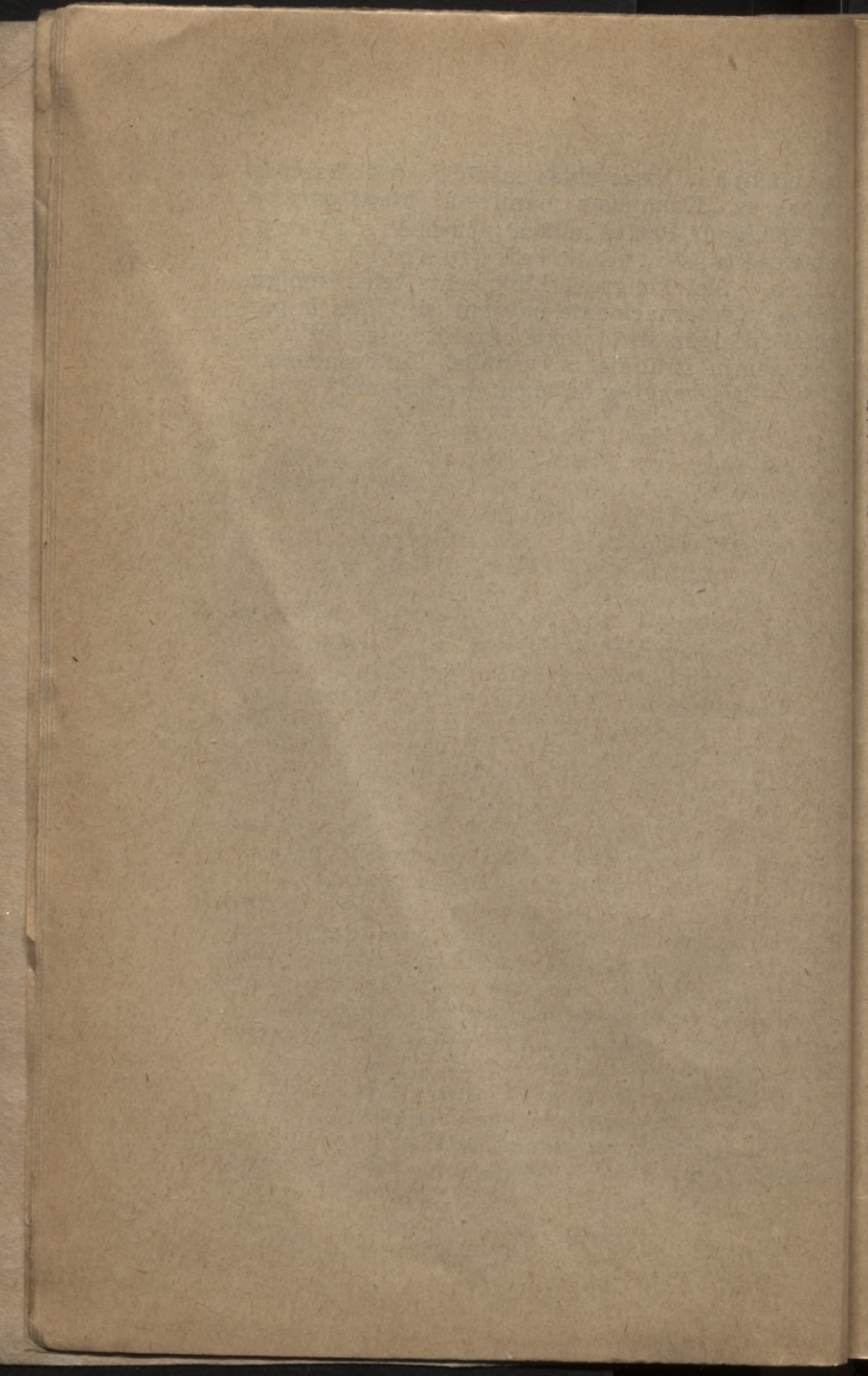
Cīnoties par savām ikdienas prasībām, par labāku stāvokli, par minimalām dzīves ērtībām, proletariāts līdz ar to tuvina visu sabiedrību skaistam un varenam ideālam — sociālistikai iekārtai, kurā nebūs ne apspiesto, ne apspiedēju, ne šķiru cīņas un katrs mierīgi baudīs visa sava darba augļus.

Pirmā strādnieku apvienība uz zinātniskā sociālisma pamatiem, resp. pirmās sociāldemokrātiskās šūniņas Eiropā bij „Komunistu savienība“, kas nodibinājās 1847. gadā. Šai savienībai Kārlis Markss uzrakstīja uzsaukumu, „Komunistu manifestu“, kas palika par starptautiskās sociāldemokrātiskās kustības pamata ideju nesēju. Lai gan šie sociāldemokrātijas pionieri varēja darboties tikai slēpeni, lai gan viņu bij maz, tomēr viņi proklamēja visai pasaulei, ka viņu mērķis ir — radīt visas pasaules proletāriešu apvienību, kas cenšas sagrābt politisko varu savās rokās un novest sabiedrību pie jaunas iekārtas, pie sociālisma.

Lielāku iespaidu guva 1864. gadā nodibinātā „Starptautiskā strādnieku apvienība“, jeb „Internacionāle“, kura gan idejiski bij mazāk vienota, jo drīz viņā pašā pacēlās iekšēji strīdi ar Bakuņina vadīto anarhīstiski-sindikālistisko virzienu. Bet jau pirmās internacionāles laikā norisinājās spēcīga strādnieku šķiras kustība visās zemēs, kas pēc ilgām frakciju cīņām noveda pie strādnieku partiju nodibināšanās bez maz visās zemēs. 1875. gadā nodibinājās apvienotā Vācijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija, 1879. gadā tāda pat partija Beļģijā, 1880. g. Francijā, 1886. gadā Austrijā, beidzot **1898. g.**

Krievijā. Visas viņas sastādīja darbības programmas uz „Komunistu manifesta“ ideju pamata.

1889. gadā Parīzē sanāca pirmais starptautiskais strādnieku partiju kongress. Šinī kongresā Lībknechts teica zīmīgus vārdus: „Internacionale nav mirusi. Viņa ir pārgājusi spēcīgās strādnieku organizācijās un atsevišķu zemju strādnieku kustībās. Internacionale dzīvo — šis kongress ir viņas darinājums.“

Vācijas socialdemokratija

Vācijā sociāldemokrātiskā kustība sākās ar 1863. gadu, kad strādnieku kustības priekšgalā nostājās Ferdinands Lasāls. Savā „atklātā atbildē“ Leipcigas centrālajai komitejai Lasāls aicina vācu strādniekus dibināt patstāvīgu politisku partiju, jo tikai tad tie būs spējīgi cīnīties par savām nepieciešamām dzīves prasībām. Viņš aizrāda uz strādnieku algu dzelzs likumu. Strādnieku alga caurmērā nekad nepārsniedz tās minimalās prasības, kas nepieciešamas viņa paša un viņa ģimenes uzturēšanai. Ap šo strādnieka minimālo algu pastāvīgi grozās reālā strādnieka alga. Viņa nevar pacelties pārāk augstu, jo labākos apstākļos strādnieku rodas vairāk, un savstarpējā sacensībā darba alga krīt. Viņa nevar arī nokrist pārāk zemu, jo tad strādnieka eksistence ir apdraudēta un tam draud izmiršana. — Lasāls aicina strādniekus cīnā pret šo likumu.

Lasāla aģitācijai bij lieli panākumi, un viņam izdevās nodibināt „Vispārējo vācu strādnieku apvienību“.

Vienā laikā ar Lasālu Dienvidu Vācijā darbojās 1848. g. revolūcijas veterāns Lībknechts un strādnieks Bebels. Tie nodibināja Eizenachā, 1869. g., Vācijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju. Starp abām partijām nebija principiālu domu starpību, viņas šķīra toreizējie Vācijas vispār. politiskie jautājumi, kā arī domstarpības par partijas iekšējo uzbūvi. (Lasāla partija bija dibināta uz stingras centralizācijas principiem, bet Bēbeļa - Lībknehta partija bija demokrātiska pēc savas uzbūves). Abas grupas bija stipri

naidīgas, līdz, beidzot, pati dzīve spieda apvienoties. Šī apvienošanās notika Gotā 1875. g. No tā laika Vācijas sociāldemokrātija ir ar apbrīnojamu disciplīnas apziņu pratusi uzglabāt partijas vienotību, neskatoties uz to, ka partijas iekšienē bij rojami virzieni, kas krasi šķīrās savā starpā.

Sociāldemokratiskā partija Vācijā ātri pieaug un palika bīstama varenajam „dzelzs kanclerim” Bismarkam. Viņš nolēma iznīcināt augošo kustību un 1878. g. izdeva „spaidu likumu”, kurš noliedza paust sociāldemokrātiskas idejas. Tomēr sociāldemokrātija attīstījās arī zem spaidu likuma, un 1890. g., pēc ķeizara Vilhelma I. nāves, jaunais ķeizars Vilhelms II. atcēla spaidu likumus, jo tāt nesasniedza savu mērķi.

Pēc spaidu likumu atcelšanas, Vācijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija savā kongresā Erfurtē, 1891. g., pieņēma K. Kautska, uz zinātniski sociālisma un Kārļa Marksa ekonomiskās teorijas pamatiem izstrādāto partijas progrāmu, kas pazīstama zem nosaukuma „Erfurtes programma” un palikusi par pamatu citu zemju sociāldemokrātisko partiju programām. Erfurtes programmas pamatmotīvi:

1. Pilsoniskās sabiedrības ekonomiskā attīstība neizbēgami iznīcina sīkražotājus, šķir strādniekus no ražošanas līdzekļiem, pārvēršot tos par bezpalīdzuma proletāriatu, bet ražošanas līdzekļi paliek nedaudzu kapitālistu un lielmuižnieku monopols.

2. Roku rokā ar ražošanas līdzekļu monopolizāciju iet viņu pārvēršana mašinās un neizmērojami pieaug cilvēka darba ražīgums. Visas priekšrocības, kas ar šādu darba ražīguma pieaugumu rodas, bauda kapitālisti un lielgruntnieki, strādnieku šķīrā turpretī pieaug posts.

3. Proletāriešu skaits pastāvīgi pieaug un šķiru cīņa starp buržuāziju un proletariātu paasinās.

4. Plaisu starp kapitālistu šķiru un proletariātu vēl paasina saimnieciskās krīzes, kas rāda, ka ra-

žošanas līdzekļu privātīpašums nav vairs saskaņojams ar lietderīgu izmantošanu.

5. Tikai pārvēršot kapitālistisko privātīpašumu uz ražošanas līdzekļiem sabiedriskā īpašumā un pārveidojot preču ražošanu sociālistiskā, var panākt, ka sabiedriskā darbā pastāvīgi pieaugošaisienesīgums nāk par labu pašiem ražotājiem, un posta un apspiešanas vietā nāk labklājība un vispusīga, harmoniska pilnība.

6. Sabiedrisko apstākļu pārveidošana nozīmē ne vien proletariāta, bet arī citu šķiru atbrīvošanu no pastāvošās iekārtas spaidiem. Šo pārveidošanos spēj izvest tikai proletariāts.

7. Strādniecības cīņa pret kapitālismu ir politiska cīņa.

8. Šo cīņu apzinīgi un vienoti uz noteiktu mērķi vadīt — ir sociāldemokrātiskās partijas uzdevums.

9. Vācijas apzinīgie proletārieši ved savu cīņu vienoti ar visas pasaules apzinīgiem proletāriešiem.

10. Socialisti cīnās par brīvību un ir pret katru apspiešanu, vienalga pret kādu šķiru, partiju, dzimumu vai tautību tā vērsta.

Šai īsai programai Kautskis uzrakstīja plašu paskaidrojumu, kurā aizskāra visas sabiedrības pārādības. Tā nebij vairs šaura darba programma, bet plašs un motivēts jauns pasaules uzskats.

Sociāldemokratijas sākumi Krievijā

Latvija līdz 1918. gadam bij krievu valsts sastāvdaļa. Bet viņu pārvaldīja vācu baroni un latviešu kultūra attīstījās zem vācu kulturas iespaida. Tāpēc arī sociāldemokrātiskās idejas Latvijā ieplūda pirmā kārtā no Vācijas, turpretī visa sociāldemokrātu darbība norisinājās zem Krievijas politisko apstākļu iespaida.

Krievu cariskā valdība turējās pretī jaunai kapitalistiskai ražošanas kārtībai. Viņa nojauca, ka līdz ar kapitalistisko ražošanas veidu Krievijā agr vai vēl izveidosies demokrātiska satversme. Valdošās aprindas pūlējās pierādīt tautai, ka Krievijas saimnieciskā attīstība dibinās uz īpatnējiem pamatiem un iet citus ceļus, nekā Vakar-Eiropas valstis. — Šī politika izrādījās maldīga, to pierādīja Krimas karš, kurā Krievija zaudēja taisni tādēļ, ka viņa bij saimnieciski tālu atpakaļ palikusi zeme. Pēc Krimas kara uz Krieviju sāka plūst ārzemju kapitāls, nodibinājās veseli rūpniecības rajoni, pieauga lielpilsētas. Tik krievu zemnieki vēl palika apspiesti un bij beztiesiski vergi, kas nespēja uzstāties par labāku nākotni. Arī tā zemniecības daļa, kas atstāja arklus un pārgāja dzīvot lielpilsētās kā strādnieki, savā attīstībā maz bij citiem priekšā. Tomēr krievu inteliģencē, pat daļā muižniecības, drīz iesakņojās socialistu idejas. Iepazīnušies ar Vakar-Eiropas tautu kultūras sasniegumiem un redzēdami krievu tautas beztiesisko un kultūreli zemo stāvokli, tie sāka iet tautā, rādīt tai viņas šausmīgo stāvokli, atdarīt acis plašākam skatam un labākas nākotnes ideāliem. Tik krievu zemnieks nesaprata šos inteliģentus. Viens pēc otra tie krita cara policijas nagos un aizgāja bojā. Vēlāk krievu inteliģencē pamodās virziens — ar varas līdzekļiem panākt valdības pārveidošanos, vai piespiest to izvest dzīvē plašas politiskas reformas. — Ekonomisku apstākļu spiesta, Krievijas valdība sāka izvest dzīvē dažas reformas. 1861. g. atlaida brīvā krievu zemniekus, ievada jaunu tiesu iekārtu un vispārēju kara klausību, kā arī aprinķu pilsētu un gubernu pašvaldības, resp. „zemstvas“. Tomēr šīs reformas nedeva iedzīvotājiem nekādas politiskas tiesības.

Nevarēdami apmierināties ar šādiem valdības soļiem vien, toreizējie socialisti sāka pielietot varas līdzekļus un ar teroru gribēja piespiest valdību

izvest plašākas reformas. Norisinājās vairākas asiņainas dramas: revolucionāri nogalināja cara ierēdņus — gubernatorus, žandarmu priekšniekus. Beidzot nolēma nogalināt pašu caru. Pēc vairākiem neizdevīgiem mēģinājumiem, 1. martā 1881. gadā cars Aleksandrs II. krita no revolucionāra bumbas. Bet iespaids iznāca pavisam citāds, nekā to bij iedomājušies revolucionāri. Cara pēcnācēja, Aleksandra III., laikā pastiprinājās reakcija, un varonīgie „Tautas gribas” partijas locekļi krita žandarmu rokās. Daļu notiesāja uz nāvi, citus nosmacēja cietumu pagrabos.

Tikai tagad daļa krievu sociālistu nāca pie atziņas, ka terors nav lietderīgs cīņas līdzeklis, bet gan nepieciešama plaša masu kustība.

1885. gadā krievu sociālisti - inteliģenti sašķēlās divās grupās. Viena daļa turpināja aizstāvēt seno teroristisko taktiku, tautas apgaismošanu un modināšanu un savā darbībā balstījās uz zemniekiem, cerēdama tos padarīt par apzinīgiem revolucionāriem. No šīs grupas attīstījās vēlāk socialistu revolūcionāru partija. Otra grupa, ar krievu sociāldemokrātijas teoretiski Pļechanovu priekšgalā, nodibināja „Darba atbrīvošanas grupu”. Šī grupa, zem ārzemju sociāldemokrātiskās kustības iespaida, meklēja sakarus ar fabriku strādniekiem un savā darbībā balstījās uz strādnieku kustību. Strādnieku kustību tie saprata tikai kā masu kustību, kāpēc arī atteicās no terora kā cīņas līdzekļa.

Strādnieku kustība radās pati no sevis. Visos fabriku rajonos bij nodibinājušies strādnieku pulciņi, kas veda propagandu starp saviem biedriem, lai cīnītos pret darba devējiem par labākiem dzīves apstākļiem.

1898. gadā dažādu rajonu delegāti sabrauca kopā Minskā uz pirmo kongresu un nodibināja kopīgu organizāciju: „Krievijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju”.

Jaunā organizācija izdeva savu „manifestu“, kurā izteica savus uzskatus. Manifestā lasām šādus zīmīgus vārdus: „Visur strādnieku šķira vairāk pieprasa, jo vairāk viņa saņem. Tas pats būs arī ar krievu strādniecību. Līdz šim viņai ir devuši tikai tad, ja tā ir prasījusi. Arī nākotnē viņai dos tikai to, ko viņa pieprasīs.“ Manifests pieprasa vārdsapulču un biedrošanās brīvību un beidzas šādiem vārdiem: „Kā socialistiskā kustība un virziens Krievijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija turpina visas iepriekšējās Krievijas revolucionārās kustības tradīcijas... Bet līdzekļi un ceļi, kādu iet un lieto sociāldemokrātija, ir citi. Viņu izvēle noteic tas, ka sociāldemokrātija grib palikt un paliek organizētu strādnieku masu kustība. Viņa ir cieši pārliecināta, ka strādnieku šķiras atbrīvošana ir šīs šķiras pašas uzdevums, un neatlaidīgi saskaņo savu darbību ar šo starptautiskās sociāldemokrātijas pamata ideju.“

Šis manifests lika pamatus Krievijas sociāldemokrātijai. Ar to arī Krievijas strādniecība bija pievienota starptautiskai strādnieku kustībai.

Pievienojusies vispārējai strādnieku kustībai un piesavinājusies viņas pamatidejas, Krievijas strādniecība tomēr bija spiesta darboties sevišķos apstākļos. Par saviem tuvākiem uzdevumiem krievi savā pirmajā manifestā stādīja tādu politiskās darbības pamatnoteikumu izpildīšanu, kas Rietum-Eiropā jau sen bija panākti: runas, sapulču un biedrošanās brīvības. Cara valdība saprata, ka šo pamatprasību izpildīšana dod varenu ieroci strādnieku šķiras rokās, un tāpēc visiem spēkiem cīnījās pret šīm brīvībām. — Blakus strādnieku šķiras prasībām Krievijas sociāldemokrātija bija spiesta stādīt jautājumu par pilsoniskās revolūcijas organizēšanu, par bruņotu sacelšanos pret valdību. Tāpēc arī Krievijas sociāldemokrātiskai kustībai ir noteikti revo-

lucionars raksturs un viņa ar pilnu tiesību saucās revolucionarā socialdemokratija.

Latvijas socialdemokratija, turpretīm, gāja savu ceļu: idejiski pieslējās Vācijas socialdemokratijai, bet praktiski — Krievijas socialdemokratijas revolucionarai taktikai.

Krievijas socialdemokratiskai strādnieku partijai, darbojoties nelegalos apstākļos, neizdevās izveidoties par plašu un vienotu organizāciju. 1898. gada kongresā ievēlētā centrālā komiteja krita žandarmu rokās, bet otrā kongresā, 1903. g., partija sašķēlās divās — vairākuma un mazākuma — frakcijās. (Lielinieki un mazinieki). Principielās domstarpības radās organizatoriskos jautājumos: lielinieki prasīja plašas, diktatoriskas tiesības centrālajai komitejai un propagandistu koleģijai, mazinieki stāvēja par partijas organu demokratisku uzbūvi un plašāku tiesību piešķiršanu rajonu organizācijām. Lielinieki aizstāvēja vairāk tīru politisku cīņu un nosvērās uz socialistu - revolucionaru taktikas pusi; mazinieki, turpretī, vairāk piegriezās saimnieciskai cīņai un centās vairāk izmantot legālas iespējamības.

Šie frakciju strīdi arī bij par iemeslu, kāpēc latviešu socialdemokrati nevēlējās apvienoties ar krieviem, negribēja ienest savā vidū krievu partijas frakciju strīdus.

Lauku proletarieši

Līdz 19. g. s. sākumam latvieši bij gandrīz bez izņēmuma viena zemnieku - kļaušinieku šķira un muižnieku īpašums. Saimniecisku apstākļu spiesti, Latvijas muižnieki 1817.—1819. gados atteicās no savām īpašuma tiesībām uz zemnieka personu. Daudz daudzinātā zemnieku brīvīšana bij tomēr rupjš varmācības akts. Līdz 1819. gadam zemniekiem, vismaz kā kopībai, bij zināmas īpašuma tiesības uz viņu apstrādājamo zemi. Tagad likums atņēma viņiem šo ražošanas līdzekli un zemes īpa-

šuma tiesības palika par muižnieku monopolu. Pat pilsētu kapitalistiem nebija tiesības iegūt zemi un laukiem.

Šo zemnieku zemes atsavināšanas aktu latviešu tauta sajuta kā rūgtu netaisnību. Iedegās niknais šķiru cīņa, kas turpinājās kādus 50 gadus. Muižnieku ēku dedzināšana, inventara postīšana un tamlīdzīga naida izplūdumi atkārtojās ļoti bieži. Vietām uzliesmoja pat zemnieku nemieri. Muižnieku rokās bija visi varas līdzekļi: likums, tiesa, pat krievu valdības karaspēks, un tie nekautrējās tos izlietot visbrutālākā kārtā. Zemnieku pēršana bija parastā parādība līdz pat 1867. gadam. Baznīcās luterāņu mācītāji ik svētdienas rēja draudzi par nepaklausību muižniekiem. Vietām nometināja zemnieku mājas un krievu kara spēku. Viss tas tomēr maz līdzēja.

Pēc Krimas kara, kad visiem bija skaidrs, cik saņuvusi ir Krievijas uz muižnieku privilēģijām dibinātā valsts iekārta, kad cārs Aleksandrs III. jutās piespiests atbrīvojot kapitalistiskai iekārtai ceļu, nevarēja palikt neaizskārtas arī Baltijas provinces. Arī latviešu zemnieku dēli, nākuši pie augstākas glītības, pieprasīja latviešu zemniekiem tiesības kādas baudīja citas iedzīvotāju kārtas. Jaunie latviešu studenti nodibināja Pēterburgā laikrakstu „Pēterburgas Avīzes“, kas nemītīgi pauda cīņu pret muižniekiem un viņu kalpiem — mācītājiem.

Muižnieki ilgi cīnījās pret jauno laiku prasībām, tomēr 1867. g. zaudēja cīņu uz reizi divās frontēs. Ar jaunizdoto zemnieku likumu viņiem atņēma mājas pārmācības un zemnieku lietu uzraudzības tiesības, nostādot zemniekus vienā stāvoklī ar citiem zemes iedzīvotājiem. Ar to pašu likumu muižnieki zaudēja arī monopola tiesības uz zemi. Muižas valdītājs rēja iegūt katrs kapitalists, ja viņš to vēlējas, bet zemnieku lietošanā esošos zemes gabalus muižnieki bija spiesti pārdot viņu lietotājiem.

No šī laika zemnieki sāka neatlaidīgi drupināt muižnieku privilēģijas.

Zemniekiem atgūstot zemes īpašuma tiesības, nodibinājās sīkgruntnieku šķira. Līdz ar to radās liela plaša arī pašu latviešu zemnieku starpā. Tomēr lielums latviešu zemnieku bij palikuši bez zemes un bez ražošanas līdzekļiem.

Latviešu tauta sadalījās divās šķirās: saimniekos - māju īpašniekos un kalpos.

Kalpi klīda ikgadus no mājas uz māju, pārdojami vienīgo, kas viņiem piederēja — savu darba spēku, — meklēdami un neatrazdami labākus darba apstākļus. — Sākās jaunas, vēl neapzinātas šķiru pretešķības. No vienas puses saimniekigruntnieki vērsa savus skatus pret muižniekiem un viņu vēl atlikušām privileģijām, no otras — kalpi - proletarieši cīnījās ar saimniekiem par labākiem dzīves apstākļiem.

Kapitālistiskai iekārtai izveidojoties, pavairojās Latvijas pilsētās arī iedzīvotāju skaits. 1852. gadā Rīgā bij 65.413, 1867. g. — 102.590, 1881. g. — 169.329, 1897. g. — 282.230, bet 1914. gadā — 520.000 iedzīvotāju. Liepājā sākot ar 1871. gadu iedzīvotāju skaits pieauga no 10.000 uz 100.000. Tā tad 50 gados iedzīvotāju skaits Rīgā bij pavairojies 9 reizes, bet Liepājā 10 reizes. Tikai neliela daļa krīt uz iedzīvotāju skaita dabīgo pieaugumu, bet lielākā daļa tomēr ir ienācēji no laukiem. 1857. g. sāka norakt Rīgas pilsētas vaļņus, kas pilsētu bij ierobežojuši gadu simteņus. Rīga pieauga necerēti ātri. Senie klajumi un smilšu kalni drīz pārklājās ar lieliem piecstāvu namiem. 1861 g. atklāja Rīgas—Orlas dzelzceļa pirmo posmu (līdz Daugavpīlij). 1868. g. atklāja Rīgas — Jelgavas līniju, 1871. g. Rīgas — Tukuma līniju, 1881. g. — Rīgas — Pleskavas līniju. Attīstījās dzīva preču izmaiņa un tirdzniecība. Blakus tirdzniecībai attīstījās plašas rūpniecības iestādes. 1851. g. Rīgā bij 63 fabrikas, bet 1900. g. jau 2.136 rūpniecības uzņēmumi ar 56.253 strādniekiem, no tiem 151 ar

vairāk par 100 strādniekiem, bet 5 uzņēmumi, kuros strādnieku skaits pārsniedza tūkstoti.

Tā paplašinoties rūpniecībai un tirdzniecībai, pieauga arī pati pilsēta. Laikmetā no 1879. g. līdz 1895. gadam pilsētas būvvalde ir apstiprinājusi caurmērā 300 jaunbūves gadā, bet sākot ar 1895. g. līdz 1900. g. — pāri par tūkstoti, 1898. gadā pat 1.289. Cēla pa lielākai daļai fabriku ēkas un milzu namus strādnieku dzīvokļiem. Rīga īsā laikā attīstījās par modernu lielpilsētu ar bruģētām ielām, ielu dzelzceļiem, ūdensvadu, gāzes un elektrisko apgaismošanu un taml.

Bezzemnieki, kas bij zaudējuši katras cerības uz savu zemes stūrīti, nāca uz Rīgu, meklēja te darbu un to arī atrada. To pašu darīja arī saimnieku jaunākie dēli, dažādi veikalnieki un amatnieki. Lauku iedzīvotāju skaits samazinājās, pilsētas pieauga uz laucinieku rēķina. Rīga pārvērtās par Latvijas saimnieciskās un garīgās dzīves centru. Bagātākie latvieši cēla namus, atvēra veikalus un dažādus sīkākus uzņēmumus.

Turīgie latvieši un inteliģence nodibināja 1869. gadā Rīgas latviešu biedrību. Ap šo biedrību, jeb „māmuļu“, grupējās visa toreizējā latviešu inteliģence.

Otra daļa latviešu — strādnieki - proletarieši, stājās darbā fabrikās, ostā, tirdzniecībā, vai uz būvēm. Visur bij vajadzīgas darba rokas, visur varēja darbu atrast. Tikai darba apstākļi bij smagi. Darbs vilkā 12 stundas, fabriku inspekcija bij vāja, vai viņas nemaz nebija, par darba aizsardzību neviens negādāja. Slimības, sakropļošanas, darba nespējības gadījumā strādnieks bij izmests uz ielas. Darba algas bij tādas, ka, ņemot vērā pieaugušās vajadzības, nebij iespējams apmierināt nepieciešamākās dzīves prasības; par ietaupījumiem nebij ko domāt.

Lai kautcik atvieglotu grūto stāvokli, Rīgas strādnieki dibināja palīdzības biedrības un bērnu

kases. 1867. gadā nodibinājās Cerības biedrība, 1870. g. Jonatana biedrība, 1881. g. Torņakalna latviešu palīdzības biedrība. Šais biedrībās norisinājās Rīgas strādnieku garīgā dzīve no paša sākuma.

Tā Rīgā latviešiem nodibinājās atsevišķi centri — pilsoņiem Rīgas latviešu biedrība, bet strādniekiem viņu palīdzības biedrības.

Latviešu inteligence toreiz ar lielu uzticību skatījās uz krievu valdību. Bij cerības atsvabināties no vāciešu virskundzības ar krievu palīdzību. Krievu valdība atradās toreiz zem slavofīļu partijas iespaida, bet šī partija stādīja sev par uzdevumu iznīcināt atsevišķu provinču īpatnības un piespiest nomales padoties vispārējiem krievu likumiem. — Vāciešu stāvoklis, neskatoties uz lielajiem sakariem galma aprindās, palika grūts.

Krievijas valsts uzdevumā 1882. gadā Rīgā ieradās senators Manaseins. Tas stājās sakaros ar latviešu inteligenci, un sāka tuvāk izpētīt Latvijas apstākļus. Latviešu zemnieki tam kaudzēm sūtīja lūgumus un sūdzības par savu beztiesisko stāvokli un vācu muižnieku varmācībām. Manaseins strādāja te vairāk kā gadu un iesniedza krievu valdībai samērā objektīvu ziņojumu par Baltijas apstākļiem.

No ziņojuma latviešu sabiedrība gaidīja daudz un cītīgi izrādīja krieviem savu paklausību un padevību. Tik rezultāti iznāca pavisam necerēti. Krievu valdība pēc Aleksandra II. nāves, novērsās no teikti uz reakcijas pusi. Agrarā un ekonomiskā politikā tā visur nostājās lielgruntnieku un lielkapitalistu pusē.

Vispārējā politikā, turpretī, iestājās pārkrievošanas laiki. Krievu valodu ievēda visās iestādēs kā darīšanu valodu, 1885. g. zemi pārplūdināja krievu ierēdņi, skolās latviešu bērni jau no pirmās dienas bij spiesti runāt tikai krieviski (1887.). Bet viszīmīgākais ir 1888. gads, kad Latvijas pilsētu

ielās nostājās „gorodovojs“, bet pa lauku pagastiem sāka braukt „uradņiks“ — svarīgākie krievu valsts un valdības simboli. Ar to krievu kārtība Latvijā bij izveidota un nobeigta.

Latviešu inteliģencē atmodās klaušu laiku verdzības gars, par katru moralisku kazaka papēža spērienu viņa prata tikai klanīties un pāteikties. Īstas tautiskas pašapziņas latviešu pilsonībā trūka: ģimenē tie runāja vāciski, bet viņu veikali zēla un plauka arī bez latviešu valodas. Izņemot verdzisku padevību katram krievu ierēdnim un „uzticību tronim“, citas politikas tiem nebij. No politikas atrauti, tautiskie darbinieki atkātoja bez mēra tautas teiku motivus par dieviem un pārkoņiem, par saules meitām un pārkoņa dēliem, un nonāca pie „šmaukstiņu“, „sārtu lūpiņu“, „alutiņa“ un tamli dzīgu saldu un iemidzinošu lietiņu cildināšanas. Pat tautas tradīciju vākšana izvērtās par tautisku brunču cildināšanu, neesošu rūnu akmeņu dievināšanu, un izbeidzās turpat pie „putojoša miestīņa“ kausiem. — Garīgs seklums un piedzērusi tukšgalvība valdīja latviešu sabiedrībā.

Jaunā strāva

Latviešu tautiskā kustība bij sevi pārdzīvojusi. Viņas pirmie darbinieki — „jaunlatvieši“ ar Krišjāni Valdemāru, Juri Alunānu, Kronvalda Ati, Kasparu Biezbārdi priekšgalā bij paceltu galvu griezuši krūtis pret latviešu tautas ienaidniekiem pašapzinīgā cīņā par tautas tiesībām. Tautiskā laikmeta epigoņi turpretī bij pārvērtuši tautisko kustību par tukšu un pļāpīgu nacionalismu, kas locījās krievu cara troņa priekšā un cildināja katru, kam bij biežāks naudas maks un lielāka vara. Arī pati tauta vairs nebij vienota: viņa bij sadalījusies šķīrās. Krievijas saimnieciskā dzīve pēc krievu-turku kara no dzimtlaiku purviem un dumbrājiem bij izbraukusi uz kapitalisma lielceļa. Rīgas spēcīgā attīstība

19. gadu simteņa 70-os un 80-os gados bij radīta par pašas Latvijas kapitāliem. Muižnieki saņēma no zemniekiem lielas izpirkšanas naudas un tās ieguldīja Rīgas uzņēmumu akcijās. Arī turīgākie zemnieki ar saviem gadu desmitiem krātiem kapitāliem pārnāca uz Rīgu. Pēc 1890-tā gada uz Rīgu sāka pārvietoties arī ārzemju kapitāli. Ārzemnieki te nodibināja vairākas milzu fabrikas. Feniksa fabrikas nodibināšana darīja tādu iespaidu, ka laikmetu, kad šo fabriku cēla un laida darbā, sāka saukt par „Feniksa laikiem“. Dzīve norisinājās neatlaidīgā darbā un drudžainā steigā. Savstarpējā konkurences cīņā dzīma un izveidojās milzu uzņēmumi, panīka un bankrotēja sīkie ražotāji. Cīņā dēļ labāka maizes rieciena auga un veidojās strādnieku šķīra. Vīrietim blakus stājās sievietē un tā bij istā ģimenes uzturētāja un maizes pelnītāja. Bij pienākuši jauni laiki ar jauniem ideāliem. Ko te vairs nozīmēja tautiskie trallinātāji ar „bālēliņiem“ un „kumeliņiem“, „meičām“ un alutiņu. Tautiskā kustība bij pārgājusi starptautiskā. Tauta atmeta savus bijušos vadoņus. Pati tauta bij tagad cita. Tauta nebij vairs visi latvieši, par tautu sāka saukt darba ļaužu šķīru, vienalga, vai tie bij latvieši, vāci, leiši, igauņi vai žīdi. Ja viņi nebij kungi, tie bij tauta.

Šī darba tauta apzinājās savu spēku, viņa instinkti izjuta naidu pret saviem izmantotājiem, viņa auga pašapziņa un cīņas drosme. Strādniekos attīstījās kopības apziņa, dzīma miglaini labākas nākotnes ideāli. Starpbrīžos darba vietās, atpūtas brīdī pie alus glāzes, viesībās, tuvu draugu pulciņā dedzīgi pārrunāja tekošos dienas jautājumus, darba apstākļus, nākotnes izredzes. Ļoti dzīvi interesējās par jaunām idejām dabas zinātnēs, par labāku sabiedrisku iekārtu, par ģimenes attiecībām, bieži norisinājās reliģiski strīdi un disputi. Strādnieku šķīras augošo spēku nereti dabūja izjust viens otrs pārāk centīgs un kungiem pakalpiņš mei-

stars. Pilsētas strādnieki nebij pārtraukuši sakarus ar saviem lauku radniekiem un ienesa arī te dzīvību un jaunus ideālus. Kapitalisma uzvaras gājiens bij sasniedzis visnomaļākos Latvijas kaktus. Muižnieks, kas senos laikos gribēja būt „laužu tēvs“, tagad bij palicis par lielkapitalistu, pārgāja uz intensīvu zemes apstrādāšanas veidu, lūkojās tikai, kā pavairot muižas ienākumus un bez kādas līdzjūtības meta no iedzīvotā zemes stūrīša katru zemnieku, kas nespēja maksāt. Norisinājās dažkārt asiņainas sadursmes, kad izmisuma dzīti zemnieki meklēja atreibībā remdējumu savām bēdām. Nereti nodega muižnieku labības šķūņi. Lielu uztraukumu radīja Virgas barona Noldes nošaušana uz lielceļa 1883. gadā. Tie bij izmisumā vai naidā izdarīti atreibības akti, bet viņi liecināja par augošu nemiera kustību un jaunu laiku gaidām.

Pilnīgi dabīgi, ka augošie spēki meklēja izeju. Bij spēks, bij darba griba, nebij vadošas idejas, nebij organizācijas. Tās radās intelīgencē — „Jaunā strāvā“. Vispārējs nemiers, jaunu ceļu meklēšana, vērtību pārvērtēšana aizrāva studējošo jaunatni, gluži kā senos tautiskās kustības sākuma laikos.

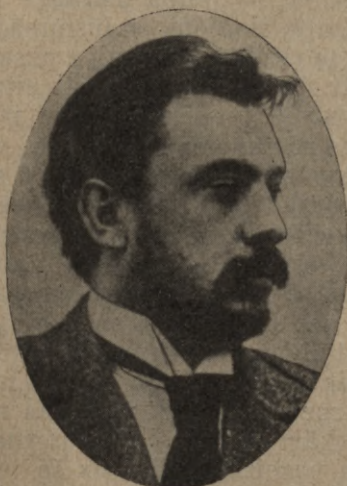
1883. gadā Tērbatā nodibinājās progresīvi - demokratisku studentu pulciņš „Pīpkolonija“. Ap 1890. gadu šinī pulciņā jau pazib tīri marksistiskas idejas. Līdzīgi pulciņi nodibinājās arī Pēterburgā un Maskavā. Tērbatas studenti izdeva rakstu krājumu „Pūrs (I. 1891. g., II — 1892. g. III. — 1894. g.). Šī krājuma III. daļā parādījās K. Kasparsona raksts „Dialektika“, kas guva tik lielu iespaidu, ka Kasparsonu sāka dēvēt par „latviešu Marksu“.

„Jaunstrāvnīki stājās brīvības kustības priekšgalā, viņi ir tieši senās „jaunlatviešu kustības idejiskie pēcteči. 1886. gada 1. oktobrī latviešu avižniecībā radās spilgtākas vēsmas. Fr. Bergmaņa vadībā sāka iznākt jauns laikraksts „Dienas Lapa“. Šis laikraksts drīz palika par topošās latviešu pro-

gresīvās intelīģences un topošās strādnieku kustības vadošo organu. Jauno laikrakstu kāri lasīja, no viņa daudz mācījās. „Jaunās strāvas“ rakstnieki skāra visus sabiedrības jautājumus. Šo kustību nevar saukt par marksistu kustību vien. „Jaunā strāva“ bij intelīģences kustība, — jaunā paaudze saslējās pret veco autoritatu slogiem, sajūsminājās par jauniem zinātniski pozitīviem pasaules uzskatiem, centās pati domāt un modināt domāt citus. Jaunstrāvnīeki ar aizrautību pieķērās visiem jauniem radikāliem domu slēdzieniem, vienalga, vai uz zinātniski - literārisku teoriju lauka, vai arī sabiedrisku jautājumu praktikā, ja tik vien tie varēja ārdīt vecās tradīcijas, vecos uzskatus un aizspriedumus. (Jansons — „Darbs“, III., 1904.). Jaunstrāvnīeku uzskatiem pieķērās strādnieku progresīvā daļa. Tā nemanot sastapās intelīģentie strādnieki ar strādniecisko intelīģenci vispirms uz kopēju ideju ceļa. Grūti pateikt, vai, varbūt, vispār nav pasakāms, kas bij tas rūcējs, tas šnācējs, tas nemiera sācējs. Ir vairākkārt prasījuši, kas pirmais ir sacījis „A“. Vienīgo pareizo atbildi uz šo jautājumu ir devis J. Rainis, kas šo jautājumu uzstādījis dzejolī „Nemiera sācējs“. Viņš saka: „Tas ezers ir tas nemiera sācējs“. Tas ezers ir viss strādnieku un darba intelīģences kolektīvs.

Jaunās strāvas kustības noteikti marksistiskais virziens sākās 1892. gadā. 1893. gada rudenī Rainis uz dažiem mēnešiem aizbrauca uz ārzemēm papildināties savās politiskās zināšanās. Tanī pašā laikā, kā to liecina strādnieki J. Driega, M. Ozoliņš u. c. savās atmiņās, sākās arī pirmie strādnieku pašdarbības pulciņi. 1893. g. 30. aug. J. Jansons ar savu priekšlasījumu „Domas par jaunāko literatūru“ sacēla tādu vētru latviešu sabiedrībā, ka šo priekšlasījumu uzskata par sociālisma ideju laikmeta iezvanījumu. Sapulcējušies pēc šī priekšlasījuma Kl. Kalniņas dzīvoklī, sajūsminātie jaunieši nolēma arī „Dienas Lapu“ vadīt marksistiskā vir-

zienā. Domāja tikai, ko par to teiks Rainis. Bet Rainis atgriezās no ārzemēm ar veselu krājumu socialistiskās literatūras. „Dienas Lapa“ pārvērtās par pirmo marksistiska virziena laikrakstu Latvijā.

Jānis Jansons
„Dienas Lapas“ un „Cīņas“ redaktors
Miris 1917.

1894. gadā Rīgas latviešu biedrības teatrī uzveda Aspazijas „Zaudētās tiesības“ un Zudermana „Gods“. „Dienas Lap.“ raksti, priekšlasījumi dažās biedrībās, tikko minētās teātra izrādes savilņoja mūsu „veco paaudzi“ ar Fr. Veinbergu priekšgalā. Sākās plaša polemika laikrakstos, uzbrukumi „jaunajiem“. „Jaunos“ nostādīja par netikumības sludinātājiem, nekā laba nevarētājiem, samaitātiem jaunekļiem.

kas pūloties nopostīt un ārdīt visu, kas gadu desmitiem celts, kas sarūgtinot un nonicinot vecus goda vīrus un tautas vadoņus. J. Jansons uz šiem pārmetumiem atbild ar skaistu rakstu „Mūsu vecai paaudzei“. Šī raksta pēdējās rindās lasam: „Mēs zinām, ka tautsaimnieciskie apstākļi tālāk attīstīsies paši no sevis, mēs zinām, ka mūsu domas nav nekādu fantaziju augļi, bet gan matemātiski pareizi formulēti likumi, kas satver sevī sadzīves nelokamo gaitu — un tamdēļ mēs mierīgi pasmaidām par jūsu naidu un niknumu. Jūs variat apmelot, rīdīt un šņākt pret mums, bet mūsu lietai jūs maz kaitēsat ar to; mēs paši varētu pa-

gurt un nokrist ceļmalā, bet aiz mums nepārredzamiem pulkiem nāks atkal citi, jo uzvara pieder mums, mēs nesam savā rokā nākotnes atslēgas“.

Tā runā pārliecināti marksisti, ar tādu ideoloģiju varēja stāties strādnieku kustības priekšgalā.

Strādnieku kustības idejiskā gaita sāka virzīties divās gultnēs. Legalā darbība izpaudās biedrību jautājumu izskaidrošanas vakaros, sevišķi „Jonatanā“ un „Ausēklī“, kur darbojās J. Jansons, Asars un daudzi citi, bet nelegalā, vai, labāki sakot, puslegalā strādnieku pašizglītības pulciņos Liepājā un Rīgā, kur skolnieki un studenti lasīja priekšlasījumus par strādnieku kustību citās zemēs un iztirzāja marksisma pamatjautājumus. Legalās kustības darbinieki, inteligentu grupa, kas pulcējās ap „Dienas Lapu“, pēc J. Jansona vārdiem, stādīja sev par uzdevumu „atsvabināt snaudošās tautas masas no konzervatīvi zemnieciskas pagātnes tradīcijām un vest tās sakarā ar Eiropas kultūras strāvām, ar nesaudzīgu kritiku izārdot savu mūžu pārdzīvojušo tautiskumu un uz asāko apkaņot „tautisko vadoņu“ švindeli, izdeldēt līdzšinējo glēvo verdziskumu un vēstīt latviešu darba ļaudīm Eiropas proletariāta socialistiskos ideālus“. Nelegalai kustībai vajadzēja „apgaismot strādnieku ekonomisko un tiesisko stāvokli Krievijā, formulēt pašas strādnieku šķīras politiskās prasības un, norādot uz proletariāta vēsturisko cīņas uzdevumu, atraisīt pašas strādnieku šķīras spēkus“.

Piecus gadus turpinājās šīs idejiskās darbības laikmets. Akademiski izglītotie jaunstrāvnīeki iedzīlinājās socialistu mācībās un uz mūžu palika par pārliecinātiem socialistiem. Tie bij Rainis, P. Stučka, Fr. Roziņš, J. Jansons, P. Kalniņš, Klara Kalniņa, Fr. Vesmanis, Berta Vesmane, šulcs, Ludis Pauls, Herberts Krumbergs, Kr. Valters un daudzi citi. Arī no strādnieku vidus nāca simtiem pārliecinātu darbinieku, kas vēlākos laikos visu savu dzīvi, daudzi arī savu dzīvību, ziedoja strādnieku ku-

stībai. Tur bij D. Bundža, Višķers, Asars, M. Ozoliņš un daudzi, daudzi citi. Ekonomiskie apstākļi bij radījuši izdevīgu zemi, sistematiska propaganda bij radusi atbalsi. Strādnieki sāka stāties rindās un bij gatavi darbam. Latviešu strādnieku kustība no pirmās dienas izauga un nobrieda kā masu kustība.

Pirmā organizētā uzstāšanās, kā to ziņo notikuma dalībnieks M. Ozoliņš savās atmiņās, bij streiks Krigsmaņa korķu fabrikā 1896. g. oktobrī. Streiks vilkās vienu nedēļu, dažas prasības bij izpildītas, dažas nē. Svarīgākais bij, ka šis streiks organizēti bij sācies un organizēti, ar streika komitejas lēmumu, arī izbeidzās. Tanī pašā gadā norisinājās streiks Baltijas vagonu fabrikā, kas tāpat iesākās ar meistara maisā bāšanu un izķerrošanu. Šī streika vadībā piedalījās Dav. Bundža. Arī šis streiks norisinājās organizēti. Šiem streikiem bij liela nozīme arī kā strādnieku vispārējās solidaritātes liecībai: streikotāji saņēma pabalstus, ko bij savākuši viņu labā citu fabriku strādnieki. Strādniekos bij modusies šķiras apziņa un rādīti līdzekļi tālākām cīņām. Šiem pirmajiem streikiem bij nenoliedzami sakari arī ar „jaunstrāvnieceku“ aprindām. P. Stučka deva padomus un aizrādījumus tiesai nodotiem streikotājiem, D. Bundža uzņēmās drošību aprakstīt prāvas gaitu „Dienas Lapā“.

Pieskaņojoties saviem ideāliem, jaunie socialdemokratijas pionieri mēģināja nodibināt ciešākus organizatoriskus sakarus un vairākas reizes noturēja kopējas apspriedes. (Apvairošanas aktā šīs apspriedes nosauktas par kongresiem). Šīm apspriedēm jeb kongresiem bij sava svarīga nozīme. Jaunie strādnieku kustības ideologi te noskaidroja savus uzskatus. Vienojās par pamatu savai darbībai ņemt Erfurtes programmu. Domas šķīrās jautājumā par legalu, vai nelegalu propagandu. P. Stučka un vispār „Dienas Lapas“ darbinieki domāja, ka pagaidām pietika ar legalās literatūras

apgādāšanu, stud. Paulu Ludis un daži strādnieki turpretī stāvēja par nelegalu darbību blakus legalai. Ar lielu balsu vairākumu nolēma palikt pie legalas literariskas darbības. Pret šo lēmumu protestēja daži sapulces dalībnieki un sasauca atsevišķu sapulci, kur piedalījās vairākumā strādnieki. Šīni apspriedē nolēma stāties pie nelegalas darbības.

Tā jaunstrāvnieku kustība augs plašumā, bet drīz un pašiem darbiniekiem gluži negaidot, nāca katastrofa.

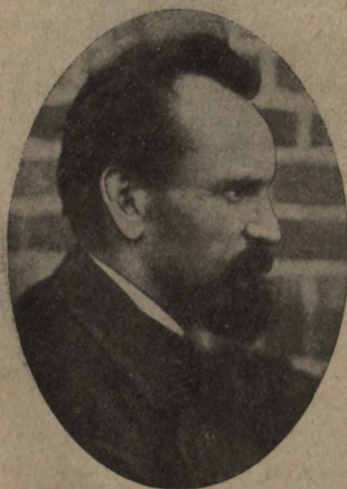
Jaunā kustība jau sen bij griezusi uz sevi žandarmerijas vērību. Cenzors Ruperts nespēja cīnīties ar pieaugošo literatūras virzienu, jo „Dienas Lapas“ literāti izrādījās daudz spējīgāki par viņu, apšmauca un savās dzejās pat izsmēja „vecu Rupu-ci“. Jaunstrāvnieku gaitām sāka sekot vesels spiegu bars.

Paši jaunstrāvnieki arī neprata ievērot konspirāciju. Viņi atklāti sarakstījās un vēstulēs neslēpa savus sakarus, veda piezīmes un dienas grāmatas, dažkārt atzīmēdami sīkākos notikumus un dalībnieku pilnus vārdus. Naktī no 19. uz 20. maiju 1897. g. uz Maskavas žandarmerijas pavēli izdarīja kratīšanas gandrīz pie visiem kustībā iekļautiem darbiniekiem, bet junijā lielāko daļu arestēja. Tikai divi — D. Bundža un Punga pāsteidzās aizbēgt uz ārzemēm. Tie bij pirmie emi-

Dāvids Bundža
Pirmā Socialistu žurnala „Auseklis“
nodibinātājs. Miris 1901. g.

granti. Citus turēja cietumā, pa lielākai daļai vieninieku kamērās. Cietuma režīms bij ļoti bargs, žandarmu kverkšīnāšanas paņēmieni, draudi un melīgie stāsti par citu atzīšanos bojāja nervus. Kratīšanas un aresti bij nākuši pilnīgi negaidīti, tāpēc nebij norunāts, kā izturēties, ko stāstīt, ko noliegt. Stāvoklis bij tik smags, ka daži bij tuvu pašnāvībai un A. Krumbergs arī patiesi nogalinājās. Tā kā

J. Rainis
1897. g. cietumā

jaunstrāvnieki nebij nodibinājuši kādu organizāciju ar noteiktu mērķi, arī viņu darbība bij izpaudusies tikai runās un rakstos, žandarmi nebij īstēni par ko nodot viņus tiesai. Pie atbildības sauktas, kā tas no žandarmerijas ziņojuma ir redzams, pavisam 87 personas. 31. martā 1899. g. jaunstrāvnieku lietu izbeidza administratīvā kārtā. Jāni Pliekšānu (Raini), Pēteri Stučku, Ernestu Rolavu, Miķeli Valteri, Jā-

ni Driegu izsūtīja nometināšanā uz pieciem gadiem, Roziņu, Vesmani, Kovaļevski, Jansonu, Herteli sodīja ar cietuma sodu no 5 līdz 8 mēnešiem, pēc tam izsūtīja uz 3 gadiem, Paulu Kalniņu izraidīt uz 2 gadiem un nodot policijas uzraudzībā. Jaunās strāvas prāvā pie atbildības sauktas pavisam 87 personas, no tiem izsūtīti, ar cietumu, vai citādi sodīti kādi 60, bet par Ludī Paulu, Dāv. Bundžu, Herm. Pungu, Straujānu, Skubiķi, Minku un citiem — kopā 10 personām, ir piezīme „tiek

meklēts“, Rolava lietu izņēma ārā, jo viņš bij izbēdzis, Kr. Šulcs, Vilkers (Zvanpūtis) un Ozols jau agrāk bij uz 3 gadiem izsūtīti uz Vjanku. „Dienas Lapa“ 21. jūnijā 1897. g. slēdza uz 8 mēn. Pie tam viņa gan atjaunojās kā progresīvs pilsoņu laikraksts, bet senākās nozīmes tai vairs nebija. „Jaunās strāvas“ laikmets bij beidzies, viņas darbinieki izklīduši. Aresti un izsūtīšanas bij pirmās „uguns kristības“ „Jaunās strāvas“ darbiniekiem. Viena daļa, nobijusies, atgriezās un pārgāja pilsoņos, otra, lielākā, palika pārliecināti strādnieku kustības darbinieki.

Rīgas dumpis

Jaunstrāvnieceku aresti 1897. gadā uz laiku apturēja intelīģences kustību un legālo darbību. „Dienas Lapa“ zaudēja savu vadošo nozīmi, bet jautājumu izskaidrošanas vakari strādnieku biedrībās aplūka. Tomēr strādnieku kustība ar to nebija apturēta, otrādi — strādnieku vidū nemiērs pieauga un revolucionārā enerģija meklēja izpausties darbā. 31. martā 1899. g. jaunstrāvnieceki saņēma „Visaugstāko“ spriedumu un devās izpildīt uzlikto sodu, bet 15. aprīlī daudzās Rīgas fabrikās bij izplatīti Londonā drukātie „Latviešu socialdemokratu savienības“ uzsaukumi, kas atrada strādniekos lielu piekrišanu. Rūpniecības attīstība gāja milzu soļiem uz priekšu, un strādnieku pašapziņa vairojās. Atvērās jauni rūpniecības uzņēmumi. 1899. g. martā atvēra „Akc. sab. Linu un Džutes manufakturu“, ar vairāk kā 300 strādniekiem, pa lielākai daļai sievietēm. Šī fabrika tad arī palika vēsturiska ar to, ka viņā sākās „Rīgas dumpis“ — pirmā vispārīgā strādnieku demonstrācija Rīgā. 1. maijā 1899. g. strādnieces pieprasīja algu paaugstinājumu, jo alga bij pārāk niecīga — 35 kap. dienā pie 12 st. darba laika. Fabrikas administrācija atteicās maksāt, un sākās streiks. Strādnieces gāja katru rītu uz fabriku, bet pie darba neķērās. Fabrikas administrā-

cija izturējās ļoti rupji, aprēķinu nedeva, bet paziņoja, ka varēšot to, sākot ar 5. maiju, saņemt policijas iecirkņos. 5. maija rītā bars strādnieču devās uz pilsētu, lai saņemtu aprēķinu. Bij norunāts, ka neizklidīs pa iecirkņiem, bet prasīs, lai aprēķinu izsniedz visām kopā. Kad nonāca pie Aleksandra vārtiem, kas toreiz atradās pie dzelzceļa pārbrauktuves, strādniecēm stājās preti zaldatu patruļa. Policisti aicināja iet Aleksandra dārzā, tur saņemšot aprēķinu. Aprēķinu sāka arī izsniegt, bet neizdeva pases. Izcēlās tracis. Policists Koško apvainoja strādnieces. Ja gribot daudz pelnīt, lai ejot uz ielas, vai atklātās mājās, tur citādi maksājot. Pa to laiku izbeidzās darbi Feniksa fabrikā, strādnieki plūda ārā un sapulcējās pie Aleksandra dārza sētas. Nav noskaidrots īsti, kādu iemeslu dēļ, bet iesākās sadursme starp policiju un strādniekiem. Strādnieki svieda akmeņus, bēra smiltis policistiem acīs, policisti un zaldati šāva pūli. Sadursmē bij krituši un ievainoti. Dažus arestēja. Nākošā dienā, 6. maijā, strādnieki sapulcējās pie 2. Pēterburgas priekšpilsētas policijas iecirkņa, Matīsa un Suvorova ielu stūrī, un pieprasīja izlaist arestētos biedrus. Izsauca kaŗaspēku, bij atkal sadursme. Strādnieces nebij aizmirsušas pristava Koško apvainojumu, un pūlis devās demolēt atklātos namus un dzertuves. Izdemolēti pavisam 15 atklāti nami un 5 dzertuves. Nemieri Rīgā atkārtojās 6., 7., 8. un 9. maijā. Dienā strādā fabrikas, bet vakaros norisinās nemieri un atklāto māju grautiņi. Sākot ar 10. maiju sākās streiks Pārdaugavas fabrikās. Norisinās sadursmes pie Zaslauka manufakturas, pie Sarkandaugavas tilta, stacijā „Kaŗa slimnīca“. Visa Rīga bij kājās. Pēc oficiālām ainām streikoja 28 fabrikas ar 12.000 strādniekiem. Šis skaits nav pilnīgs. Rīgā toreiz bij ap 56.000 strādnieku, un nemieri lielākos vai mazākos apmēros norisinājās gandrīz katrā darba vietā. Nogalināti uz vietas 5 strādnieki, ievainoti,

pēc oficialas statistikas, 33 cilvēki. Protams, te uzskaitīti tikai vairāk vai mazāk smagi ievainotie, jo visi tie, kas bij saņēmuši belzienus, arī kuŗu ievainojumi bij mazāk bīstami, ārstējās mājās. Žandarmi un kazaki bij rīkojušies visai zvēriski. Daudzi strādnieki bij nežēlīgi sadurstīti durkļiem. Bet tiesāšanas pēc šī streika nebij. Arestēti bij pavisam 212 cilvēki, no tiem 68 izsūtīti, un tad ar uz tādām vietām, kā Bolderāju, Ādāžu pag., Sloku, bet lielais vairums izsūtīts uz savu pagastu, pie kuŗa pie-rakstīts.

Rīgas dumpis bij tipiski neorganizētu strādnieku nemieri. Strādnieki daudzija fabriku logus, lauza un postīja mašīnas, vietām dedzināja un postīja. Tāda nav organizētu strādnieku ūztāšanās. Daži no Rīgā vēl palikušiem biedriem, brāļi Straujāņi, students Zutis, mēģināja organizēt streika komiteju un izlaida hektografētus uzsaukumus. Šiem uzsaukumiem gan bij panākumi, viņi ar radija tādu iespaidu, itkā būtu kāda komiteja, kas visu vada, tomēr faktiski saņemt kustību savās rokās šī komiteja nespēja. Vadošas organizācijas trūkums vērojams arī no tā, ka strādnieki neuzstādīja kopējas prasības, tikai streikoja. Tomēr panākumi bij milzīgi. Strādnieki pirmo reizi uzstājās kā šķira, kā kopība un apzinājās savu spēku. Kas līdz šim nebij to sapratuši, tiem tagad atvērās acis un visiem bij skaidrs, ka valdība un kapitalisti ir viens, ka nav šķīrama ekonomiskā cīņa no politiskās un ka arī liels spēks ir bezspēcīgs un panākumi vāji, ja nav vadošas organizācijas. Pēc asiem cīņņiem un nemiera, revolucionarais spars atslāba, darbi ritēja atkal normalu gaitu, strādnieki krāja enerģiju jaunām cīņām. Tikai pēc vairākiem gadiem strādnieku kustība uzliesmoja no jauna, bet šoreiz jau socialdemokratiskās strādnieku partijas vadībā. Strādnieki paši apzinājās savu teoretisko zināšanu trūkumu un vājo organizāciju. Viņi meklēja papildināt savas zināšanas un slēgties ciešās organizētās rindās.

Organizācijas sākumi

Rīgas dumpis savilņoja strādniekus un revolucionāro inteliģenci. Sākot ar 1900. gadu nodibinājās soc.-dem. pulciņi gandrīz katrā fabrikā. Sevišķi aktīvi pulciņi sāka darboties ap 1902. g. Pulciņi nodarbojās ar pašizglītību, lasīja un apsprieda nelegalos izdevumus un strādnieku teoretisku rakstus. Pulciņu skaits arvienu pieauga, radās griba atklāti uzstāties, bet nebij vadošas organizācijas. Ārzemēs dzīvojošie biedri - emigranti nestāvēja dikā. D. Bundža, tiklīdz bij nonācis Bostonā, sāka izdot laikrakstu „Auseklis“, 1898. g. Līdz ar to izlaida „Latviešu socialdemokratu savienības manifestu“. Šinī manifestā ir aizrādīts uz strādnieku kopēju cīņu par socialismu un norādīts, ka „zem sarkanā karoga necīnās latvieši, vācieši, krievi, vai žīdi, bet vienīgi socialisma priekšteči“. Manifesta beigās ārzemnieki saka: „Mēs negribam vadīt, bet veicināt latviešu strādnieku kustību“. Londonas latviešu socialdemokratu grupa izdeva 1898. gadā „Uzsaukumu latviešu strādniekiem“. „Uzsaukums“ aizrāda uz cīņas gala mērķi: „iznīcināt visas šķiras, ievest ražošanas līdzekļu kopīpašumu“. Aprādījis strādnieku cīņas grūtības Krievijā, uzsaukums runā: „Pret kapitalistu un valdības kalpu diezgan ciešu organizāciju strādnieki tikai tad var cīnīties, ja tie ir vēl jo daudz ciešāki organizēti“. Tā vajadzība pēc vienojoša centra un organizētas cīņas kļuva acīmredzama. Ārzemnieki drīz pēc „Rīgas dumpja“ arī apvienojās un septembrī 1899. gadā nodibināja „Vakar - Eiropas latviešu socialdemokratu savienību“. Šī „savienība“ stādīja sev par mērķi izdot socialdemokratisku literatūru un uzsaukumus un nogādāt tos Latvijā. Amerikā izdotā literatūra un žurnāls „Auseklis“, ko sūtīja vēstulēs pa pastu, nokļuva Latvijā tikai reti un ar pārtraukumiem. Šī literatūra bij domāta vairāk Amerikas latviešu strādniekiem un nevarēja uzņemties La-

tvijas strādnieku idejisko vadību. Vakar - Eiropas emigranti nodibināja drukātavu Londonā. Rudenī 1899. g. emigrants b. Punga saviem līdzekļiem izdeva brošuras: „Nost ar jaunajiem“ un „Ko krievu cari dara priekš tautas“. Šīs brošuras dažs vecs partijas biedrs atminās kā dārgumu un dažs labais ir viņu saagitēts iestāties partijā. „Savienība“ sāka izdot laikrakstu „Latviešu strādnieks“, pirmais numurs iznāca 1899. g. decembrī. Ar 1900. gadu „savienībā“ radās nesaskaņas. Londonā dzīvojošie biedri Fr. Roziņš, Fr. Vesmans un Punga sarakstīja un drukāja literatūru, bet iepriekš sūtīja uz Cīriķi caurlūkošanai. Radās principālas nesaskaņas uzskatos. Uz ārieni strīdus izpaudās kā cīņa par to, kam īsti pieder drukātavas burti — īsteni — kam Čertkova kundze aizdevusi 15 angļu mārciņas burtu iegādāšanai — Vesmanim ar Pungu personīgi, vai caur viņiem „savienībai“. Patiesībā šim strīdum bij daudz dziļāks pamats. Londonas grupas biedri, Vesmans un Roziņš, aizstāvēja stingri marksistisku internacionālu taktiku, turpretī šveicieši, starp kuriem bij stiprs iespaids M. Valteram, tiecās uz nacionalistu un socialistu revolucionāru pusi. „Savienības“ šķelšanās atsaucās ļoti nelabvēlīgi uz Latvijas biedru apvienošanās mēģinājumiem. Bij tāds iespaids, ka strīdus grozās ap materiālām interesēm, kaut ko negodīgu, vai mazākais, ka Londonas biedri rupji pārkāpj disciplīnu, nepapodamies „savienības“ vairākuma lēmumiem.

Neskatoties uz visiem strīdiem un šķelšanos, Londonā turpināja iznākt „Socialdemokrāts“ un „Socialdemokrāta bibliotēka“ kā ļoti vērtīga revolucionāra literatūra. 1902. g. Fr. Vesmanis ieradās Latvijā un stājās sakaros ar Rīgas biedriem. Te uzņēma viņu ar zināmu neuzticību un solīja uzturēt tikai „tīri veikalnieciskas attiecības“. Vesmanim tomēr izdevās noorganizēt literatūras transportu uz Latviju. Bij jāizmēģina dažādi ceļi. Bieži braukāja ar saviem čemodāniem uz Latviju Berta

Vesmans pa lielai daļai laimīgi. Šie transporti gāja caur Somiju vai caur Taurogu. Dažos gadījumos bij jātājas sakaros arī ar kontrbandistiem. 1902. g. krievu liberali sāka izdot ārzemēs žurnālu „žizn“ (Dzīve). Viņiem bij lieli naudas līdzekļi. Ar tiem stājās sakaros latvieši, uzņēmās transportēt viņu literatūru un par to atkal sagādāja līdzekļus savas literatūras izdošanai. Daži tādi transporti gāja pat caur Rumaniju. Lai arī šie transporti šad tad iekrita, tomēr visumā literatūras piegādāšanas lieta bij noorganizēta un Latvijā parādījās zilās „Socialdemokrata“ un „Socialdemokrata bibliotēkas“ grāmatīņas kā mīļi un gaidīti viesi (Politisks noziegums. Kapitāla ticība. Strādnieku biedrības. Konstitūcija. Veidenbauma dzejas. Ko tu tādiem iedarīsi? u. t. t.). Šīs zilās grāmatīņas, daudz lasītas un apspriestas, radīja inteligēntos strādniekus teoretisku skaidrību. Liela nozīme te ir Fr. Roziņam, kas bij ievērojamākais „Socialdemokrata“ līdzstrādnieks, labākais teoretīķis. Viņa tīri marksistiskie uzskati un popularais izteiksmes veids mācīja teoretiski apsvērt tekošās dzīves jautājumus tik strādniekus, kā arī intenlīgenci.

Ar 1902. g. pulciņu darbība Latvijā gāja plašumā un dabīgi saauga kopējā organizācijā. Vadošie biedri: Jānis Ozols (bij. valsts domnieks), brāļi Ansis un Žanis Buševici, Vilis Dermanis, Rikveilis, Zutis u. c. nodibina 1902. g. aprīlī „Baltijas latviešu socialdemokratisko organizāciju“, kas uzņēmās vadīt strādnieku kustību Latvijā. 1901. g. jūlijā nodibinājās „Latviešu socialdemokratu grupa Kurzemē“. Pauls un Klāra Kalniņi pa izsūtīšanas laiku no Baltijas guberņām bij apmetušies Žagarē. Viņi uzturēja sakarus ar Rīgas organizāciju vadošiem biedriem un nodibināja literatūras transportu caur Žagari un leišiem. Kad izsūtīšanas laiks bij beidzies, Kalniņi atgriezās Jelgavā, kur noorganizēja soc.-dem. grupu. Šīs grupas dibināšanas sapulce bij Liel - Vircavas Smedeņos 31. jūlijā 1901.

gadā. Šo organizāciju vadīja Pauls Kalniņš, Klara Kalniņa, Kurševici, Endrupis, Lencmanis u. c. Baltijas organizācijai

pievienojās arī Talsu, Liepājas un

Ventspils organizācijas. Kurzemes grupā

izplatīja savu darbību vairākos

Zemgales pagastos. Viņai

pievienojās arī daļa Pārdaugavas strādnieku, t. s.

Rīgas grupa (V. Straujāns, Anna Ri-

pa, brāļi Puķes). Vadīja Kļ. Kalniņa.

1902. gada ziemas svētkos visas orga-

nizācijas kopīgi ar parakstu „Baltijas

latviešu soc. - dem. organizācijas“ izde-

va proklamāciju — „Miers virs zemes“.

Šo proklamāciju bij

sastādījuši „Kurzemes grupas“ vadošie biedri un viņa bij nodrukāta 4000 eksemplāros uz laukiem

Kļ. Kalniņas tēva mājās, Vančos, Jēkabnieku pag. Šo lapiņu izdalīja ziemas svētkos un jaungada iz-

rīkojumos un pie baznīcām, un viņa atstāja milzu iespaidu. Tā bij pirmā proklamācija, kas tik plaši

bij izplatīta. Arī viņas saturs bij skaidrs un visiem pieietams: gāzt cara valdību un viņas vietā

nodibināt republiku uz demokratiskas konstitūcijas pamatiem. Tālāk 9 punktos izteiktas strādnieku

partijas prasības, kas visumā bij pieņemamas visai progresīvai sabiedrībai. Tāpēc arī šīs proklamācijas milzu iespau-

ds. Kopēji izdota un izplatīta proklamācija rādīja gan vienotas organizācijas spēku,

Frīdrihs Rozīņš,

Žurnālu „Latviešu Strādnieks“ un

„Socialdemokrāts“ dibinātājs un vadītājs,
no 1900.—1905. g.

Centralās komitejas loceklis 1906.—1908. g.

Miris 1919. g.

bet vēl nepanāca organizācijas vienību. Vairākas reizes sanāca kopā abu grupu pārstāvji, bet ārzemnieku strīdi bij nepārvarams šķērslis kopējas organizācijas nodibināšanā, sevišķi vēl pēc tam, kad „Baltijas organizacija“ bij cieši saistījusies ar Londonas emigrantiem un atzinusi „Socialdemokratu“ par savu ārzemju organu. 1903. g. maija svētkus abas organizācijas svinēja atsevišķi un tie atstāja nevēlamu iespaidu. Tomēr abas grupas darbojās ļoti enerģiski. Baltijas organizacija, kopā ar savām komitejām, laikmetā no 1903. g. maija līdz 1904. g. jūnijam ir izdevusi apm. 50 dažādas lapiņas un uzsaukumus, Kurzemes grupa ap 20. Svarīgākie bij:

- 1) Baltijas grupa: „Esiet modrīgi!“ „Baznīca un socialismis.“ „Nost ar patvaldību!“ „Leona Galdmaņa runa.“ „Lai dzīvo politiska brīvība!“ „Kaŗš!“ u. c.
- 2) Kurzemes grupa: „Aust rīts“. „Muŗas un zirnekļi“, „Nost ar kaŗu“ u. c.

Abas grupas nebij organizatoriski saistītas, principialu domu starpību nebij un vienas grupas biedri nekad neatteicās izplatīt otras grupas uzsaukumus. Šveices emigranti, pēc tam, kad Baltijas organizacija bij izsludinājusi „Socialdemokratu“ par savu organu, nodomāja paplašināt plaisu starp soc.-dem. organizācijām Latvijā un viņas biedru (Skubiķa) izdoto „Proletariets“ nostādīt par „Kurzemes grupas“ organu. Tādos nolūkos Skubiķis ieradās Latvijā. Bet spiegi bij viņam sekojuŗi un to arestēja. Emilijas Kalniņas - Kurŗevices dzīvoklī. Arestēja arī Em. Kurŗevicu un vairākus Rīgas grupas biedrus. Sakarā ar Skubiķa iekriŗanu arī Pauls un Klāra Kalniņi bij spiesti emigrēt. Viņi apmetās Cīriķē, bet drīz vien pārliecinājās, ka starp Rolava un Mik. Valtera iespaidoto „Proletarieŗa“ grupu un Vakar - Eiropas soc.-dem. savienību pastāv nopietnas domu starpības, nodibināja savu patstāvīgu „Kurzemes grupas Cīriķes sekciju“, bet ziņoja uz Jelgavu, lai nekavējas apvienoties ar Baltijas soc.-dem. organizāciju. Ļoti nopietnas domu starpības

radās arī pašā Baltijas organizācijā, kad te nodibinājās pulciņš „Uz priekšu!“ ar noteikti pilsoniskām revolucionāri - socialistiskām tendencēm. Šai pulciņā iespaidu bij guvuši brāļi Traubergi un veda savā grupā noteiktu šķelšanās politiku. Viņi nodibināja pat atsevišķu drukātavu un izdeva žurnālu „Uz priekšu!“ 1904. g. janvāra sākumā viņus arestēja, bet iznākuši no cietuma viņi 1905. g. darbojās toreiz jau noteikti soc. revolucionārā „savienībā“, kas nodibinājās 1903. g. 8. nov. Šveicē un kur darbojās trijotne Miķēlis Valters, Emīls Rolavs un Alberts Traubergs. Alberts Traubergs pārgāja socialistos - revolucionāros un viņu notiesāja 1908. g. kā Ziemeļu kaujas organizācijas vadītāju. Arī Ernsts Rolavs krita revolucionāro varoņu nāvē, 1907. g. Viņu arestēja Odesā, veda uz Liepāju, ceļā „bēgot“ nošāva. Bet Miķēlis Valters un Eduards Traubergs no „savienības“ purva nokļuva pilsoņu džungļos un tur viņi maldās vēl tagad. Abas organizācijas, Baltijas un Kurzemes, savā darbībā 1903. un 1904. g. izauga par masu organizācijām. Baltijas organizācijai nācās vairākas reizes uzstāties aktīvi. 30./17. augustā 1903. gadā pirmā plašākā demonstrācija bij pie dzelzceļa pietātnes, kad izvadīja arestētos biedrus. Tai pašā gadā pirmā maija masu sapulcē, kur uzstājās Jānis Asars, bij ap 500 dalībnieku. Vēl minami 1903. g. 29./16. nov. demonstrācija Pleskodales kapos, goroņojoja nošautā strādnieka Tupiņa bērēs. Organizācija vadīja arī dažus organizētus streikus. Džu-tes fabrikā un Tekstilā. „Kurzemes grupa“ 1901. g. ņēma dalību skolnieka Kreijera bērēs, vadīja demonstrāciju A. Niedras „Zemes“ izrādē 1903. g., sarīkoja plašu demonstrāciju 1. maijā 1904. g. pie Annas baznīcas, turēja rokās visu Jelgavas un apkārtnes strādnieku kustību. Abas organizācijas bij pilnīgi vienādas ir savā uzbūvē, ir programā, ir taktikā. Priekšgalā katrai organizācijai bij centrālā komiteja, kas darbojās cieši saskaņā ar propagan-

distu koleģiju. Pilsētas un lauki bij sadalīti rajonos, kur darbojās rajonu komitejas. Katrā rajonā bij savs pārstāvis, rajona komitejas vēlēts un centrālās komitejas apstiprināts. Rajona sakarus ar centru uzturēja rajona propagandists. Rajonos biedri organizējās pulciņos, kur pastāvīgi plūda klāt jauni biedri. Biedrus uzņēma tikai ar izlasi un pēc nopietnas pārbaudes. Visā organizacijā valdīja stingra disciplīna un biedri ievēroja vislielāko konspirāciju. Biedri nedrīkstēja zināt viens otra vārdu un pazina cits citu tikai zem pieņemta vārda. Ar to panāca, ka neskatoties uz daudzām biedru iekrišanām, organizācijas tomēr pastāvēja un mierīgi darbojās tālāk. Latviešu socialdemokratiskās organizācijās nepacēlās jautājums par vēlēšanām, vai kooptētām iestādēm principā, kā tas bij pie krieviem. Organizācijas izauga pašas no sevis — kur bij iespējams, tur iestādes vēlēja, kur nē — darbojās centr. kom. iecelti propagandisti. Rakstītas programmas nebij, tuvākā programma — gāzt cara patvaldību un nodibināt demokratisku republiku. Tā tad tīri politiska, jo arī ekonomiskus streikus un saimnieciskās dzīves jautājumus vērtēja pēc viņu politiskā satura. Taktikas jautājumus stingri norobežojās no terora politikas un „atsevišķiem triecieniem“, bet veda sistematisku masu cīņu, organizējot plašas masu demonstrācijas un atsaucoties uz katru parādību politiskā dzīvē. Biedrus, kas nepadevās partijas disciplīnai, neievēroja konspirāciju, vai citādi kā kompromitējās, izslēdza no partijas, t. i. pārtrauca ar viņiem katrus sakarus. Tā kā abas organizācijas turējās pie vienādiem principiem, arī ārzemnieku strīdi bij aizmirsti, tad apvienošanai vairs nekas nestāvēja ceļā.

Uz 1. maiju 1904. g. abas organizācijas izdeva kopīgu uzsaukumu ar virsrakstu: „Ko mēs prasam“. Šai lapiņā izlikta īsa darbības programma un tuvākās prasības. Šī lapiņa bij jau abu organizāciju vienības deklarācija. Cīņas mērķis un pra-

sības bij izteiktas sekoši: 1. Mēs sludinam vispirms, ka gāzta tiks līdzšinējā cara valsts kārtība un ka uz viņas gruvekļiem mēs celsim tautas brīvvalsti (republiku)... 2. Mēs prasam valsts locēkļu pilsonisku brīvību un neaizskaramību, lai izbeigta tiktu uz mūšīgiem laikiem žandarmu un policistu negēlīgā vara. Mēs prasam neaprobežotu ticības, runas, preses, sapulču, streika, biedrošanās brīvību... 3. Mēs prasam visu kārtu, činu un priekšrocību atcelšanu... 4. Mēs prasam pastāvošā kara spēka atcelšanu un pašas tautas apbruņošanu... 5. Mēs prasam, ka katra tauta, kas atrodas Krievijas valsts sastāvā, var pati izšķirt savu turpmāko likteni... ka vienīgi pašas tautas valoda tiek neapspiesti lietota augstskolās, vietējās tiesās un iestādēs. 6. Mēs prasam, ka baznīca tiek atdalīta no valsts un skola no baznīcas. 7. Mēs prasam, ka visi bērni līdz 16. gadam ir spiesti apmeklēt bezmaksas pirmskolas, ka mācības līdzekļi un pārtika tiek sniegti visiem skolniekiem par velti... 8. Mēs prasam, lai atceļ visus netiešus nodokļus... Mēs prasam, ka tiek uzlikts pakāpenisks nodoklis uz visiem lielākiem ieņēmumiem un mantojumiem. 9. Mēs prasam, ka tiek izvesti plaši strādnieku aizsardzības likumi... Mēs prasam, lai darba laiks tiek saīsināts līdz 8 stundām dienā... Bet ar to mūsu cīņa nav galā. Mēs esam socialdemokrati un gribam nodibināt pēcgālā tādu kārtību, kur ražošanas līdzekļi (fabrikas, raktuves, dzelzsceļi) tiktu pārvērsti par sabiedrības kopīpašumu... Bet uz šiem tālumiem cīņa mūs ved vienīgi un tikai cara valdības drupām pāri... Nost patvaldību! Lai dzīvo tautas brīvība!"

Vienota programma bij uzstādīta, vienots uzsaukums izlaists, partijas apvienošanai nekas vairs nestāvēja ceļā.

Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas nodibināšanās

Pirmais kongress

Abas centrālās organizācijas bij palikušas par masu organizācijām, abām bij vienāda darba programma un taktiskie cīņas paņēmieni. Biedru masas prasīja apvienošanos un vienotas partijas nodibināšanu. Partijas nodibināšanai nekas ceļā vairs nestāvēja. Kad nepieciešamie priekšdarbi bij veikti — 20. jūnijā 1904. gadā Rīgā sanāca partijas dibināšanas kongress. Piedalījās 11 balsstiesīgi delegāti un vairāki viesi. Delegātus bij sūtījušas šādas organizācijas: Rīga 3, Kurzemes grupa 2, Liepāja 2, Talsi 2, Ventspils 2. Nolēma dot jaundibināmai partijai nosaukumu „Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija“. Ar to bij teikts, ka partija dibinās uz nacionāliem pamatiem, pretēji krievu organizāciju ieskatiem, kas prasīja teritoriālu apvienību. Latviešiem šis uzskats nebij pieņemams, jo krievu grupas bij vājas un viņas nevarēja uzskatīt par masu organizācijām. Latviešu partija nevarēja piekrist arī žīdu „Bundam“, kas mēģināja pulcēt ap sevi ebreju proletariatu visā Krievijā. Latviešu socialdemokratiskā partija bij dibināta tikai Latvijai un bij spiesta piemēroties Latvijas pilsētu un lauku strādnieku īpatnējiem apstākļiem. Līdz ar to kongress ieteica dibināt Krievijas soc.-dem. partiju no Krievijā jau pastāvošām soc.-dem. organizācijām. Latviešu partija neuzskatīja jautājumu par „autonomiju, vai federāciju“ par principa jautājumu, bet pieņēma savu toreizējo nosaukumu tikai „pagaidām“, ar to gribēdama teikt, ka tāds organizācijas veids ir lietderības jautājums. Partija neuzskatīja arī iekšējās organizācijas jautājumu par principa lietu, un kongress uzstājās taisni pret pārāk vienpusīgo centralismu, kādu propagandēja toreiz krievu lielinieki. Tāda centralizācija, kur biedri bez ierunām pado-

das direktīvām „no augšas“, piemērota vairāk savzvērnīku grupām, nevis plašai masu partijai, par kādu bij izaugusi latviešu partija. Latvieši palika pie savas jau praktikā nodibinātās iekšējas organizācijas: pulciņi, pulciņu pārstāvji, fabriku komitejas, propagandistu koleģija, centralā komiteja. Centralo komiteju izvēlēja kongress, pulciņu pārstāvjus paši pulciņi, bet c. k. viņus apstiprināja, propagandistu koleģijā uzņēma spējīgākos un pārbaudītos biedrus. Nebij šablonas, bij visur ņemas vērā praktiskas iespējamības. Kongress apskatīja un principā pieņēma arī partijas programmu. Programmas ievadā atkārtota Erfurtes programmas teorētiskā daļa. Politiskā programma izteikta 14 punktos un uzstāda „par vienu no saviem tuvākiem uzdevumiem gāzt patvaldību un nodibināt tās vietā demokrātisku republiku“. Tai jānodrošina:

- 1) Tautas patvaldība, viena likumdevēja saeima.
- 2) Vispārēja, vienlīdzīga, tieša vēlēšanu sistēma; aizklāta balsošana; proporcionālas vēlēšanas; saeima uz 2 gadiem; vēlēšanu tiesības abēja dzimuma personām no 20 g. vecuma; alga tautas pārstāvjiem; atbildība tikai vēlētāju priekšā.
- 3) Krievijas demokrātiskā republikā pašnolemšanās tiesības visām tautām, kas dzīvo līdzšinējās Krievijas valsts robežās.
- 4) Plašu politisku un saimniecisku pašvaldību (autonomiju) provincēm un tādu pat saimniecisku un administratīvu pašvaldību arī pilsētām, aprinķiem, draudzēm un pagastiem.
- 5) Vēlētus ierēdņus.
- 6) Apziņas, runas, preses, sapulču, streika un biedrošanās brīvību; vienādas tiesības visām valodām; tautas valodas lietošanu skolās, tiesās, valdības un pašvaldības iestā-

dēs, privātā un sabiedriskā dzīvē; dzīvokļa neaizskaramību.

- 7) Kustības brīvību.
- 8) Pilsoņu pilnīgu vienlīdzību, kārtu atcelšanu.
- 9) Ievēlētus tiesnešus un tautas izvēlētus tiesu priekšsēdētājus; nāves soda, mūža cietuma, mīestas u. c. pazeminošu sodu atcelšanu; atlīdzību nevainīgi notiesātiem.
- 10) Pastāvīga karaspēka atcelšanu, tautas apbruņošanu, starptautisku šķirējtiesu.
- 11) Baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas.
- 12) Piespiestu bezmaksas skolas apmeklēšanu.
- 13) Slimnieku un nespējnieku uzturēšanu no valsts.
- 14) Netiešu nodokļu atcelšanu un progresīvu ienākumu nodokli.

Ekonomiskā daļā :

- 1) 8 stundu darba diena, tomēr nedēļā kopskaitā 46 st.
- 2) Nepārtraukta atpūta vismaz 42 stundas; Strādnieku svētku dienas (1. maijs, kritušo piem. dienas).
- 3) Atcelt virsstundu darbus.
- 4) Atcelt nakts darbus, kur vien tas tehniski iespējams.
- 5) Nenodarbināt bērnus skolas vecumā; pusaudžiem (16—18 g.) 6 stundu darba diena.
- 6) Sievietes nenodarbināt viņu organismam kaitīgos darbos; atalgojums pa dzemdēšanas laiku.
- 7) Atlīdzība darba nespējas un slimības gadījumos.
- 8) Strādnieku apdrošināšana un bezmaksas ārstēšana; vecuma pensijas.
- 9) Strādnieku organizāciju noteiktas minimalās darba algas.
- 10., 11., 12. Darba aizsardzība.
- 13) Šķirēju tiesas.

14 un 15) Strādnieku vēlētā darba inspekcija un darba biržas.

16) Ievērojot, ka šīs prasības ir iespējamās tikai demokratiskā valstī — „panākt patvaldības gāšanu un visas tautas brīvi vēlētās satversmes saeiņas sanākšanu“.

Šo programmu galīgi pieņēma partijas otrā kongresā.

Tālāk kongress pieņēma partijas statutus. Statutu pirmais punkts nosaka: „Par Latvijas zocialdemokratiskās strādnieku partijas biedri skaitās ikviens, kas pieņem partijas programmu un taktiku, strādā kādā partijas organizācijā un pēc iespējas pabalsta partiju materialiem līdzekļiem“. Tā arī šinī jautājumā bij ienesta skaidrība un noteiktība. Katram partijas biedrim bij jāpiedalās kādā partijas organizācijā un jāmaksā biedru naudas. Nevarēja būt ārpus organizācijām stāvošu biedru, kā to kādreiz bij proņojis Martovs un krievu mazinieki. Kongresu bij nolemts sasaukt reizi gadā, kongresā balsstiesības bij arī centralai komitejai (3 balsis). Viesus uzaicināja C. K., viesu skaits nedrīkstēja pārsniegt 8. Katru kongresa dalībnieku varēja ievēlēt partijas iestādēs (pasīvas vēlēšanu tiesības), bet balsis nodeva tikai delegāti (aktīvas vēlēšanu tiesības). Balsu skaitu katrai organizācijai noteica kongress saskaņā ar organizācijas biedru skaitu. Nākošam kongresam bij jāstādas no šāda pilntiesīgu delegātu skaita: Rīgas — 6, Liepājas — 4, Jelgavas — 3, Ventspils — 2, Tukuma - Talsu — 2, Vidzemes lauku organizācijām, ja tādas rastos, kopā — 3. Visas organizācijas darbību vadīja C. K. Viņas pārziņā atradās kopēju protestu rīkošana, tehniskais personāls, partijas naudas līdzekļi, uzsaukumu izdošana, jaunu organizāciju apstiprināšana, sakari ar citām soc.-dem. organizācijām, pabalsti cietušiem un taml. Rajonu organizācijām bij dota plaša rīcības brīvība. Viņas varēja izdot savus uzsaukumus, dibināt jaunus pulciņus, izau-

dzināt propagandistus, vispār vadīt visu darbību savā rajonā. Rajonu komitejas varēja nodibināt arī savstarpējus sakarus, bet tikai ar C. K. ziņu. Ārzemēs C. K. nodibināja savu īpašu pārstāvi. Partijas organiem iekšzemēs nozīmēja „Cīņu” ārzemēs „Socialedemokrātu”. Ziņojumos no vietām izskanēja mošs un cīņas priecīgs gars, neskatoties uz to, ka organizācijas, sevišķi Kurzemes grupa, bij cietušas 1903. g. rudenī un 1904. g. pavasarī smagus zaudējumus. Jaunajai partijai bij pāri par 2500 biedru, bij izdots ap 200.000 eksemplaru dažādu uzsaukumu, gada budžets sniedzās līdz 3000 rubļiem. Centralo komiteju izvēlēja no 5 locēkļiem. Partija bij nodibināta, jauns posms socialdemokratisko organizāciju dzīvē bij sācies. Partijas biedri apzinājās savas organizācijas spēku un bij lepni uz to. „Cīņas” Nr. 5. ziņojumā par kongresu, starp citu, lasam: „Daudz cīņas un darba, daudz upuru tas prasījis, līdz latviešu socialdemokratiskā kustība pieņēmas tādā plašumā un dziļumā, līdz tā ieguva tādu svaru un spēku latviešu proletariāta atsvabināšanas cīņā, ka tā ar pilnu tiesību varēja pieņemt „partijas” lepno nosaukumu. Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija nesastāv vairs no kādas „mazas saujiņas”, kā to viņas pretinieki cenšas izdaudzzināt, bet tā skaita jau vairākus tūkstošus biedru Baltijas pilsētās un lauku apgabalos; šo partiju neveda nekādi „jaunēkļu murgi”, bet viņas centieni un mērķi ir tikuši par latviešu strādnieku vispārējo lietu, kuŗi paši atzinuši savas šķiras īstās intereses un ved to uzvaras drošai nākotnei pretīm... Kopā saņemot, mūsu partijai ir 2500 cieši organizētu biedru, kuŗus — tā sakot — varētu katrā brīdī uz cīņu saukt un kuŗi pastāvīgi piedalās organizāciju darbā un padodas viņas lēmumiem. Bet to skaits, kuŗi lasa un saprot mūsu cīņu un jūt mūsu centieniem līdz, būs droši vien 4—5 reiz lielāks. Ja nu metam skatu uz mūsu plašo biedru skaitu, uz mūsu ciešiem sav-

starpējiem sakariem, uz pastrādātā darba daudzumu un spožiem cīņas panākumiem, tad varam gan sacīt, ka Latv. Soc. - Dem. Strādnieku Partija ir tagad jau spēks, kuŗu nevar vairs ne triekt, ne lauzt nekāda tumša vara.“

Latviešu soc.-dem. strādnieku partija nu reiz bij nodibināta. Partijas priekšgalā stāvēja piedzīvojuši propagandisti un teoretiski labi sagatavoti spēki, tiklab no strādniekiem, kā no inteligences, ir Latvijā, ir ārzemēs. No tiem mināmi: Fr. Roziņš, J. Jansons, J. Ozols, Fr. Vesmanis, A. Buševics, Rainis, P. Kalniņš, V. Dermanis, Luters, Skarre, Kažmers, Kl. Kalniņa, Teod. Kalniņš, Strīķis, Rikveilis, Endrups, P. Stučka u. d. c. Partijas vadošie biedri apzinājās savu atbildību, uzdevuma nopietnību un mācēja ienest tādu pat apziņu un pārdomātu darbību strādnieku masās. Biedrus uzņēma partijā tikai pēc nopietnas pārbaudes; par pulciņu pārstāvjiem lielāko tiesu izvēlēja spējīgākos un vērtīgākos biedrus. Latviešu partija krasi atšķīrās no krieviem tāl ziņā, ka viņā nebija tukšu principiālu strīdu, par sīkiem jautājumiem, kādi norisinājās krievu organizācijās, bet latviešu partijas darbība norisinājās tiešos cīņas paņēmienos. Sekojot Vācijas partijas piemēram, latvieši atturējās arī no personīgas dabas motīviem un vadošie biedri mācēja organizācijas labā savaldīt personīgu godkāribu un varas kāri. Pieaugošā aktivitāte partijas dzīvē arī izveidoja nelegālā organizācijā priekšzīmīgu zolidaritāti un disciplīnu.

Latviešu soc. dem. str. partija nodibinājās svarīgā momentā. Visā Krievijā bija jūtams revolūcionāro spēku uzplūdums. Krievijas valdība nevarēja palikt pakaļ, citu lielvalstu imperialistiskai politikai Tālos Austrumos un spiedās arvienu dziļāk Azijā. 1898. g. krievi bija ieņēmuši Port - Arturu. Zem Krievijas iespaida nāca visa Ziemeļu Ķīna, sevišķi Mandžūrija. Ar 20-tā g. simtņa sākumu krievi sāka iespieties Korejā. Krievu politika ap-

draudēja Tālo Austrumu lielvalsti Japanu. 1904. g. sākumā sākās krievu - japaņu karš. Karš bij ļoti nepopulars, Krievijas iedzīvotāji negribēja labprātīgi liet savas asinis valdības imperialistiskās politikas labā. Pie tam karu veda ļoti nemākulīgi un laikrakstos bij lasamas vienīgi ziņas par „varonīgās“ armijas atkāpšanos. Karš bez tam bij sācies arī saimnieciski ļoti neizdevīgā momentā. Mākslīgi radītā un audzētā Krievijas rūpniecībā iestājās krīze. Vairākas fabrikas bij spiestas sašaurināt darbus, atlaist strādniekus, pazemināt darba algas. Tas viss radīja nemieru zemē. Valdība, neskatoties uz visām grūtībām, veda apbrīnojami tuvredzīgu un varmācīgu iekšējo politiku. Nevērojot to, ka Krievija 19. gadu simteņa pēdējos gados bij izaugusi par kapitalistisku lielvalsti, viņas iekšējā politika dibinājās uz feodāli - birokratiskās iekārtas atliekām. Iedzīvotāji prasīja reformas, valdība stūrgalvīgi aizstāvēja veco iekārtu, zemē draudēja izcelties revolūcija. Liberālie krievu muižnieki un lielkapitalisti vēroja draudošās briesmas un guberņu zemstvu sapulcēs sāka apspriest politisko stāvokli un aizrādīt uz konstitūcijas nepieciešamību. Uz to valdība atbildēja tikai ar represijām. 1904. g. sākumā slēdza vēlētās Tveras un Saratovas zemstvas un nodeva viņu vadību valdības ieceltu muižnieku rokās. Blakus liberāļiem aktīvi darbojās socialistu revolūcionaru partija, kas ar teroru gribēja piespiest valdību piekāpties. 1904. g. 16. jun. krita „Somijas žņaudzējs“ Bobrikovs, bet 28. jul. reakcionārais iekšlietu ministrs Plēve. Visā Krievijā attīstījās plaša strādnieku kustība. Sevišķi plaši norisinājās 1. maija demonstrācijas rūpniecības rajonos: Varšavā, Kijevā, Čaņkovā, Pēterpilī un Maskavā, arī Rīgā. Strādnieki bij palikuši aktīvi, demonstranti atsita policijas uzbrukumus nereti ar ieročiem rokās. Bet valdība uzticējās saviem žandarmiem un spiegiem un viņas vienīgā atbilde uz visiem nemieriem un demonstracijām bij — aresti

un izsūtīšanas. Tai pašā laikā kara laukā gāja arvien nelaimīgāki. Nevienas uzvaras, tikai atkāpšanās. Pēc visa tā valdība mēģināja piekāpties arī iekšējā frontē. Pēc Plēves iecēla par iekšlietu ministri liberalo, bet nevarīgo Svjatopolku - Mirski. Liberaļu avīzes sludināja, ka iestājies „pavasars“. Krievu zemstvu darbiniekiem atļāva sanākt uz apspriedi. Liberalie muižnieki pieprasīja pilsoniskās brīvības un tautas pārstāvju piedalīšanos likumdošanā. Visa Krievija gaidīja. Savā manifestā 25. dec. cars paziņoja, ka viņš uzdod saviem ministriem ieviest dažus atvieglojumus: iecietību ticības lietās, strādnieku apdrošināšanu, preses spaidu atcelšanu.

Šos solījumus apsveica visas iedzīvotāju aprindas, pat mūsu „Baltijas Vēstnesis“ 1904. gadam izbeidzoties, puda kaut ko par nākotnes „saules stariem“.

Liberaļu - kapitalistu un lielgruntnieku — pavasaru gaidas nerada atbalsu strādniekos. Strādnieku masās arvien vairāk piebrieda spēki aktīvai cīņai pret cara patvaldību. Strādniekiem piebiedrojās zemnieki. Pilsētu rūpniecības strādniekiem vēl bij dzīvi sakari ar lauku zemniecību. Arī lauku proletarieši jutās vēl vairāk apspiesti un novārtā atstāti kā pilsētas strādnieki, jo viņiem nebija kopības sajūtas un pašapziņas, kas piemita pilsētu proletariešiem. Tāpēc tie labprāt pievienojās visām pilsētas proletariata prasībām, tik politiskām, kā arī ekonomiskām. Zīmīgi, ka socialdemokratu kustībai pievienojās arī liela daļa lauku saimnieku, it īpaši jaunatne. Viņus vienoja ar soc.-dem. strādnieku partiju nevis socialdemokratu ideoloģija un ekonomiskās prasības, bet politiskā cīņa par brīvību pret cara patvaldību un muižniekiem. Latviešu zemniecības jaunā paaudze vēlējās nokratīt feodalisma atliekas, kas vēl gulās uz viņu īpašumiem. Latviešu zemnieku mājās pēdējos gadu desmitos bij apgrūtinātas smagām zemes izpirkšanas maksām. Tie vieni bij spiesti nest pagasta klaušas, uz-

turēt skolas un pagastu valdes, labot ceļus, braukt kroņa gaitās, muižnieki turpretī no visa tā bij brīvi. Zemniekiem nebija tiesības celt uz savas zemes rūpniecības ietaises, atvērt veikalus, izmantot zemes bagātības, medīt savos mežos. Muižniekiem turpretī piederēja meži, viņi varēja izmantot zemes bagātības, celt rūpniecības ietaises, atvērt kroģus, dzirnavas, degvīna dedzinātavas u. tml. Uz zemnieka zemes viņi varēja medīt, zvejas tiesības zivju bagātākās upēs viņi izrentēja. Zemnieks visur bija atkarīgs no muižnieka, lai gan viņš skaitījās zemes īpašnieks. Muižnieki ļoti augstprātīgi un izaicinoši izturējās pret zemniekiem un latviešiem vispārīgi.

Tāpēc arī zemnieki — zemes īpašnieki labprāt pieslējās socialdemokrātiem un atbalstīja viņu politiku un cīņu, cerībā reiz atsvabināties no muižas virskundzības. Tā zem Latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas karogiem apvienojās īsteni divi virzieni, vai divas kustības: tīri strādnieciskā un agrarā. Neskatoties uz to, partija palika uzticīga saviem tīri proletariskiem principiem, tai nebija pat savas agrarās programmas un arī nebija sevišķas vajadzības pēc tās.

Jaunnodibinātās partijas Centralai Komitejai nācās ņemt šīs divējādās kustības vadību savās rokās, nostiprināt dažas paputējušas organizācijas un pieradināt biedrus pie stingras partijas disciplīnas. „Organizācijas intereses stādāmas augstāk par personīgām interesēm!” — lasam „Cīņas” 32. numurā, rakstā „Slēdzaties rindās” īsi pirms partijas dibināšanas. Šo noteikumu arī gandrīz bez izņēmuma pildīja visi partijā organizētie biedri.

Nodibinājās arvien jaunas organizācijas pilsētās un uz laukiem. Biedrus uzņēma ar apdomu un pēc stingras pārbaudes. Partija centās uzturēt tīrus socialdemokrātiskus principus, organizēt un vadīt latviešu strādnieku kustību, kā masu kustību. Partija ņēma dalību arī internacionālā strādnieku

kustībā un piedalījās ar savu delegātu socialdemokratu starptautiskā kongresā Amsterdamā 1904. gadā. No dibināšanas dienas partija attīstīja drudzainu un vispusīgu darbību. Karš ar Japānu un draudošās mobilizācijas briesmas deva pietiekoši daudz iemeslu aģitācijai pret cara patvaldību. Rūpnieciskā krīze izvērtās plašumā un sakarā ar to partijai bij jāvada vairāki ekonomiski streiki. Policijas brutalā izturēšanās pirmā maija demonstrācijās bij radījusi ļoti saspīlētu atmosfēru un partijai nācās pielikt daudz pūles, lai aizturētu nevajadzīgus ekscesus un ievadītu cīņu organizētā gultnē. Pie organizētas uzstāšanās nepazīstamu un neredzamu personu vadībā Rīgas strādniekus pieradināja plašās meža sapulces. Te katrs organizācijas biedrs bij neorganizēto vadonis, jo tikai biedri zināja un saprata noslēpumainās paroles. Lielāka masu demonstrācija notika 25. oktobrī 1904. g. pie galvenās policijas ēkas ap plkst. 7 vakarā. Demonstrācija bij nodomāta pie apgabala tiesas, bet tā kā Vērmaņa dārzā bij savākta policija, tad parolisti viegli novadīja demonstrantus citā virzienā. Ar izklišanas paroli: „Uz centralcietumu“ apmānīja policistus un tie patiesi aizdrāzās turp, bet demonstranti pa to laiku mierīgi izklīda. Līdzīgas demonstrācijas decembra mēnesī atkārtojās diezgan bieži, tās uzliesmoja negaidīti un pēc dotās paroles atkal izklīda. Nekārtības, loģu dauzīšanas, veikalu laupīšanas gadījās ļoti reti: tik labi bij organizēti un disciplinēti Rīgas strādnieki. Tie prata uz vietas savaldīt huliganiskos elementus, kas tādos mirkļos labprāt mēdz dot vaļu saviem instinktiem.

Vispārējā noskaņa latviešu sabiedrībā bij socialdemokrātiem labvēlīga. Socialdemokrātu politiskā programma zināmā mērā bij pieņemama arī liberalai pilsonībai. Arī tā cieta zem patvaldības jūga, bet bij pārāk glēva un mīkstāulīga, lai no savas puses ko darītu. Vienīgi reakcionārais advokāts Fr. Vein-

bergs un mācītājs Andrievs Niedra centās pārspēt vācu lapas socialistu ķengāšanā un denuncēšanā. Tomēr piekritēju latviešu sabiedrībā viņiem bij maz.

1904. g. martā sāka iznākt nelegals periodisks izdevums „Cīņa“. Pirmie trīs numuri iznāca Baltijas organizācijas izdevumā. Ar 4-to numuru, jūnijā, „Cīņa“ pārgāja Latv. soc.-dem. strādnieku partijas izdevumā. „Cīņu“ iespieda 3000 eksemplaros, bet lasītāju tai bij mazākais piecas reizes vairāk, jo atsevišķi eksemplari staigāja no vienām rokām otrās. „Cīņa“ apgaismoja visas svarīgākās sabiedriskās dzīves parādības no socialdemokrātu viedokļa un sniedza samērā plašu informāciju par notikumiem strādnieku dzīvē, par darba apstākļiem fabrikās, par politiskiem spaidiem u. t. l. „Cīņa“ turpināja iznākt kārtīgi reizi mēnesī, dažus mēnešus pat divas reizes, līdz 1905. g. novembrim. Pavisam šai laikā iznākuši 25 numuri. Bez „Cīņas“ iznāca arī dažādi uzsaukumi un proklamācijas. No oktobra līdz decembrim 1904. g. bij izlaisti 35 hektografēti biļeteni un kādas sešas iespiestas proklamācijas, kopā vairāk kā 300.000 eksemplaros. Ārzemēs turpināja iznākt „Soicaldemokrats“ un socialdemokrata biblioteka. Svarīgs ieguvums latviešu socialdemokratiskā literatūrā bij Fr. Rozīņa „Latviešu zemnieks“, kas iznāca 1904. gadā.

1905. gads

1905. g. revolūcija Krievijā iesākās ar 22. (9.) janvāra notikumiem Peterpilī. Ar valdības atbalstu žandarms Zubatovs bij noorganizējis gandrīz visos rūpniecības rajonos „Fabriku un darba strādnieku savienības“. Šo „savienību“ mērķis bij skaidri atzīmēts statutos: „apmierināt strādnieku garīgās un intelektuālās intereses un novērst viņus no noziedzīgās propagandas“. Šādu savienību priekšgalā stāvēja valdībai uzticamas personas un viņas

mēģināja ap sevi pulcēt tumšākos un padevīgākos, tā sauktos, „labi domājošos“ strādniekus. Uz šīm Zubatova organizācijām krievu valdība lika lielas cerības. Peterpilī šādas organizācijas priekšgalā stāvēja kāds priesteris Gapons. Šinī organizācijā bij iespiedušies arī daži socialisti, kuŗi sekmēja revolucionāro propagandu.

Grūtie ekonomiskie apstākļi drīz vien ienesa šinīs organizācijās revolucionāras tendences un paši žandarmi nobijās no gariem, ko viņi bij izsaukuši un nevarēja vairs savaldīt. Zubatova organizāciju strādniekiem bij iestāstīts, ka cars aizstāvēt strādniekus, bet tikai viņam neesot zināms viņu grūtais stāvoklis. Tā arī uzpeldēja nodoms iet pie cara ar lūgumu, lai cars tautai dotu brīvības. Līdz šim nav pietiekoši noskaidrots, kas īsti spieda priesteri Gaponu uz šo soli. Šo gadījumu izmantoja soc.-dem un soc.rev., lai sarīkotu plašu politisku demonstrāciju. Pie lūguma teksta sastādīšanas piedalījušies arī strādnieki - socialisti. Lūgumā izteiktas „vispādevīgākās domas“ — lai cara tētiņš „noārda sienu starp sevi un starp tautu un lai tauta kopā ar viņu pārvaldītu zemi“. „Bez dusmības un naida uzklausi vērīgi mūsu lūgumu, jo tas runā kā par mums, tā arī par tevi, valdniek... Pavēli tūlīt bez kavēšanās sasaukt tautas pārstāvjus no visām šķirām un kārtām... Lai katram pie vēlēšanām būtu brīvas un pilnas tiesības. Tāpēc pavēlē, lai sasaukamās tautas saeimas locekļi būtu izvēlēti uz vispārējas, vienlīdzīgas, aizklātas vēlēšanas pamata“. Tālāk petīcija liek priekšā spert soļus: 1) Pret tautas tumsību un viņas beztiesisko stāvokli Krievijā. 2) Pret tautas trūcību un nabadzību. 3) Pret kapitāla slogu uz darbu. Šinī pēdējā punktā bij atzīmēta arī prasība pēc astoņu stundu darba dienas.

Visai pilsētai bij zināms, ka rīkojas šis gājiens. Literāti un profesori griezās pie ministriem ar lūgumu nepielaist asins izliešanu, bet panākt, ka cars

patiesi uzklausītu lūdzējus. Tik valdība palika uzticīga saviem principiem un norīkoja kaŗaspēku pret strādniekiem. 22. (9.) janvarī uz Ziemas pils sāka plūst strādnieku bari. Pēc dažām ziņām demonstrantu pulks sniedzies līdz 300.000 cilvēku. Pats Gapons ar svētbildēm un baznīcas karogiem atradās 15.000 Putilova fabrikas strādnieku priekšgalā. Lielākā daļa demonstrantu bij pārliecināti, ka cars viņus pieņems un uzklausīs. Bet cara kalpa domāja citādi. Viņi nevarēja pielaist, ka tauta pati varētu uzdrošināties ko prasīt. Tikko ieceltais Peterpils policijmeistars Trepovs uz lielkņaza Vladimira pavēli sarīkoja cara mitekļos aizsardzībai ulānus, kazakus un uzticamus gvardijas pulkus. Kad strādnieki nonāca pils laukumā, jātnieki drāzās pūlī. Kad demonstranti vēl spiedās uz priekšu, tad atskanēja šauteņu sprādzieni. Panika, kliegzieni, sajukums, asinis, krituši, ievainoti. Dubļos mētājās Gapona baznīcu karogi un svētbildes. Gala rezultats pēc oficiāla ziņojuma: 96 krituši, 333 ievainoti. Patiesībā cietušo skaits bij vēl lielāks. Visos valdīja izmisums un naidis. Revolucionārie strādnieki sāka celt barikādes, bet tos drīz izklīdināja, barikādes nojauca un jau nākošā dienā Trepovs paziņoja: „Miers un kārtība Peterpilī atkal nodibināts“, bet krievu telegrafa aģentura ziņoja visai pasaulei, ka viss noticis tāpēc, ka strādnieki bez pārgrozījumiem darba apstākļos uzstādījuši arī „nekaunīgas politiskas prasības“.

Ziņas par notikumiem Peterpilī pienāca Rīgā 25. (12.) janvarī un radīja lielu uztraukumu strādniekos. Latviešu soc.-dem. strādnieku partijas Centralā Komiteja nolēma izsludināt ģeneralstreiku. Lai streiks būtu vispārīgs, aicināja pie vadības arī ebreju strādnieku organizāciju „Bunds“ un nodibināja kopīgu „F e d e r a t i v o k o m i t e j u“. Federatīvās komitejas vārdā izdeva uzsaukumu „Metiet darbu pie malas!“ „Kauns tagad strādāt un svīst mūsu izsūcēju labā, kad sniegs uz Peterburgas

ielām sārtojas mūsu biedru asinīm... Mēs izsludinām ģeneralstreiku. Mēs prasām: 1) Tautas saeimas sasaukšanu uz vispārējas, vienlīdzīgas, aizklātas balsošanas pamata; 2) runas, rakstu, sapulču un streiku brīvību; 3) astoņu stundu darba dienu; 4) akorda un procentu darbu atcelšanu; 5) virsdarbu stundu atcelšanu; 5) algas paaugstināšanu; 7) lai katra strādnieka un strādnieces alga nav mazāka par 100 kap. dienā; 8) kara beigšanu". Redzam, ka Rīgā uzstādīja tādas pat „bezkaunīgas“ politiskas un ekonomiskas prasības kā Peterpilī. Līdzīgus uzsaukumus izlaida arī Latv. soc.-dem. strādnieku partijas Rīgas komiteja un krievu biedri. Strādnieki paklausīja uzaicinājumam, dažas fabrikas pārtrauca darbus jau 12. janvārī. 13. janvārī stāvēja lielākā daļa fabriku, apstājās kustība uz ielām, bij slēgta liela daļa tirgotavu, apstājās iznākt laikraksti. 13. janvārī daļa strādnieku sapulcējās Čiekurkalnā un pa dzelzceļa stīgu strādnieku pulks devās uz Sarkandaugavu, pastāvīgi pieaugdams. Ceļā vietām apstājās, noturēja īsus mītiņus, devās tālāk uz Milgrāvi, no turienes pāri Daugavai pa ledu uz Ilgeciemu, tālāk pa visu Pārdaugavu, tad pa ledu pāri uz Maskavas priekšpilsētu. Kur ceļu aizkrustoja zaldati, tur nogriezās sāņus, vai arī turēja īsu uzrunu — un uzaicināja zaldātus nešaut. Daži kareivji pat iejaucās pūlī, jo gribēja zināt, kas īsti noticis Peterpilī. Tā kā tiltus aizsargāja kareivji, tad gājieni no Pārdaugavas devās pa ledu uz Maskavas priekšpilsētu. Tur demonstrantiem pievienojās Kuzņecova fabrikas strādnieki un pūlis bij jau vairāk desmit tūkstošu liels. Pie sarkaniem spīķeriem noturēja vairākas uzrunas, tad nolaida karogus, kas bij zīme, ka jāizklīst. Tai pašā laikā strādnieki pulcējās arī vairākās vietās iekšpilsētā, tiem pievienojās arī kādi 400—500 studenti, kas stipri sajūsmināja demonstrantus. Arī te vietu vietām noturēja skrejošus mītiņus, bet no uzbrukumiem un

sadursmēm ar kaņaspēku, ievērojot Federatīvās komitejas dotās direktīvas, demonstranti atturējās. Daļa no Maskavas priekšpilsētā sapulcējušajiem demonstrantiem pēc izklišanas pavēles gribēja pārkāpt Maskavas ielu nokļūt pilsētā. Kad tie nonāca pie dzelzsceļa caurejas, ceļu aizkrustoja zaldati. Liela daļa demonstrantu gāja tieši pāri dzelzsceļa valnim un drīz pieplūda pilna visa Karļa iela. Negaidot no Ministerejas ielas puses atskanēja šāvieni. Šāvēji bij apakšvirsnieku mācības bataljona karēivji, kas bij paslēpti Ministerejas ielas galā. Sāka šaut arī tie zaldati, kas stāvēja pie dzelzs tilta. Beidzot šāvieni nāca arī no pontonu tilta puses. Šāva bez brīdinājuma, tieši pūlī. Daudzi strādnieki krita, uz vietas, ievainotie, asinīm applūduši, nokrita sniegā, pieplaka pie zemes arī neievainotie. Priestava palīgs Biļevs māja zaldatiem, lai nešauj, bet drīz sagraujas un, lodes caururbts, nokrita zemē. Šaudīdami uz visām pusēm, zaldati nošāva arī savējos. Kliezieni, vaidi, vaimanas, panika. Organizētie biedri mēģināja uzturēt kārtību, bet tikko kāds piecēlās, vai kustējās, to sasniedza lode. Ar to arī izskaidrojams, kāpēc kritušo starpā tik daudz organizētu biedru. Kad šaušana mitējās, policija sāka novākt kritušos un ievainotos. Ievainotos savveda ragavās kopā ar kritušiem. Bij dzirdamas rupjas un izsmiekla pilnas piezīmes. Kritušo skaitu nekad nav izdevies pilnīgi noskaidrot. Partijā organizēto biedru vien starp kritušiem ir 31. Viņu vārdi ir zināmi un viņus strādnieku partija tur dzīlā piemiņā. Neizsakāms žēlums par kritušiem biedriem pārņēma Rīgas strādniekus un līdz ar to naidis pret strādnieku slepkavām. „Slava kritušiem! Lāsts slepkavām!“ — bij sauciens, kas toreiz aplidoja strādnieku rindas. „Ar kaujas saucieniem uz lūpām, ar karstām sirdīm kritāt jūs!“ — bij himna, kas, toreiz vēl revolucionāra, jauna dzejnieka radīta, palika par strādnieku cīņas dziesmu. Drīz atskanēja un turpina vēl atskanēt toreiz atse-

viškā lapiņā izlaistā strādnieku dziesma ar viņas zīmīgiem vārdiem:

Un asinis, kas nevainīgas,
Uz balta sniega kvēlojas,
Tās neizkvēlos gadu gadus,
Tās kvēlos mūsu karogos.

Rīgas strādnieki bij cietuši smagus zaudējumus, bet tas nemazināja viņu cīņas sparū. Otrādi — visur bij dzirdams sauciens: „Izturēt līdz galam!“

Generalstreiks turpinājās, strādāja tikai nedaudzas fabrikas, bet arī tās karaspēka apsardzībā. Partijas vadība strādāja drudžaini. Ik dienas iznāca uzsaukumi un drukātavā strādājošie biedri nezināja atpūtas. Izlaida uzsaukumus „strādniekiem“, „zaldatiem“, „visiem Rīgas iedzīvotājiem“. Divās dienās bij nodrukāti pāri par 100.000 dažādi uzsaukumi, bet tehnisko darbu veica pāris biedru.

Rīgas notikumi atbalsojās visā Latvijā. 13. janvarī sākās generalstreiks Liepājā, 14. janvarī Jelgavā, 17. janvarī Ventspilī. Pēc 13. janvara milzu demonstrācijas, kur patvaldības ierēdņi redzēja strādnieku spēku, vēl norisinājās demonstrācijas pie kritušo biedru apglabāšanas. Rīgas politehnikas studenti svinīgi apglabāja kritušo pie dzelzs

Jēkabs Treimanis
Centralās komitejas loceklis 1904—1906 g.
Nelegalu tipogrāfiju ierīkotājs
Miris nometināšanā Sibīrijā

tilta studentu Pečurkinu. Pa augstskolas logu bij izkārts melns karogs ar uzrakstu: „Slava kritušiem! Lāsts slepkavām!“ Policija pieprasīja karoga noņemšanu, studenti atteicās to darīt un noņēma karogu tikai tad, kad bij nodziedājuši pie vaļējiem logiem „mūžīgu piemiņu“ kritušiem biedriem. Federatīvā komiteja izlaida uzsaukumu atsevēru strīpu visapkārt, ko izdalīja kritušo biedru bērū gājienos. „Un tomēr mēs cīnīsimies!“ „Cīnīsimies vienprātīgi un zem mūsu vienprātības spiediena bruks darba ļaužu asinīm aptraipītais patvaļīgā varmākas tronis“ — bij lasāms šinīs uzsaukumā. Turpat izdalīja arī sevēru dziesmas un strādnieki dziedāja cara kalpu klātbūtnē: „Un uzvarēs sarkanie karogi, kas varoņu asinīm slacīti!“

14. janvarī nebij gājiena, bij strādnieku sapulces un mītiņi atsevišķās pilsētas daļās. 15. janvarī — milzu demonstrācija studenta Pečurkina bērēs. Līķi izvadīja no Aleksandra Ņevska baznīcas uz Pokrova kapiem. Visa Brīvības (toreiz Aleksandra) iela pilna, gājienā piedalās kādi 25.000 cilvēki. Pēc oficiālā žandarmu ziņojuma, studenti nesuši vaiņagus ar uzrakstiem: „Brīvības cīņā kritušam biedrim!“ „Varmāku upurim“ „Mūžīga piemiņa par brīvību kritušam“ „Nāve, lāsts un atriebība bendēm“. Pēc bērēm lentas un vaiņagus sadalīja sīkos gabalos, katrs paņēma sev kā talismanu līdz kaut ziediņu, jo zināja, ka vaiņagi nepuškos kritušā kapu: tos nolaupīs policija. Vakarā vēl ilgi turpinājās manifestācijas, līdz beidzot pavadītāji izklīda.

16. janvarī bij sirdi aizgrābjōša demonstrācija Torņkalna jaunajos kapos, kad glabāja pie dzelzs tilta kritušo 19 g. veco Mariju Pareizi. Partijas vārdā uzlika vaiņagu: „Slava kritušiem, lāsts slepkavām“. Vēl vairāk aizgrābti bij strādnieki, sevišķi partijas biedri, kad pēc Marijas apglabāšanas nonāca pie Kates Freibergas kapa. Te gulēja zārkā droša un dedzīga cīņas biedrene. „Cīņas“

Nr. 10. lasam: „Asaras ritēja pār vaigiem, kad pie kapu kopīnas kāds biedrs minēja biedrenes nemītīgo pašai dziedīgo darbību proletariata cīņā un viņas varonīgo nāvi. . . Līdz sirds dibenam visi bij aizkustināti, kad, revolucionārām dziesmām skanot, pacēlās partijas sēru karogs. . .“ 18. janvarī glabāja Pleskodales kapos Jēkabu Zvaigzni un V. Ozoliņu. Bij ap 3000 cilvēku, vaiņagi ar sarkanām lentēm un revolucionāriem uzrakstiem. No turienes demonstranti gāja uz Kuldīgas ielu. Cēlā stājās kazaki un zaldati. Strādnieki izvairījās no sadursmēm, nogriezās pa sāņu ielām. Pa Kuldīgas ielu un Dzegužu kapiem izvadīja b. Funkeru. Bij milzīgs gājiens, kādi 10.000 dalībnieki. Pacēlās sarkani karogi, augstu pār galvām pacēla vaiņagus ar sarkanām lentēm un nolasīja revolucionāros uzrakstus. Kad ļaudis sāka izklīst, uz Buļļu ielas piedzēruši kazaki drāzās pūlī. Atskanēja šāvieni, bij vairāki ievainoti. Šoreiz par atbildi kazaku uzbrukumam atskanēja arī vairāki šāvieni no strādnieku puses. . .

No lauku centriem, kur norisinājušās demonstrācijas, minami Durbe un Dundaga.

22. janvarī Federatīvā komiteja izsludināja politisko generalstreiku par izbeigtu. Sāka strādāt fabrikas, atvērās veikali, dzīve ieritēja normalās slīdēs. Dažās vietās turpinājās saimnieciski streiki, drīz izbeidzās arī tie. Visumā arī te strādnieki panāca zināmus darba apstākļu uzlabojumus. Janvara beigās dzīve atkal ritēja savu normalo gaitu.

Latviešu socialdemokratiskā strādnieku partija varēja ar zināmu gandarījumu noraudzīties uz vētrainajām janvara dienām. Izņemot lielos zaudējumus pie dzelzs tilta, partijas rindas nebij sevišķi cietušas. Starp arestētiem partijas biedru bij maz. Organizētie biedri bij izrādījuši apbrīnojamu taktu un atbildības sajūtu. Neviens nebij gulējis mājās, katrs bij izrādījies īstā vietā. Demonstrācijās arī neorganizētais pūlis bij padevis partijas vadībai;

rupju un nevajadzīgu ekscesu nebij gandrīz nemaz. Patvaldības iestādes bij stipri satrūkušās, strādnieku pašapziņa, turpretī, bij lieliski augusi. Gūti bij milzu panākumi un organizācijas vadītāji bij daudz ko mācījušies.

Pacēlās jautājums — ko tālāk darīt? Bij skaidrs, ka revolucionārā darbība nedrīkst atslābt, skaidrs bij arī tas, ka viņa nemaz neatslābs. Bij cerības, ka pēdējais trieciens cara patvaldībai nāks drīz. Bet bij arī skaidrs, ka šo triecienu varēs dot tikai organizēti strādnieki, un ka visai cīņai jānotiek pēc noteikta un iepriekš sagatavota plāna. Starp cīņas saucieniem bij radušies jauni, par kuriem vajadzēja pārdomāt. Tie bij: „Atrieb“ par pāridarījumiem, atmaksāt, un „Pie ieročiem!“, ko sevišķi propagandēja krievu lielinieckiskie biedri. Abi šie saucieni bij dabīgi šinī momentā, bet abi viņi bij arī valdāmi un ierobežojami. Atriebība pati par sevi bij lieka, nevajadzīga, pat riebīga. Ieroču cīņa, kā atsevišķi uzbrukumu akti, varēja novest pie sazvērnieciskas taktikas, kas varēja nest tikai postu un iemidzināt masas. Tāpēc vienīgā izeja bij — domāt par bruņotu sacelšanos. Bet vai tā acumirkļa apstākļos bij iespējama? Kustība bij gājusi plašumā, šķiras apziņa padziļinājusies. Tāpēc bij jāmeklē jauni ceļi, jauna taktika, jauni cīņas veidi, jauni līdzekļi. Jautājums par tālāko darbību apskatīts ļoti plaši „Cīņas“ Nr. 11. martā 1905. g. rakstā „Kā mums jācīnās“. Rakstā aizrādīts, ka t i r a i s aģitācijas un organizēšanās laiks tagad ir beidzies. Atklātās cīņas un demonstrācijas: 1) iekustināja un ieinteresēja plašās tautas aprindas par mūsu cīņas jautājumiem, pievilka partijā simtiem un simtiem jaunus biedrus, 2) lielā mērā dragāja patvaldības vaļņus, kā cienību un padevību pret cara kalpiem un likumiem, 3) izskauda biedros bailību, rūdiņa viņus cīņā un izkopa disciplīnu. Tālāk rakstā aizrādīts, ka revolucionārā kustība nostādījusi pret patvaldību arī rūpniekus un

citus uzņēmējus, kas nemieros cieš zaudējumus un atklāti prasa valsts iekārtas pārveidošanu. Nav jārada iluzijas, nevar iedomāties, ka Krievijas revolūcija nesīs socialismu. Jācinās vispirms par demokrātisku valsts satversmi. Tāpēc jāpievelk darbā strādnieku aprindām tuvu stāvošās sīkpilsoņu aprindas, zemnieki, sīkamatnieki, skolotāji u. t. t., modinot viņus no politiskā miega un aicinot uz atklātu cīņu. Kāda tad būtu šī atklātā cīņa? Tiek apskatīti svarīgākie atklātās cīņas veidi: ģeneralstreiks, tautas sapulces, demonstrācijas, ielu cīņas, masu terors, pasīva pretestība. Neviens no šiem cīņas paņēmieniem nav universāls patvaldības gāšanas līdzeklis, viņi jālieto visi kopā, bet jālieto ar apdomu. Tā izlobās partijas darbības programma. Partija nevar i z s a u k t ģeneralstreiku kaut kurā momentā, viņa var par to tikai aģitēt. Bet tiklīdz ģeneralstreiks izceļas, ir jā rūpējas par to, lai viņš būtu pilnīgs un lai darbība ietu uz vienotu mērķi. Līdz ar to — demonstrācijas un tautas sapulces. Atklātas, ne konspiratīvas, masu sapulces ir jāizmanto, viņas nevar r a dīt, uz viņām var sagatavot, viņas var ņemt savās rokās un vadīt vēlamā virzienā, ja viņas ir jau radušās. Tāpat uzbrukumi un ielu cīņas. Nav vajadzīgs un ir nelietderīgi radīt īpašas kaujas organizācijas, tas atņem masai uzņēmības garu un traucē viņas revolucionarizēšanu. Organizācijai nevajaga arī k ū dīt uz uzbrukumiem, to amatu ļoti labi prot paši patvaldības aģenti — policisti un žandarmi ar savu pārāk lielo aktivitāti. Bet organizācijai jāprot vajadzības brīdī dot neorganizētam pūlim vajadzīgos norādījumus. Nav pielaižama privatu īpašumu postīšana — logu dauzīšana, veikalu laupīšana, ēku demolēšana. Vadot lielus pūļus cīņā, jāmeklē vērēt, cik ilgi šī cīņa drīkst turpināties. Pūli var vadīt tikai tik ilgi, kamēr viņš padodas organizēto biedru vadībai. Ja vairs nepadodas — jāizklidina, ja neklausā — jāatstāj savam liktenim

Pasīva pretestība — neizpildīt aprīņu priekšnieku priekšrakstus, nesūtīt vedējus, nemaksāt nodokļus, neaizdot naudu, nedot rezervistus. Pasīva pretošanās ir ļoti labs cīņas līdzeklis, ja viņa ir vispārēja; pret to ir grūti cīnīties ar kazaku un lielgabalu palīdzību. Patvaldības īpašumi ir konfiscējami un nododami organizācijai: tautas manta tā ir un to drīkst izlietot tautas labā. Vienu vārdu sakot: organizācijas uzdevums radīt masās revolucionāru garu, uzņemties viņu vadību kritiskā brīdī, plašāki attīstīt un padziļināt atklātu masu kustību, kad tā ir sākusies, noturēt to noteiktās robežās, bet nekad mākslīgi neizsaukt.

Pēc janvāra dienām plašāka streika kustība norisinājās vēl februāra vidū Rīgā, šai kustībai bijīti ekonomisks raksturs. Nemieru kustība uz laukiem norisinājās vairākās muižās Kurzemē un Vidzemē. Muižnieku kalpībā stāvošie laikraksti pūlējās uzpūst nemieru apmērus, ziņoja par viņiem piesūtītām draudu vēstulēm, par nodedzinātām ēkām un taml. un pieprasīja kara spēku muižu aizsardzībai. Uz viņu pieprasījumu vairākās muižās novietoja draguņus.

Dažādu Latvijas iedzīvotāju grupu attiecības pret soc.-dem. strādņu partijas uzsāktu brīvības kustību varētu raksturot šādi:

Vācieši ar apbrīnojamu stūrgalvību turējās krievu valdības pusē. Vācu muižnieki jutās sevi apdraudētus no pieaugošās agrarās kustības, katru politisku soli izsludināja par laupītāju un noziedznieku darbu, kalpus apzīmēja par ļaunprātīgu agitatoru uzskūdītiem vientiešiem; sauca pēc kara spēka un draguņiem, savā uzpūtīgā lepnībā taisījās nomākt brīvības kustību pašā dīglī ar brutālu varu. Muižniekiem blakus cienīgi nostājās arī Rīgas vācu lielkapitalisti un Rīgas pilsētas valde, viņi saprata, ka līdz ar demokrātijas uzvaru zudīs viņu privilēģētais stāvoklis. Mazāk saprotama bijī vācu sīkpilsonības - inteliģences un amatnieku cieša pieslie-

šanās muižniekiem. Viņu intereses ne ar ko nebija apdraudētas. Tā kā vietējie vācieši turējās cieši kopā, tad arī saprotams, ka revolūcijas spēki griezās pret visiem vāciešiem, izņemot gluži nēcīgu vācu strādnieku grupiņu, kas turējās kopā ar socialdemokrātiem. Vāciešiem blakus šinī politiskā momentā nostājās pazīstamā latviešu inteliģences grupa ar advokatu Frici Veinbergu un mācītāju Andrievu Niedru priekšgalā. „Rīgas Avīzes“ un „Austruma“ slejās izpaudās tāds vergu un reptiļu zemiskums, brīvprātīgs spiegošanas un denuncēšanas gars, pakalpiņa un suņa padevība, kāds reti kur redzēts. Šie elementi jaunai kustībai nebija bīstami, viņu raksti gan varēja kaitināt, bet paši viņi bij nožēlojami kalpiņi cariskai reakcijas varai.

Latviešu vidus šķiras turējās brīvības cīnītāju pusē. No tām, protams, nevarēja prasīt piesliešanos socialdemokrātiem, ko arī neviens no viņiem neprasija. Uz vāciešu „Dūna Zeitungas“ pārmetumiem, kāpēc tie nenosodot socialdemokrātus, „Balt. Vēstn.“ varēja tikai rezervēti atbildēt, ka šādos apstākļos tie noliekot no sevis katru atbildību. Vācieši šos apstākļus esot radījuši, vācieši lai atbildot. Šīs aprindas bij glēvas, šaudīgas, bez kādas iniciatīvas.

Latviešu sīkpilsonu aprindas, radikalā inteliģence, amatnieki, sīkie veikalnieki u. tml. noteikti nostājās socialdemokrātu pusē, iestājās soc.-dem. partijā un izturēja līdz ar soc.-dem. strādniekiem visu cīņas smagumu. Socialdemokratijas pusē nostājās arī vairums latviešu zemnieku. Lauku proletariats citur nevarēja nostāties. Bet pie socialdemokrātiem pārgāja arī saimnieki. Viņus saistīja ar socialdemokratiju ilgus gadus apslēptais naidis pret muižniekiem. Vietējā sabiedrība bij nošķīrusies divās naidīgās daļās: krievu patvaldība, ko balstīja lepnie un varmācīgie muižnieki, un tikpat lepnā un pašapzinīgā strādnieku šķīra latviešu socialdemokrātiskās strādnieku partijas vadībā.

Latviešu socialdemokrātija savā cīņā izmantoja visas iespējamības, arī legalās. Kad 14. (1.) martā krievu valdība bij nolēmusi pieņemt un skatīt cauri pilsoņu un iestāžu iesniedzamās petīcijas par vēlāmām pārgrozībām valsts iekārtā, latviešu socialdemokrāti sastādīja latviešu literātiem petīciju, ko tad tie, pārlabojuši un padarījuši mērenāku, iesniedza 24. (11.) aprīlī ministru kabinetam ar 200 parakstiem. Līdzīgu petīciju, tikai radikalāki noskaņotu, arī zem s.-d. iespaida, iesniedza arī latviešu tautskolotāji. Uz soc.-dem. iniciatīvi nodibinājās Rīgā t. s. „Biedrību birojs“, kas nodarbojās ar petīciju sastādīšanu un bij laba politiskas audzināšanas iestāde, jo petīcijā uzstādītās prasības pārrunāja biedrību sapulcēs un laikrakstos. Soc.-dem. vadībā sanāca arī divas skolotāju apspriedes: 1904. gada ziemā un 1905. gada aprīlī. Apsprieda skolu programmas, attiecības pret skolu inspektoriem un nolēma atdzīvīnāt toreizējo skolotāju biedrību. Neaizmirsā arī nelegālo darbu. Pulciņu darbība, propaganda un aģitācija, literatūras izplatīšana norisinājās ļoti intensīvi. Februārī izdeva uzsaukumu „Visiem latviešu zemniekiem“, kas paskaidroja socialdemokrātu programmu un uzaicināja zemniekus uzstāties ar savām prasībām un iesniegt tās valdībai. Mūsu ienaidnieki ir divi — vecā krievu valdība un vācu muižnieki, pret tiem mums jācīnās. Proklamācija beidzās zīmīgiem vārdiem: „Ja taisnību teikt ir dumpoties, — tad, ar Dieva palīgu, mēs dumposimies“. Proklamācija bij stādīta piemērotā stilā un radīja zemniekos lielas simpatijas pret socialdemokrātiem. Laukstrādnieku deramā laikā izlaida proklamācijas „Visiem laukstrādniekiem!“ šinīs proklamācijās aizrādīja uz strādnieku šķiras cīņas principiem, noteica algas minimumu uz 300 rubļiem, uzstādīja noteikumus par darba laiku. Arī šī proklamācija darīja iespaidu un lauku kalpi slēdza līgumus, dibinoties uz proklamācijā uzstādītām prasībām.

Pirmā maija svētkus 1905. g. svētīja pēc vecā stila. Rīgā bij savilkta pastiprināta karaspēka nodaļa. Lai novērstu sadursmes, partijas central-komiteja nolēma demonstrācijas nerīkot. Tā kā 1. maija diena iekrita svētdienā, tad nolēma darbus pārtraukt jau sestdien pusdienas laikā, un uzsākt otrdienas rītā. Šo lēmumu arī spīdoši izveda dzīvē. Bet naidis pret policistiem un kazakiem bij tik liels, ka visur runāja par bruņotas sadursmes iespējamībām. Strādnieku bij pilnas ielas un viņu pastaigāšanās līdzinājās demonstrācijai. Vērmaņa parkā pie muzikas kapeles bij sapulcējušies publika lielā skaitā. Atskanēja revolucionāri saucieni. Kāda kazaku patruļa drāzās turp, bet pie ieejas, preti apgabala tiesai, sprāga bumba, kas bij mesta tieši kazaku patruļā. Izcēlās sajukums, bet lielāku ne mieru nebij. Līdzīgs uzbrukums ar bumbu notika 2. maijā pie Grīziņkalna. Šoreiz maija svētkus arī uz laukiem svinēja daudz aplašākos apmēros. Lai gan lauku organizācijas bij samērā vājas, tomēr maija sapulces visur bij labi apmeklētas, kas rādīja, ka arī lauciniekos pieaug revolucionārs gars.

Ievērojamākā parādība 1905. g. pirmā pusē ir „Sarkanie Vasaras svētki“. Debessbraukšanas dienā (8. jun./20. maijā) un Vasaras svētkos (18./5. jūnijā) notika baznīcas demonstrācijas ne mazāk kā 20 Kurzemes un Vidzemes baznīcās. Baznīcu demonstrāciju gaita bij puslīdz vienāda: pa dievkalpošanas laiku ielēnca kanceļi, piespieda mācītāju pārtraukt savu runu un viņa vietā uzstājās soc.-dem. runātājs. Ļaudis stāvēja kā satinguši un klausījās viņiem tik neparastos vārdus tādā neparastā vietā. Baznīcu demonstrācijas vietās šinī dienā izdevās neparasti iespaidīgi. Par to dusmojās vācu prese un uzkrāva visu vaintu „apbruņotām bāndām“, kas terorizējot mierīgos baznīcēnus. Patiesībā šie „bruņotie ļaudis“ nespētu neko izdarīt, ja pašiem baznīcēniem negribētos socialistu sludinātājus klausīties un dzirdēt

„jauno evaņģeliju“. Zīmīga ir demonstrācija Mežamuižas baznīcā. Mācītājs nav bijis nodabūnams no kanceles, to vajadzējis noraut ar varu. Turēdamies pie kanceles malām, viņš saucis „Vai neviena nav, kas gribētu aizsargāt savu mācītāju?“ Viņam bij jāpiedzīvo, ka patiesi nebij neviena. Latvijas luterāņu mācītāji bij aizmirsuši savu uzdevumu un galīgi nodevušies muižnieku kalpībā. Kristus mācību viņi bij padarījuši par pātagu, ar ko ik svētdienas kūla draudzi baronu labā. Tāpēc tauta viņus ienīda un nicināja un ziedot sevi viņu aizsardzībai neviens nevēlējās. Pēc baznīcu demonstrācijām parasti izdarīja gājienus uz muižu, vai uz pagasta valdi. Muižās uzstādīja prasības kalpu stāvokļa uzlabošanai, dažās vietās konfiscēja ieročus, pagastu namos iznīcināja cara portrejas un patvaldības emblemas, vietām iznīcināja arī rezervistu sarakstus. Tomēr lauku ļaudis bij daudz grūtāki savaldāmi un uzturami pie kārtības nekā pilsētnieki. Lai arī par laupīšanām un privāta īpašuma piesavināšanos nekur nevarēja sūdzēties, tomēr lauku ļaudis nevarēja atturēties neizrādījuši savu nicināšanu pret patvaldības kalpiem. Bij gadījumi, kur mācītāju, policistu, muižas pārvaldnieku piespieda iet līdz demonstrācijā, vietām lika tiem nest sarkanos karogus. Centralā komiteja dažkārt bija spiesta lietot stingrus līdzekļus, lai to novērstu. Pie visa tā laucinieki ar lielu uzticību skatījās uz socialjstiem, gaidīja no tiem atbalstu turpmākās cīņās.

Krievu valdība un vācu muižnieki redzēja pieaugošo strādnieku kustību, gribēja to aplāpēt, bet negribēja iet pa reformu ceļu. Viņiem bij tikai viens cīņas līdzeklis: brutāla vara. 28. (15.) martā 1905. g. izsludināja pastiprinātas apsardzības stāvokli Vidzemē, bet 17. (4.) aprīlī Kurzemē. Pastiprinātas apsardzības stāvoklis deva lielākas tiesības administrācijai un pastiprināja sodus par pārkāpumiem. Uz laukiem pastiprināja policiju un

muižās novietoja kazakus un draguņus. Arī pilsētās pastiprināja garnizonu un jātniekus izlietoja strādnieku sapulču izklīdināšanai. Viens no visbrutālākiem tādas „izklīdināšanas“ gadījumiem norisinājās Bierīņos 19. (6.) martā 1905. g. Pilsētas nomaļu: Bierīņu, Anniņmuižas, Zolitudes rentnieki bij sapulcējušies, lai apspriestu savu stāvokli. Muižas īpašnieks Hakens bij izodis sapulces vietu un izaicinājis kazakus. Kazāki drāzās ap 2000 cilv. lielā pūlī, cirta ar zobeniem, mīdīja zirgu pakaviem katru, kas gadījās ceļā. Kādi 8 cilvēki palika uz vietas, bet pāri par 200 bij dabūjuši vieglākus vai smagākus ievainojumus. Šādi uzbrukumi tomēr nesabaidīja strādniekus. Otrādi — viņi radīja naidu un atreibšanās domas. To pierādīja uzbrukumi kazaku patruļai pie Vērmaņa parka 1. maijā (v. st.) un pie Grīziņkalna. Nodibinājās paši no sevis veseli pulciņi, kas uz savu roku taisījās rīkot uzbrukumus. Tāda bij bumbu darbnīca „Feniksā“, kas bij par iemeslu kādu 25 cilv. arestam. Strādnieku asinis prasīja atmaksu. Mazapzinīgos biedros bij liela ticība, ka ar teroristiskiem aktiem daudz kas ir panākams. Lai izvairītos no nevajadzīgiem, dažkārt tīri provokatoriskiem uzbrukumiem, kas varēja nest lielus zaudējumus, partijas centrālā komiteja bij spiesta ņemt uzbrucēju organizācijas savā uzraudzībā. Ar to tad arī ir izskaidrojams, ka partija, neskatoties uz sava dibināšanas kongresa lēmumiem, tomēr nolēma dibināt revolucionāru kaujas organizāciju, kas rīkotos tikai pēc c. k. aizrādījumiem un padotos viņas lēmumiem.

Latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas otrais kongress

Tādos apstākļos sanāca partijas otrais kongress. Tas notika jūnijā 1905. g. Rīgā. Kongresā piedalījās 17 balsstiesīgi delegāti: 5 centr. komitejas, 3 Rīgas, 2 Jelgavas, 2 Liepājas, 2 Talsu - Tukuma,

1 „Socialdemokrata“ redakcijas un vairāki viesi. Kongress galīgi pieņēma 1. kongresā izstrādāto partijas programmu un partijas statutus. Biedru skaits sniedzās jau pie 6000, gada budžets pieaudzis uz 8000 rubļiem, „Cīņas“ bij iznākuši 15 numuri, „Socialdemokrata“ 30 numuri. Partijas gādībā atradās pāri par 100 arestētu biedru, kādiem 70 biedriem izmaksāja pabalstus. Pulciņi darbojās dzīvi, arvienu nāca jauni pulciņi klāt. Kongresā bij apspriežami svarīgi taktikas un organizācijas jautājumi un jānosprauž turpmākās darbības līnijas. Kongress pieņēma sekošas rezolūcijas:

1. „Partijas kongress atzīst, ka dažādo tautu proletariata pareizu šķiras apziņu izaudzināt un attīstīt, šī proletariata intereses vislabāk aizstāvēt, to vadīt uz vienu un biedrotu saimniecisku un politisku cīņu pie tagadējās patvaldības kārtības var tikai šo tautu socialdemokratiskās partijas pašas un tādēļ nāk pie gala slēdziena, ka kopējā Krievijas socialdemokratiskā partijā tagad vēl ir jāpastāv atsevišķām nacionalām socialdemokratiskām organizacijām, pie kam izsaka karstāko vēlēšanos, lai šīs nacionalās socialdemokratiskās partijas taptu apvienotas vienā vienīgā Krievijas socialdemokratiskā strādnieku partijā.“

Tā tad latvieši arī uz priekšu grib organizēties kā n a c i o n a l a partija, bet tikai p a g a i d ā m. līdz radīsies iespēja nodibināt kopēju Krievijas soc. dem. strādnieku partiju. Kongresa rezolūcijai ir pielikti klāt arī principi, uz kādiem varētu notikt šī apvienošana. Tie būtu: 1) nacionalām partijām nav velkamas teritorialas robežas; 2) katra partija uztur savu i e k š ē j o p a t s t ā v ī b u; 3) veiksmīgākai kopdarbībai jādibina federatīvas komitejas.

2. Kongress atrod, ka bruņota sacelšanās acimirkli nav iespējama tāpēc, ka Krievijas

proletariats vēl nav pietiekoši apzinīgs un tāpēc atteicas aicināt strādniekus uz šādu pārsteigtu soli, bet ieteic „pastāvīgi gatavot proletariatu uz bruņotu sacelšanos, dodot jau tagad ar ieročiem rokās atsparu katrai patvaldības varmācībai un pārvēršot sadursmi ar patvaldības kalpiem par nemitīgu partizāņu cīņu.“

3. Turpināt sparīgu aģitāciju pret karu un bez kavēšanās slēgt mieru caur tautas priekšstāvju saeimu, kuŗa ievēlama uz vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas balsošanas pamata.“
4. „Kongress uzskata ģeneralstreiku kā protestu pret pastāvošo valsts kārtību un viņas varmācībām, protestu, kuŗš var izvērsties par tautas sacelšanos, kāpēc ieteic ģeneralstreika sarīkošanu ārkārtējas cīņas momentos. Arī uz laukiem atzīst ģeneralstreiku par vienu no svarīgākiem saimnieciskās cīņas līdzekļiem.“
5. Baznīcu demonstrācijas — kongress ieteic sarīkot „visur tur, kur jau vesta iepriekšēja aģitācija un nodibināta pulciņu organizācija“, bet ieteic atturēties no netaktiskiem varas darbiem.
6. „Stingri uzstāties un aģitēt pret petīciju iesniegšanu, aizrādot uz to, ka proletariata prasību apmierināšana ir panākama vienīgi caur revolucionāru cīņu“.
7. „Arī joprojām aģitēt un organizēt lauku proletariatu uz vispārējās soc.-dem. programmas pamatiem, pieturoties pie pilsētu aģitācijā pārbaudītiem organizācijas un taktikas principiem. Modināt šķiru apziņu vēl galīgi nenošķirojušos lauku proletariata elementos un pulcināt tai pašā laikā zem sarkanā brīvības karoga lauku neproletariskos elementus, aprādot tiem, ka arī viņu politi-

skā atsvabināšana iespējama tikai revolucionarā cīņā zem soc.-dem. vadības.“

8. Turpināt jau iesākto agitāciju kara spēkā.
9. Izmantot valdības solītās reformas, bet neatlaidīgi turpināt revolucionāro darbību.
10. Turpināt cīņu cietumos visiem revolucionāriem līdzekļiem, izņemot bada streiku.
11. Pie kveršināšanas — atteikties no jebkādiem paskaidrojumiem un izteikumiem.
12. Ar socialistiem revolucionāriem — „stāties kopdarbībā vienīgi atsevišķos stingri sijājamajos gadījumos.“
13. Nesakausēt soc.-dem. cīņu ar pilsoņu partijām, bet nostāties „preti buržuju partijām, katrā gadījumā uzsverot savas partijas prasības un revolucionāro taktiku. Tomēr atsevišķos cīņas aktos rīkoties saskaņā un saziņā ar buržuju partijām, bet tikai tajā gadījumā, ja šīs partijas līdz ar soc.-dem. cenšas pēc pamata likumu izstrādātājas sapulces sasaukšanas uz vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas vēlēšanas pamata.“
14. Sakarā ar Lodzas ielu cīņām — nosūtīt sveicienu apzinīgam Polijas proletariatam un solījumu cīnīties līdz ar to uz dzīvību un nāvi.

Šīs rezolūcijas rāda, ka kongress pilnīgi izpratis toreizējo politisko stāvokli un mācējis ieturēt tīri socialdemokratisku taktiku. Rezolūcija par agitāciju uz laukiem liecina, ka socialdemokratiskie Rīgas strādnieki bij spiesti stāties arī agrarās kustības priekšgalā, organizējot no vienas puses kalpus kā šķiru, bet no otras — neatstumjot no sevis arī saimniekus.

Kongresa delegāti visumā varēja liecināt, ka visur valda revolucionārs gars, pie tam uz laukiem ne mazāks kā pilsētās. Bet viņi nevarēja paredzēt notikumu straujo attīstības gaitu un cīņas asumu. Valdības ierēdņi — policisti, žandarmi, arī kazaki un draguņi, muižnieku kūdīti, izturējās ļoti izaici-

noši un rupji. Aresti, piekaušanas, visādas patvarības atkārtojās bieži. Tāpēc nav brīnums, ka tauta pārgāja pretuzbrukumā. 22. (9.) junijā Gaviezē nošauts zemnieku lietu komisars Breverns, 3. (16.) jūlijā Sesavā pa baznīcas demonstrācijas laiku nogalināts barons Bistrams, 7. jūlijā (25. jun.) nogalināts Ventspils apr. priekšnieka jaunākais palīgs Šmits, 30. (17.) jūlijā Meženiekos muižas īpašnieks Bistrams. „Dūna Zeituņ“ solīja par katru Bistramu nogalināt duci Kalniņu un Ozoliņu. Muižnieki šo solījumu arī būtu pildījuši, bet nejutās pietiekoši spēcīgi un droši. 6. (13.) jūlijā norisinājās atkal plaša streika kustība Rīgā un Liepājā. Politiskā ziņā tā bij 13. (26.) janv. notikumu pusgada atcere, tomēr šis politiskais streiks izvērtās par plašu ekonomisku cīņu. Partijas vadībai te bij ļoti plašs darba lauks. Lielāko daļu šo ekonomisko streiku vadīja partijas organizācijas, ko liecina daudzie soc.-dem. komiteju uzsaukumi dažādās darbnīcās nodarbinātiem strādniekiem. Streika kustība norisinājās priekšzīmīgi un lielāko daļu izbeidzās ar strādnieku uzvaru. Organizācijas nozīme un spēks pieauga ar katru dienu

25. jūlijā sākās laukstrādnieku streiks, kas apņēma visu Zemgali: Bramberķē, Zaļā muižā, Vec - Aucē, Emburgā, Jaun - Svirlaukā, Sesavā. Patiesībā tas nebij īsts streiks, bet demonstrācija, gājieni ar sarkaniem karogiem un strādnieku dziesmām no muižas uz pagastmāju, mobilizācijas dokumentu iznīcināšana, ieroču konfiskācija un taml.

Krievu valdība šaubījās. Viņas stāvoklis bij neapskaužams: 25. februārī krievi zaudēja asiņaino kauju pie Mukdenas, bet 14. maijā gāja pie Cusimas bojā Krievijas flote, 24. augustā 1905. gadā, taisni lielākā iekšēju mieru laikā, krievu valdība bij spiesta noslēgt ar lieliem zaudējumiem Portsmutas mieru ar japāņiem. „Patvaldība pie kauna staba“, raksta „Cīņa“

par šīm apkaunojošām nevajadzīgām asins izliešanas beigām. Tāpēc arī krievu valdību no vienas puses dzina kara spēku cīņā pret revolucionāriem, bet no otras — rādīja tādu seju, itkā gribētu piekāpties tautas priekšā. 6. augustā pasludināja noteikumus par valsts domes vēlēšanām, bet 8. augustā izsludināja Kurzemi kara stāvokli. Noteikumi par valsts domi deva iemeslu jaunām cīņām pret patvaldību. Vēlēšanu tiesības uz šo domi bij ļoti ierobežotas un pašas domes tiesības niecīgas. Strādniekos par šo domi neradās nekādas iluzijas un partija sprieda vairāk par to, kā šo domi izmantot revolucionārā cīņā. Krievu lielinieki ieteica boikotēt šo domi, gatavoties uz bruņotu sacelšanos. Kad šī sacelšanās būšot izdevisies — sasaukt satversmes sapulci. Mazinieki, turpreti, stāvēja par piedalīšanos vēlēšanās. Tie redzēja iespēju caur šādu domi, viņu pastāvīgi pārveidojot, nonākt pie Satversmes sapulces. Latviešu soc.-dem. strādnieku partija, turpreti, solījās izmantot visas iespējamības sakarā ar šīs domes vēlēšanām, lai radītu un uzturētu tautā revolucionāru noskaņu. Nemieru kustība izplatījās pa visu Krieviju un pie šīs domes vēlēšanām tomēr netika. Sacelšanās un ielu cīņas Lodzā un Varšavā, garnizona dumpis Sveaborgā, matrožu sacelšanās Sevastopolē, beidzot nekur nepiedzīvots notikums ar bruņu kuģi „Potjomkinu“ — turēja krievu valdību mūžīgās bailēs. Latvijā tauta demolēja valsts degvīna tirgotavas un slēdza krogus, uz laukiem jūtami gatavojās agrārie nemieri, kas apņēma ļoti plašus apgabalus. Pilsētās dibinājās dažādu arodu darbinieku apvienības un, beidzot, visu apvienību apvienība. Apvienība proklamēja visas Krievijas ģeneralstreiku. 12. oktobrī apstājās satiksme, jo ģeneralstreikam pieslējās dzelzceļnieki. Valdība notrūkās un nāca klajā ar jaunu brīvību manifestu.

Brīvības dienas

17. oktobrī 1905. gadā krievu cars Nikolajs II paziņoja, ka viņš nolēmis dot savai tautai: 1) „Nesatricināmas pilsonīgas brīvības pamatus, dibinoties uz faktiskiem personas, apziņas, vārda, sapulču un sabiedrību brīvības principiem“. 2) „Arī tās iedzīvotāju šķiras, kas nebaudīja vēlēšanu tiesības, aicināt līdzdarboties valsts domē.“ 3) „Nolikt par nesatricināmu noteikumu, ka neviens likums nevar dabūt likumīgu spēku bez valsts domes atļaujas.“

Manifests pārsteidza vispirms „cara uzticamos kalpus“ — Baltijas muižniekus un šo kalpu kalpus. — Fr. Veinbergi ar Andr. Niedru un tiem līdzīgus. Viņi nezināja kā tagad izturēties, ko darīt. Likās, ka valdība piekāpjas uz visas līnijas. Acumirkli tie zināja teikt tikai, lai brīvības izlieto saprātīgi un ar apdomu, jo katras jaunas tiesības ir saistītas ar jauniem pienākumiem. Mūžam pinekļos sasiesti un par pinekļiem priecādamies, tie jutās ļoti neērti, kad bij jāsāk staigāt brīvām kājām un bez saitēm. Revolucionari uzņēma šo manifestu ar zināmu neuzticību. Daži priecājās par revolūcijas uzvaru, citi, turpreti, aicināja būt uzmanīgiem. Viņi aizrādīja uz to, ka cara valdībai nevar uzticēties. Katra jauna likuma, cik liberals tas arī nebūtu, izvešana dzīvē atkarājas no organizētā spēku samēra valstī, bet krievu valdība, ja vien varējusi, nekad nav turējusi savus solījumus un neturēs arī, ja vien jutīsies pietiekoši spēcīga. Bez tam šim manifestam bij stipri draudoša pieskaņa. Reizē ar manifesta tekstu pienāca Rīgā ziņa, ka Peterpils ģenerālgubernators Trepovs pavēlējis pārtraukt katras „nekārtības“ — demonstrācijas, gājienu un taml., pie kam: „G ū s t e k ņ u s n e ņ e m t, p a t r o n a s n e ž ē l o t!“ Tas skanēja drusku citādi nekā daudzsološais brīvību manifests. Līdz ar to šim brīvību manifestam, ja viņu patiesi izvestu dzī-

vē, varētu būt arī cita nozīme: viņš nošķirtu no strādniekiem mērenās sīkpilsoņu masas, kas justos jau apmierinātas, un vispār vājinātu pašu revolucionāro kustību, kas tagad bij gājusi jau ļoti tālu. Kā arī nebūtu — skaidrs bij tas, ka šis manifestis jāizmanto ne sašaurinātā, kā to vēlējās patvaldības kalpi, bet strauji paplašinātā nozīmē. Tiklīdz ziņa par manifestu pienāca Rīgā, uz latviešu soc. dem. strādnieku partijas aicinājumu sarīkoja vēl

Krišj. Bočs
Centralās komitejas darbinieks un
tautas milicijas nodibinātājs Rūjienas
apkārtņē
1908. g. kara tiesas pakārtis Rēvelē

tai pašā 18. oktobra vakarā plašas strādnieku sapulces uz Nometņu laukuma Pārdaugavā. Dalībnieku skaits sniedzās līdz 50.000 cilvēku, runas turēja visās Rīgā sastopamās valodās. Tai pašā vakarā notika sapulces vairākās biedrību zālēs, vislielākā bij Romanova (tag. Blaumaņa) ielā 25. Otrā rītā —

19. nov. atkal tautas sapulce Nometņu laukumā, bet pēcpusdienā milzu mītiņš Grīziņkalnā, kur dalībnieku skaitu rēķina uz vairākiem simtiem tūkstošiem cilvēku. Visi ar svinīgu sajūsmu klausījās runātājus no kādām 40 tribinēm. Vakara atkal sapulces Vācu Amatnieku biedrībā, Vaļņu ielā, Vācu teatrī (Nac. operā), „Kružokā“. Visur telpas bij publikas pārpildītas. Sapulcēs nolēma uzstādīt šādas prasības, kas nekavējoši izveidamas dzīvē: 1) Atsvabināt politiskos arestētos.

2) Atcelt pastiprināto apsardzību. 3) Dot telpas tautas sapulcēm. 4) Izsludināt jaunas pilsētas domnieku vēlēšanas. 5) Izpildīt dzelzsceļnieku prasības. 6) Pilsētas iestādēs tūliņ ievest 8 st. darba laiku. 7) Atļaut pilsētas iestāžu darbinieku sapulces. 8) Atcelt žandarmeriju, atļaut dažus tautas ienīstos policijas ierēdņus. 9) Fabrikās neturēt policistus. 10) Pilsētas valdei — izsniegt pabalstu bezdarbniekiem, atcelt skolas naudu elementarskolās, ārstēt pilsētas slimnīcās par brīvu visus fabriku strādniekus, nemaksāt kazakiem un zaldatiem uzturas naudu.

Šīs prasības iesniedza gubernatoram un pilsētas galvam. Gubernators Zvegincevs atrada dažas prasības par izpildāmām, par citām solīja parūpēties. Bet jau 7. novembrī parādījās presē sekoša gubernatora Zveginceva šifreta telegrama, ko tas bij sūtījis iekšlietu ministrim, kuŗā, starp citu, bij teikts: „Tā kā revolucionarās partijas mērķis ir nodibināt vietēju patstāvīgu valdību, tad var sagaidīt klaju bruņotu sacelšanos... Nepieciešami vajadzīgs: bez kavēšanās pastiprināt Vidzemes garnizonu ar diviem pulkiem, izsludināt Vidzemes guberņu kara stāvokli... Bez tam vajadzīgs Rīgas ostā turēt uzticamu kara kuģi, kur ievietot valsts bankas un privatu banku vairāk miljonu lielās vērtības... Vienīgā piekāpšanās, kas varētu tikt izdarīta, būtu — uzdot man izsludināt karastāvokli pašā kritiskā brīdī.“ Bija liels pārsteigums gubernatoram, kad šī slepenā šifrētā telegrama parādījās presē, pirms to vēl bija lasījis iekšlietu ministrs. Acīmredzot — revolucionāri zināja gubernatora slepenos darbus un pazina viņa šifras. Latviešu soc.-dem. strādnieku partija turpināja savu darbu. Kad pirmā sajūsma bija pārgājusi, sākās nopietna darba dienas. Milzu sapulces, kas liecināja par brīvības idejas spēku, bija noturētas arī provincē — sevišķi Liepājā, Jelgavā, Ventspilī. Visur valdīja pārliecība, ka jaunā brī-

vā iekārta izvedama revolucionārā kārtā, negaidot pašvaldības rīkojumus. Daudzās vietās karstākas galvas runāja par bruņotas sacelšanās iespējamību. Visas kustības vadību Latvijā uzņēmās Latv. soc.-dem. strādnieku partijas Centralā Komiteja, bet Rīgā Federatīvā komiteja, kuŗas sastāvā bez Latv. soc.-dem. strādnieku partijas un „Bunda“ ieņēma arī leišu un igauņu pārstāvjus. Nevarēja panākt saprašanos vienīgi ar krieviem. Federatīvā komiteja izdeva obligatoriskus noteikumus un viņai vairāk klausīja nekā gubernatoram un citām vecās varas iestādēm. Centralā Komiteja uzaicināja dibināt miliciju kārtības uzturēšanai, boikotēt patvaldības iestādes un vēlēt rīcības komitejas uz vispārējas, vienlīdzīgas u. t. t. balsošanas pamatiem, kas stātos pagastu un pilsētu valžu vietās. Šo lēmumu arī tūlīt izveda dzīvē. Pilsētās nodibināja aroda biedrības, kas nekavējoši stājās darbā revolucionārā ceļā, jo gubernstors atļauju dibināt aroda biedrības nedeķa. Soc.-dem. strādnieku partija par saviem organiem izsludināja „Peterburgas Latvieti“ un „Dienas Lapu“. „Pet. Latv.“ parādījās raksts „Kad pusnakts pāri — maskas krīt“, kur bija aizrādīts, ka strādnieku partija tagad var darboties atklāti. Galīgi „maskas“ tomēr nenometa, bet visumā darbojās gandrīz pilnīgi legāli. Kustība bija tik plaša un soc.-dem. partijas iespaids tik liels, ka valdības ierēdņi bija nobīdīti gluži pie malas. Vācieši nodibināja paš aizsardzības organizācijas, t. s. „Zelbstšuci“, ar nolūku radīt pretsparu revolūcijai. Šī „zelbstšuce“ sākumā bij nenoīmīga, bet vēlāk, 1906. g. izvērtās par īsti hulīganisku organizāciju. Spiegi un provokatori, kas bij palikuši bez darba, mēģināja noorganizēt Maskavas priekšpilsētā „melno sotņu“ no neapzinīgiem dauzoņu elementiem. Šīs „sotņās“ salasījās gan tikai daži desmiti, tomēr viņi mēģināja rīkot ebreju grautiņus. Šis patvaldības citur ar labām sekmēm izmēģinātais cīņas līdzeklis Rīgā atdūrās uz organizētu

strādnieku pretību un strādnieki pārtrauca žīdu sišanas jau pašā sākumā. Tomēr baumas par „melno sotņu“ aizklīda tālu uz laukiem un radīja te uztraukuma pilnu un īsti kareivisku garastāvokli. 10. nov. sanāca Rīgā Latvijas skolotāju kongress. Plašā zāle Romanova ielā 25 bij pārpildīta. Kongress darbojās līdz 14. novembrim. Kongresā gara stāvoklis bija ārkārtīgi aktīvs un revolucionārs. Tas arī bija saprotams, jo latviešu tautskolotājs vissāpīgāki izjuta krievu valdības tautas aptumšošanas politiku un visspēcīgāki uz to reaģēja.

Pēc vācu ziņām no 604 Vidzemes pagastu skolotājiem 184 esot aktīvi piedalījušies revolūcijā.

Latv. vēstures pētīšanas biedr. izdotā grāmatā: „1905. gada revolūcijā cietušie skolotāji“ saskaitīti pa visu Latviju 690 skolotāji, kas cietuši no soda ekspedīciju darbības. Kongress pieņēma jauno J. Asara un K. Dēķena izstrādāto tautskolu programmu, prasīja ticības mācību izmēšanu no pamatskolām, nolēma neka-

vējoši uzsākt mācības visos priekšmetos latviešu valodā. Nosēma pārtraukt visus sakarus ar patvaldības iestādēm un darboties ciešā kontaktā ar Latv. soc.-dem. strādnieku partiju, kādā nolūkā izvēlēja skolotāju centr. biroju.

19.—20. nov. sanāca pagastu delegātu kongress. Delegāti bij vēlēti pagastu sapulcēs uz vispārēju

Jānis Asars Miris 1908.

vēlēšanu tiesībām un varēja sevi uzskatīt par īstiem lauku iedzīvotāju pārstāvjiem. Kongress nolēma: 1) ka no toreizējās valdības nevar gaidīt nekādas politiskas brīvības ievēšanu un ka latviešu zemniekiem jāatjauno sava pašvaldība pašiem ar savu spēku, ejot roku rokā ar krievu revolucionāro tautu un jācīnās par valsts satversmes sapulces sanākšanu; 2) ka līdzšinējās pagasta valdes nav spējīgas izcīnīt tagadējo cīņu pret birokrātisko valdību un nodibināt atjaunotu dzīvi, kāpēc bez kavēšanās vecās iestādes atceļamas un viņu vietā jānodibina jauna pašvaldība uz stingri demokrātiskiem pamatiem; 3) ka Krievijā jānodibina demokrātiska valdība ar plašām vietējām pašvaldībām ar pašnolemšanās tiesībām katrai tautībai savu kulturalo vajadzību apmierināšanā, neatdaloties vietējām pašvaldībām no valsts. Lai to izvestu, ir vajadzīga tūlītēja satversmes sapulces sasaukšana.“

Pagastu delegāti nolēma uz demokrātiskiem pamatiem ievēlēt rīcības komitejas, kas darbotos pilnīgi patstāvīgi, nestājoties nekādos sakaros ar pašvaldības pārstāvjiem. Beidzot izvēlēja centrālo biroju, kas pārzinātu pašvaldības iestāžu kopējo darbu. Šis kongress patiesībā bij radījis Latvijas autonomiju. Ar šī kongresa lēmumiem arī izskaidrojās baumas par latviešu republikas dibināšanu, jo ar krievu patreizējām valdības iestādēm kongresa darbinieki negribēja stāties nekādos sakaros. Viņi gaidīja satversmes sapulci.

Pagastu delegātu sapulce mēģināja nostādīt pret cara valdību organizētu tautas spēku. Bet revolucionārās tendences tautā bij tik spēcīgas un prasīja izeju, ka ar šādu darbību vien lauku iedzīvotāji nebij apmierināmi. Kongresa rezolūcijās nebij minēts par cīņu ar muižniekiem, par ienīstiem aprīņķu priekšniekiem u. t. l. Delegātu sapulce un Centrālā Komiteja gribēja tos vienkārši nobīdīt pie malas, bet tautas masas gribēja atmaksāt par nodarītām pārestībām.

17. (4.) dec. izsludināja Vidzemē kara stāvokli un iecēla Sologubu par Baltijas ģenerālgubernatoru. Stiprā kara spēka apsardzībā Sologubs ieradās Rīgā. 18. (5.) dec. ienāca Rīgā mīnu kreisers „Abreks“ un nostājās Daugavā preti pilij. Tai pašā laikā, 15. (2.) decembrī, Maskavas strādnieku deputātu padome izdeva manifestu, kur prasīja Satversmes Sapulces sasaukšanu, bet līdz tam laikam uzaicināja nemaksāt nodokļus, atprasīt ieguldījumus no valsts krājkasēm, prasot izmaksu tikai zeltā, nemaksāt valsts aizdevumu procentes u. t. t. 7. (20.) dec. Maskavā sākās ģeneralstreiks. Nekavējoši izsludināja ģeneralstreiku arī Rīgā. Ģeneralstreiks bij pilnīgs, visi bij pārliecināti, ka sāksies bruņota sacelšanās. Bet Centralā Komiteja kavējās aicināt uz bruņotu sacelšanos. Viņa sekojoja notikumiem Krievijā. Tur īsti ģeneralstreiks bij izdevies tikai Maskavā un Peterpilī. 10. (3.) decembrī arestēja strādnieku deputātu padomi, bet strādnieki nespēja to aizstāvēt. Krievu organizācijas nebij pietiekoši spēcīgas, lai izvestu streiku visā pilnībā. Protams, arī bruņota sacelšanās tad vairs nebij iespējama.

Nevarēja būt šaubu par to, ka Latvija bij nobriedusi revolūcijai. Kad Rīgā tik vienprātīgi un

S. Brigaders
Centralās komitejas darbinieks
Zemgalē zemnieku kongresa izpildu
komitejas loceklis
Sodekspedīcijas nošauts 1906. g.

spīdoši bij izvests generalstreiks — mūsu revolucionari bij pārliecināti, ka uz Rīgas do to signalu atsauksies visa Krievija un sāksies revolūcija. Tas nenotika — un Latviešu soc.-dem. strādnieku partija darīja pareizi, neaicinādama uz bruņotu cīņu. Rīgas strādnieki saprata stāvokli un padevās Centralās Komitejas lēmumam. Daži anarķistiski noskaņoti elementi no „Savienības“, vai krievu grupām gan pārmeta Centralai Komitejai, tomēr šie pārmetumi nebij nopietni ņemami. Revolūcijai vajadzēja turpināties, uz bruņotu sacelšanos vajadzēja gatavoties, bet acumirkli tā nebij iespējama. Karš ar valdību izvērtās ne par bruņotu sacelšanos, bet par partizāņu cīņu.

Ārpus Rīgas visā Latvijā norisinājās partizāņu karš. Sevišķi spilgti zemnieku sacelšanās pret muižniekiem izpaudās Vidzemes dienvidu austrumos, gar Daugavu un Malienā, kā arī Kurzemē un Zemgalē. Lielākā daļa muižnieku bij aizbēgusi, tomēr daži dzīvoja uz laukiem un sargāja savus īpašumus, palaizdamies uz saviem miesas sargiem čerkesiem, draguņiem un pašu organizēto „zelbstšucu“. Bet arī zemnieki apbruņojās, tie dega naidā pret muižniekiem. Vajadzēja niecīgākā iemesla lai sāktos nemieri. Lai novērstu nevajadzīgu izrēķināšanos, „Peterburgas Latvietis“ Nr. 3, 20. (7.) dec. 1905. gadā deva sekošus norādījumus, gadījumam, ja organizācijas sagūstītu muižniekus, vai kara spēku: 1) „Muižnieki un kara spēks atdod visus ieročus. 2) Muižnieki un kara spēks solas gādāt, ka kara stāvoklis tiktu atcelts. 3) Muižnieki atlaiž visus sagūstītos revolucionarus. 4) Muižnieki atzīst jaunās zemnieku un pilsētu pašvaldības iestādes. 5) Muižnieki apsolās neturēt muižā neviena zaldāta, kazaka, draguņa vai čerkesa. 6) Muižnieki apsolās nestāties policijas dienestā. Piezīme. Kamēr nav paziņots centrālkomitejai un tās delegātu klātbūtnē padošanās lieta izspriesta, sagūstītie turami joprojām arestā un

kopjami un uzturami kārtīgi uz sabiedrības rēķina.“ Kādus „noteikumus“ liktu muižnieki, ja sagūstītu nemierniekus? Tie bij daudz vienkāršāki: 1) nodotu tiesai par sacelšanos un dumpošanām; 2) nošautu uz vietas. Ļoti zīmīgs te ir notikums ar sagūstītiem muižniekiem Lielvārdē, Skrīveros un Koknesē. Redzēdami savu stāvokli zemē apdraudētu, muižnieki no Mengeles un apkārtējām muižām bij nolēmuši izlauzties uz Rīgu. Braukusi vesela karavane — 30 pajūgi 130 draguņu un bruņotu jātnieku pavadībā. Kādā mežā norībējuši šāvienu, draguņi izmeklējuši mežu un atraduši tur divus cilvēkus. Gabaliņu veduši līdz, tad nolēmuši abus nošaut. Šaušanu izdarījuši uz goda policista Pētersona pavēli viņa skrīvers Maksimovičs un kāds čerkess. Maksimovičs savu upuri paveicis uz reizi, čerkess gan ievainojis, tas nokritis, bet palicis dzīvs. Pie Lielvārdes ūbeļu kroga mužnieku karavane uzdūrās uz tautas milicīem, kas te bij apcietinājušies. Daļa draguņu izlauzās cauri, daži krita, citus sagūstīja, bet muižnieki visi krita tautas rokās. Ar viņiem rīkojās gluži pēc augšā minētiem noteikumiem: apcietināja, uzturēja, ziņoja Centralai Komitejai uz Rīgu. Atbrauca Centralās Komitejas locekļi Jansons un Buševics, kopā ar muižnieku landmaršalu baronu Rozenu. Barons Rozens deva tautai solījumu, ka viņš gādās, lai atceļ kara stāvokli; lai atsauktu kara spēku no laukiem, lai par zemes tālāko likteni vestu sarunas kopīgi. Tikai ar lielām grūtībām Centralās Komitejas pārstāvjiem izdevās pārliecināt tautu neturēt asins tiesu. Bij pienācis laiks, kur nebij vairs jāstāv ar pliku galvu un saliektu muguru kunga pils priekšā. Ar lielgruntniekiem varēja vest sarunas brīvi, kā vīrs ar vīru. Tauta paklausīja vadoņiem, atsvabināja muižniekus, notiesāja tikai slepkavas Pētersonu un Maksimoviču un čerkesus. Citi nonāca brīvi Rīgā. Barons Rozens visu muižnieku vārdā bij devis soli-

jumu. Cik vērts bij tāds muižnieku solījums, par to varēja pārliecināties 1906. g. soda ekspedīciju dienās. Kas būtu noticis ar Jansonu, ja tas būtu kritis barona Rozena gūstā?

Kurzemē pa ģeneralstreika laiku visas lielākās muižas un mazās pilsētiņas: Ventspils, Kuldīga, Tukums, Talsi, Auce, bij revolucionaru rokās. Tukumā no 10. dec. (27. nov.) līdz 15. (2.) dec. norisinājās formēla kauja starp draguņiem un tautas miličiem. Draguņus izdzina no pilsētas. Aprīņa priekšnieks barons Rādēns izaicināja no Jelgavas papriku kaŗaspēku. Ģeneralis Chorūzenko ieradās ar 160 vīriem kājnieku, 2 lielgabaliem, 85 draguņiem un ielenca Tukumu. Tukuma kaujā bij krituši 39 un ievainoti 28 draguņi, bet no Tukuma iedzīvotājiem un revolucionariem 56 krituši un 10 ievainoti. 17. (4.) dec. ģenerālis Chorūzenko lika bombardēt Talsus un sadragāja trešo daļu namu pilsētā. 4. janv. 1906. g. (22. dec. 1905. g.) kaŗa spēks apšaudīja un nodedzināja Auci, 30. dec. (17. dec.) ielenca lielu tautas miliču pulku pie Aizputes, kas bij gājis šturmēt Aizputi. Arī tur bija daudz kritušu un ievainotu. Līdzīgas sadursmes norisinājās arī Vidzemē, tikai te uzvara bij vairāk tautas pusē, jo uz laukiem bij maz kaŗa spēka. Lielākos centros, kā Jelgavā un Liepājā, soc.-dem. strādnieku partijas komitejas bij pratušas novērst lielākas sadursmes, kas prasītu veltus upurus. Uz laukiem zemnieki dedzināja muižas. Gāja bojā miljonu vērtības, gadiem krāta kultura. Tomēr zemnieki instiktīvi bij nojautuši īsto ceļu: viņi sadragāja muižnieku ekonomisko spēku. Nodedzinātās muižas pa lielākai tiesai no pelniem vairs nepacēlās.

Pārāk īsas bij brīvības dienas, pārāk briesmīga krievu valdības un vācu muižnieku melnā vara. Drīz saņēmās krievu valdība, sodīja un tiesāja dumpīgo tautu, „nodibināja mieru“. Tomēr 1905. gada notikumi nav aizmirsti un neaizmirsīsies lat-

viešu tautā. Viņi pacēla tautas pašapziņu, lika, kaut uz acumirkli, drebēt varmākiem tautas priekšā. Ekonomiskā ziņā 1905. g. revolūcija bij liels solis uz priekšu — muižnieku vara visumā bij sadragāta. Politiskā ziņā — krievu valdības autoritāte galīgi bij grimusi tautas acīs. Uz krieviem no tā laika skatījās kā uz apspiedējiem. Soc.-dem. strādnieku partija bij guvusi lielu iespaidu un uz viņu skatījās kā uz tautas partiju, kas cīnās par visiem apspiestiem un pret katru apspiedēju.

Loti liela nozīme šinī laikmetā (okt. — dec. 1905.) bij Latv. soc.-dem. strādnieku partijas Centralai Komitejai, uz kuŗu gulēja politikas vadība. Revolucionāro kustību, kuŗu vairs nevarēja paplašināt, vajadzēja novadīt tā, lai tai būtu kādi panākumi. Latviešu vidus šķiras nedeva neviena pārliecināta demokrātiska radikāli noskaņota darbinieka, sīkpilsoņi un inteliģence neprata nodibināt kaut cik iespaidīgu savas šķiras partiju. Federatīvai komitejai, kā noteiktai šķiras organizācijai, bij jāstājas valdības un pašvaldības iestāžu vietā un nerēti jānodarbojas ar tīri praktiskiem ikdienas jautājumiem (īres naudas maksāšanas, gaļas apzīmogošana, naktssargi), bij jāizdod obligatoriski noteikumi, jo vienīgi tai klausīja un padevās. Pieraduši pie patvaldības režīma, iedzīvotāji gaidīja rīkojumus, bet neprata organizēties un radīt jaunas iestādes uz demokrātiskas pašvaldības pamatiem.

Soda ekspedīcijas

Krievu valdība, sākumā itkā pārsteigta, pamazām atgādās un sāka cīnīties pret uzliesmojošiem nemieriem.

Maskavā 23. (7.) dec. sākās ģeneralstreiks, ko revolucionārās partijas mēģināja pārvērst par bruņotu sacelšanos. Tomēr šis mēģinājums neizdevās, un Maskavas bruņoto sacelšanos likvidēja dažās dienās. Tagad valdībai nekas nestāvēja ceļā „no-

mierināt" arī pārējās sacelšanās vietas. Uz „dum-pīgiem“ apgabaliem sūtīja soda ekspedīcijas ar izmeklētjiem un uzticamiem kareivjiem. 25. (12.) decembrī Valkā ieradās Orlovs ar gvardijas pulku virsniekiem un zaldatiem. Visu Latviju sadalīja rajonos, katrā apgabalā darbojās kāds virsnieks ar pietiekoši lielu kara spēka daļu. Atdzīvojās baroni un viņu „zelbstšuce“, atmodās policisti, žandarmi, spiegi. Sākās riebīga un nežēlīga izrēķināšanās. Socialdemokratiskā strādnieku partija nespēja dot kara spēkam organizētu pretsparu, uz to viņa nemaz nebij rīkojusies. Rīcības komitejas uz laukiem likvidējās, viņu vietā nāca vecās pagastu valdes. Soc.-dem. strādnieku partija bij spiesta atkal darboties nelegali. Partijas biedri, kas kautkā bij uzstājušies atklātībā, miliči, rīcības komitejas locekļi, aģitatori, atstāja savas dzīves vietas, glābās Rīgā, slēpās mežos. Kara spēka nodaļas gāja no pagasta uz pagastu, meklēdamas revolucionarus. Ko notvēra, to nošāva. Ko nevarēja notvert, tā vietā nošāva tēvu, brāli, nodedzināja mājas, pēra, spīdzināja. Tās bij šausmu dienas. Bij pienācis laiks, kur Bistramu un Hānu vietā krita Kalniņi un Ozoliņi, tikai ne dučiem, bet simtiem.

Sodu ekspedīciju darbība tikai pa daļai atspoguļojās toreizējā presē. Un tomēr — kāda šausmu aina atklājās mūsu acīm, ja lasam laikrakstos šādas vienkāršas rindiņas: Visjaunākās ziņas. No Grobiņa saprinča. 11. februārī*) soda ekspedīcija Nīcā sodījusi 9 zemniekus ar 50 un 2 ar 25 pātagas cirtieniem. Izbēgušā skolotāja Brieža mantu zaldati sadedzinājuši un nokāvuši viņa govī. Siksneņu ciema skolotājs apcietināts un novests uz Nīcas muižu notiesāšanai. Šāvēju saimnieks nosodīts ar 3 mēnešiem cietumā vai 3000 rubliem naudas soda tādēļ, ka viņa dēls nēsājis

*) Turpmāk mēneša dienas pēc vecā kalendara.

klāt bez atļaujas revolveri. Vakar kāda kara spēka nodaļa izgājusi no Grobiņas uz Līguti. Ceļā tā apcietinājusi Durbē melderi Kazemani, 1 tirgotāju un 1 bijušo uradņiku par piedalīšanos nemieros. Apcietinātie novesti uz Liepāju notiesāšanai". („Mūsu Laiks" Nr. 1. 1906.). Cits ziņojums: „Notikumi Drustos. Drustos ieradusies kazaku nodaļa oficiera un aprinča priekšnieka vadībā. Atcelts no amata Drustu pagasta vecākais un Drustu un Gatartu pagastiem uzlikts 3000 rubļu liels naudas sods. Bez tam trīs personas uz vietas nošautas. Pērtas 40 personas. Papildus ziņo: Nošautie esot: skolotājs šīrons, jo kāds izteicies, ka viņš glabājot proklamācijas; Vec - Auļu saimnieks Dāvus šulmeistars, 48 g. vecs, apvainots, ka slēpjot meža brāļus, kaut gan viņa mājas atrodas tikai versti no muižas un visi liecinājuši, ka tur šaubīgas personas neesot redzējuši. Jānis šulmeistars — iepriekšējā dēls — bijis baznīcā uzbrucējs, ar varu piespiedis ar cita zirgu to pavest. Nošautais Dāvus šulmeistars bijis parādā Drustu muižas īpašniekam Teydhofam māju renti par iepriekšējo gadu. šis rentes parāds sākumā atlaists tādēļ, ka šulmeistars rudenī tam izglābis dzīvību. Bet vēlāk parāds prasīts. Pirms nošaušanas Dāvus šulmeistars dabūjis 150 sitienus, žanis šulmeistars 50 sitienus".

Stukmaņos soda ekspedīcija nošāva studentu Semuri. Paņemts līdz arī viņa vecākais brālis un māju kalps. Koknesē nošautas uz kara lauku tiesas sprieduma 3 personas: saimnieks Mežsēts, stacijas puisis Kļaviņš un vēl kāds strādnieks. No Vietalvas - Odzienas. Mežā nošautas 7 personas no attālākiem pagastiem. Starp citiem no Kalsnavas pag. 2 brāļi Rudzīši, 2 Kļaviņi un kāds Ozoliņš.

Līdzīgi ziņojumi atkārtojās ar stereotipu vienlīdzību dienu no dienas katrā laikrakstu numurā. Šāva cilvēkus bez tiesas, uz kara lauku tiesas sprieduma pamata, uz kara tiesas lēmuma pamata,

„bēgot“ u. t. l. Nav Latvijā pagasta, kur nebūtu neviena nošautā. Ir vietas, kur šausmu ainas atkārtojās ikdienas. Tādas ir Aluksne, kur rīkojās soda ekspedīciju „varonis“ Krasnovs, un Koknese. Iedzīvotāju pēršana bij parasta parādība, 50, 100, 200 sitieni nebij retums, bet nonāca arī līdz 400 sitieniem. Kāds varēja izskatīties cilvēks, kas dabūjis 400 sitienus? Kāds vācu ārsts gan apgalvoja, ka zemnieki tikdaudz cirtienus izturot viegli. Vai tāds drīkstētu saukties par ārstu? Miesas soda morālisko iespaidu nav iespējams attēlot. Lielākā daļa pērto bij augsti inteligenti un savā apkārtnē cienījami cilvēki. Soda ekspedīcijām bij ciešs sakars ar muižniekiem. Muižās sastādīja sodāmo proskripcijas sarakstus; muižnieki, viņu dēli, arī freilenes, arī mācītāju dēli un meitas jāja sodu ekspedīcijām līdz, palīdzēja uzmeklēt tiesājamos un noskatījās eksekūcijās. Varbūt viņi atrada šinīs skatos kādu baudu. Par ciešo sakaru starp muižu un soda ekspedīcijām rāda, starp citu, šāds „Latvijā“ 1906. g. Nr. 163, ievietots ziņojums: „Rigaer Tageblatt“ savā 30. aug. numurā nodrukā divas vēstules, kuŗas apmainītas starp kādu muižas īpašnieku un viņa pārvaldnieku. No šīm vēstulēm gaiši redzams, kāds iespaids bijis vietējiem muižniekiem uz soda ekspedīciju rīcību Baltijā. Pat ārzemēs mītot, muižas īpašnieks pa telegrafu devis aizrādījumus ko žēlot vai nežēlot, un šis aizrādījums uz mata ticis izpildīts. Katrs, kas līdz šim varbūt vēl nezināja, kādēļ soda ekspedīcijas pie mums rīkojās ar tādu bardzību, par kādu Iekš-krievijā vis nedzirdējām ziņojot (piem. 400 sitieni pa pliku miesu), tas to tagad sapratīs.“ Cik īsti ir cietušo, to skaitu grūti konstatēt. 1906. g. un 1907. g. caurmērā ne mazāk kā 5 cilvēki dienā nošauti. Tā kā nošaušanas sākās jau 1905. gadā un turpinājās vēl 1909. g., tad nogalināto skaits vien sasniedz 5000 personas. Skaitam klāt notiesātos katorgā un cietumos, izsūtītos, pērtos vai citādi

spīdzinātos, aizbēgušos, vajātos, tad droši varam liecināt, ka cietuši ir trešdaļa latviešu tautas. Lai nebrīnas tāpēc bijušie vācu baroni, ka katrs latvietis, ja vien viņš atminas savas tautas ciešanas, instinktīvi nīst viņus. Muižnieki panāca savu — viņi nodibināja „mieru“ Latvijā. Bet šis miers bij kapsētas miers. Par to viņi sakrāja sev naidu latviešu tautā. Pie gadiem krātās varmācību kauzdes viņi pielika vēl savas valdības pēdējo gadu ziedus. Latviešu tauta nekad neaizmirsīs, ka vācu baroni bij tie, kas viņiem uzrīdīja krievu patvaldības bendes. Soda ekspedīcijām pievienojās vēl spīdzināšanas policijas iecirkņos, bet sevišķi Rīgas slepenpolicijas moku kambalros, slepenpolicistu Gregusa un Dāvja „muzejā“. Šausmas pārņem lasītāju, ja viņš ieskatās valsts domnieka Ozola interpelācijā 2. valsts domē. Nav iespējams uzskaitīt visas mocības, nav tas arī vajadzīgs, tikai kāds retais no tur spīdzinātiem vēl tagad ir dzīvs un tā laika notikumu liecinieks. Pievedīsim tikai vienu gadījumu, socialdemokratiskās strādnieku partijas biedra Grīniņa traģediju: „30. novembrī 1905. g. Rīgā tika arestēti 15 cilvēki. Tiem tika pievienots arī pirms viena mēneša arestētais Ferdinands Grīniņš. Pēdējais pie arestēšanas tika tik necilvēcīgi spīdzināts, ka 22 g. vecais jauneklis pārvērtās par plik-

Ferdinands Grīniņš
Kaujas organizāciju vadītājs
Spīdzināts un nošauts 1908. g.

galvainu, sakropļotu, vecu vīru. Tomēr viņa nodošanai lauku kara tiesai trūka pamata un to nosūtīja uz centralcietumu. Pēc dažām dienām Grīniņu atkal atveda uz slepenpoliciju. Kas tur tika darīts ar arestētiem, ir zināms jau no avizēm (Sk. „Reč“ Nr. 49 un 52 no 1907. g.). Arestētos sita ar nagaikām, mīdija kājām, lauza kaulus, rāva laukā matus, plēsa nagus, dzēsa kvēlojošus papirosus un cigarus pie kailas miesas, spieda dzimuma organus, bet pie Grīniņa, kā pie visstūrgalvīgākā, laida vaļā kādu specialu spīdzināšanas paņēmieni. Viņu nogāza uz sola, piesēja klāt, uzlika tam šķērsu pāri dēli, un divi policisti šūpojās uz tā, lauzdami Grīniņam mugurkaulu. Tādā ceļā izspiežot atzīšanos un liecības, desmit cilvēki uz lauka kara tiesas sprieduma pamata tika 8. dec. nošauti Rīgas smilšu kalnos, netālu no centralcietuma. Bet no Grīniņa nekāda atzīšanās nozieguma izdarīšanā nebij izdabūta un viņš kopā ar Sņikeri tika notiesāts 15 g. ilgā katorgā. Lai noslēptu zvēriskās spīdzināšanas pēdas, Grīniņš un Sņikers tika nosūtīti uz Koknesi, lai tos tur „bēgot“ nošautu, kas arī tika izdarīts 27. dec. 1906. gadā.“

Blakus šīm spīdzināšanām, soda ekspedīcijām, lauku kara tiesām, attīstījās kara tiesu darbība. Gandrīz katru dienu dzirdēja par nāves spriedumiem. Nav iespējams te uzskaitīt visus spriedumus un tiesāšanas. Varbūt mūsu Latvijas vēstures pētīšanas biedrība un „Biedrība 1905-ais gads“, kas krāj šos materialus, nāks kādreiz klajā ar savu pētījumu rezultātiem.

Arī province nesa smagus upurus. Talsu revolūcijas prāvā tika apvainoti 30 cilvēki, no tiem 7 notiesāti uz nāvi, 15 piespriesta katorga vai cietums. 19. dec. 1906. g. sākās Tukuma revolūcijas prāva. Tiesai nodoti bij 77 cilvēki, liecinieku 400, aizstāvju 24. Spriedumu pasludināja 5. febr. 17 notiesāti uz nāvi, 12 attaisnoti, citiem ilgāks vai īsāks katorgas vai cietuma sods. Tukuma lietu iz-

tiesāja vēl otru reizi 1909. g. 10. febr. 1907. g. iztiesāja Vec - Auces revolūcijas prāvu. Notiesāja uz nāvi 5 un 19 katorgā vai cietumā.

Tai pašā gadā iztiesāja Kuldīgas nemieru prāvu un no 33 apsūdzētiem uz nāvi notiesāja 9, katorgā un cietumā 12. Maijā 1908. g. iztiesāja Aizputes prāvu. Uz nāvi notiesāja 4, to starpā veterinārstu Herteli.

Vēl būtu minamas Jelgavas apriņķa, Rūjienas, Dundagas un daudzas citas atsevišķu apgabalu prāvas. Jelgavas skolēnu organizācijas, Liepājas drāšu fabr. u. c. 1905. g. revolūcijas prāvu iztiesāšana vilkās vēl tālu 1909. gadā.

Protams, ka šinī asiņu dejā nevarēja palikt mierā arī revolucionāri. 1906. gadā vēl arvienu pacēlās jautājums par to, vai revolūcija iet uz priekšu, vai atpakaļ. Daudzi revolucionārās kustības darbinieki bij palikuši nelegāli, slapstījās mežos vai dzīvoja Rīgā. Redzot reakcijas trakšanu, mēģināja dot kādu pretsparu. 3. janvarī, Avotu ielā, tika nogalināti 3 notiesātie, 16. janvarī tika aplaupīta Rīgas - Orlas dzelzsceļa kase, 17. janvarī notika uzbrukums slepenpolicijai un atsvabināti pieci arestētie. Atsevišķas sadursmes, uzbrukumi policistiem, muižniekiem vēl atkārtās visu 1906. gadu. Uz laukiem demolēja degvīna noliktavas, šāva spieģus, policistus, pašvaldību ierēdņus, skrīverus un pagasta vecākos, kas bij izrādījušies sevišķi cītīgi revolucionāru vajāšanā. Brīvības dienās partijas vadība bij pūlējusies ievadīt revolucionāro kustību tādā guļtnē, lai tā, kā plaša masu kustība, izietu uz lielu vispārēju mērķi — lai gāztu patvaldību un tās vietā nodibinātu demokrātisku republiku. Tāda mērķa sasniegšanai vajadzēja nostiprināt demokrātiski radītās iestādes. Vajadzēja reizē gāzt veco un celt jauno. Ja uzaicināja likvidēt pagastu un pilsētu valdes, tad reizē uzaicināja dibināt rīcības komi-

tejas. Ja boikotēja policiju, tad tās vietā nodibināja tautas miliciju. Visur pūlējās audzināt iedzīvotājos pašdarbību. Nekur partija neiecēla komissarus, kas rīkotos diktatoriski — taisni otrādi — visur sasauca pašus iedzīvotājus un lika priekšā pašiem izvēlēties nepieciešamos vadītājus un rīkotājus. Pat instrukcijas savai darbībai katra organizācija pati izstrādāja un apstiprināja savās pilnās sapulcēs. Rīcības komiteju darbības apjoms un plans bij noteikts pašvaldību delegātu kongresā, skolotāju darbības programmu noteica skolotāju kongress, arodbiedrību normalstatutus pieņēma arodbiedrību delegāti, tautas miliči izstrādāja savus statusus tautas miliču apspriedē. Soc.-dem. labprāt atbalstīja arī citu šķiru organizēšanos — veicināja namsaimnieku, tirdziniēku, dažādu biedrību un taml. kopsapulces, ja tās organizējās uz demokratiskiem pamatiem. Iedzīvotāju kopdarbību, pašdarbību, kopēju savu interešu aizstāvēšanu, tā tad demokrātiju visplašākā nozīmē partija sekmēja visiem spēkiem. Tas nebija vienīgais ceļš, kā parādīt jaunās iekārtas labās puses. Ja jaunnodibinātās iestādes būtu paguvušas darboties ilgāku laiku, maz ticams, vai tad būtu tik viegli graut jauno kārtību un atjaunot veco, kā tas notika 1906. g. janvārī. Krievijas valdība, ievēdama zemē kara stāvokli un ieceldama ģeneralgubernatorus ar ļoti plašām pilnvarām katrā apgabalā, bij galīgi sadrumstalojusi savu valsti. Varēja notikt pat, ka ar varu dibinātā krievu valsts sadalās savās sastāvdaļās. Mazākais Baltijas vācieši 1906. g. sākumā nopietni apsprieda jautājumu par senā landtaga pilnīgu atjaunošanu ar visām tiesībām un priekšrocībām. Ja šīs senās tiesības patiesi atjaunotu, tad tas nozīmētu Baltijas nostādīšanu gandrīz neatkarīgai Somijai līdzīgā stāvoklī. Socialdemokrātiem nebūtu nekas arī pret landtagu, ja vien to atjaunotu uz demokrātisku vēlēšanu pamata, jo tad jau tā būtu apgabala

saeima, ko soc.-dem. prasīja no savas partijas pirmā kongresa laikiem.

Soda ekspedīcijas un krievu valdības ultra reakcionārā politika izbeidza visus planus. Brīvības dienās socialdemokrāti bij uzbrukuma stāvoklī, tagad vajadzēja mainīt fronti un no uzbrukuma pāriet uz aizsargāšanos. Janvāra dienās partijas centrā attīstījās ļoti drudžaina darbība. 9. janvārī 1906. g. varēja vēl svinēt ar darba pārtraukšanu, tomēr ģeneralstreiku izvest nevarēja un par to, kā cīņas līdzekli vispār, tuvākā nākotnē nevarēja vairs sapņot. Daži biedri cerēja uz Krievijas valsts kases bankrotu, valutas sabrukumu un nemieriem, kas ar to saistītas. Citi cerēja uz valsts domi, kā vienīgo revolūcijas ieguvumu. Liela daļa biedru gribēja patvaldības bruņotam spēkam stādīt pretī revolūcijas bruņotu spēku, dibināt kara un kaujas organizācijas un vest nemitīgu partizāņu cīņu, uzbrūkot un dezorganizējot patvaldības iestādes un neļaujot dzīvei ieiet normalās slīdēs līdz tam laikam, kamēr nebūs panākta Satversmes Sapulces sasaukšana. Partijai šis teroristiskais virziens darīja vislielākās rūpes. Revolūcijas darbiniekus, kas bij izrauti no normalās dzīves, varēja šķirot divās grupās. Rīcību komiteju locekļi, sapulču runātāji, organizāciju vadītāji, kas uzstājušies atklātībā un kurus vajāja soda ekspedīcijas un tiesāja, turpināja darboties nelegāli kā propagandisti un agitatori, un kad zeme palika pārāk karsta zem kājām — tie emigrēja uz ārzemēm. Dažiem no tiem palaimējās izvairīties no sodu ekspedīcijām, dzīvojot nelegāli un iestājoties normalākiem laikiem, tie legalizējās, vai izciešot piespīestos sodus, tie atgriezās agrākā dzīvē. Grūtāk gāja tiem, kas bij iekļauti smagākos nodarījumos. Tos uskatīja par partijas aktīviem kara vīriem, soda ekspedīcijas un kara tiesas tos sodīja ar nāvi, bet arī parastās tiesās tiem draudēja, mazākais, katorgas sods. Lielākā daļa no tiem nemaz nebija soc.-dem. partijas

biedru. Organizētie biedri drīz atrada savas organizācijas, stājās partijas rīcībā, daži aizceļoja, citi legalizējās, citi krita kā partijas kara organizācijas locekļi atklātā un godīgā cīņā par strādnieku šķiru. Šos biedrus, kā piemēram Jēpi - Dubelšteini — nevar citādi pieminēt, kā ar dziļu godbijību.

Daudz ļaunākā stāvoklī nonāca bijušie miliči, kas slapstījās mežos, nodibināja t. s. mežu brāļu pulciņus un rīkojās pilnīgi bez kādas organizācijas un sabiedrības kontroles. Pat Rīgā bij tādās grupas, kas darbojās „uz savu roku“. Lauku organizācijas, piemēram, Malienas, Liepājas u. c., pabalstīja meža brāļus, mēģināja tos saorganizēt un nostādīt zem savas kontroles. Arī paši mežu brāļi centās nodibināt savu organizāciju un padoties partijas rīkojumiem. Tomēr tos kaut cik saorganizēt nebij iespējams.

Dzīvodami trūkumā un bez pajumtes, vienmēr vajāti, nenodrošināti ar uzturas līdzekļiem, atrauti no sabiedrības, meža brāļi bieži bija spiesti ķerties pie privata īpašuma konfiskācijām, daudz reiz savām personīgām vajadzībām, aplaupt krogus, degvīna pārdotavas, vai arī no vietējiem turīgiem iedzīvotājiem izlūdzoties vai izspiežot naudu personīgām vajadzībām. Vispār iedzīvotāju līdzjūtība meža brāļiem bij liela un gandrīz katrs turēja par svētu pienākumu tiem līdzēt ar pārtiku, apģērbu, arī patvērumu. Vienīgi tāpēc arī tiem bij iespējams ilgi slapstīties no pastāvīgi dežurējošām jātnieku patrolām.

Meža brāļi nereti rīkojās partijas vārdā, lai gan nebij neviens viņus uz to pilnvarojis. Uz viņu darbiem neganti reaģēja soda ekspedīcijas. Tā uz meža brāļu rīcības dēļ gāja bojā trīs partijas biedri. Meža brāļu darbība palika ar katru dienu kaitīgāka ir partijai, ir pašai revolūcijas idejai. Lauku organizācijas viena pēc otras nolēma likvidēt visus šos meža brāļus, gādājot tiem iespēju aiz-

braukt, vai legalizēties. Kas nepadevās — to uzskatīja par vienkāršu laupītāju.

Lielas grūtības partijai darīja arī dažas organizācijas uz laukiem un pilsētās, kas nodarbojās pārāk plaši ar „ieroču žvadināšanu“. Brīvību dienās, kad centra kontrole nebij iespējama, katra organizācija darbojās pilnīgi patstāvīgi, tikai sazinoties ar centru un ņemot vērā vispārējās direktīvas. Tagad, kad darbība, vispārējai reakcijai iestājoties, stipri sašaurinājās un vajadzēja atkal ciešāki slēgties rindās, dažas organizācijas vēl arvienu gribēja darboties pilnīgi neatkarīgi. Jelgavas organizācija pirmā ciņas karstumā izdeva tādus „Obligatoriskus noteikumus Kurzemes iedzīvotājiem“, ko neviens nevarēja un negribēja pildīt, nedz arī pati komiteja zināja, kā tos varētu izpildīt. Uzsaukumā bieži atkārtojās vārdi: „sist nost!“ „Mums jāuzbrūk patvaldības kalpiem, kur vien tas ir iespējams. Mums jāved partizāņu ciņa visplašākos apmēros. Vagonus sadedzināt. Tiltus izārdīt“ u. t. t. Šo uzsaukumu pārļausot, jādomā, ka tas ir galīgi nepiedzīvojušu jaunekļu, vai provokatoru darbs. Lauku organizāciju centrs rīkojās daudz apdomīgāki. „Biedri! No piedzīvojumiem mēs zinām, ka vienīgi ar varu spēsim ņemt to, kas mums ir nepieciešams. Tādēļ līdzās organizēšanai lai iet tautas bruņošanās. Nav tālu tā diena, kad no jauna — un šoreiz visā Krievijā — tauta sadursies ar veco asiņaino cara valdību...“ Centralā Komiteja aicināja atkal slēgties rindās, organizēties nelegalos pulciņos, pamazām atsvabināties no šaubīgiem biedriem, kas tikai brīvības momentā pievienojušies partijai, tos izslēdzot un novadot viņu partijas darbību atkal stingri konspiratīvā guļtnē, kā tas bij pirms brīvības dienām. Tas tomēr nebij viegli, jo daudzi jaunpienākuši biedri jau tagad zināja par daudz, kāpēc vajadzēja visu organizācijas uzbūvi mazliet pārveidot, mainot personas, konspiratīvos dzīvokļus, pieņemtos vārdus un taml.

Uz nelegālu darbību bij spiesta pāriet arī partijas prese. „Dienas Lapu“, kas bij Rīgas organizāciju vadošais orgāns, brīvības dienās (no 19. okt. 1905. g.), slēdza uz ģenerālgubernatora rīkojumu decembra vidū, „Peterburgas Latvietis“ izturēja līdz 1906. g. 1. janv., tad to arī slēdza. Dabūt citus legalus preses orgānus nebija nekādi iespējams, tāpēc ar 7. martu 1906. g. sāka atkal nelegāli iznākt „Cīņa“, kas pa legalās darbības laiku neiznāca. „Cīņa“ iznāca atkal kārtīgi katru nedēļu līdz septembrim 1906. g., kad notika pirmais lielākais iekritums. Iznāca arī legāli teoretiski izdevumi: „Nākotne“, „Karogs“, „Pūrs“, „Jaunais Pūrs“, „Sieks“, „Vācele“, „Ciba“.

Ko nevarēja paveikt brīvības dienās, to mēģināja tagad, asā reakcijas un soda ekspedīciju laikā: apvienot visu soc.-dem. organizāciju darbību. Apvienošanās jautājums bija palicis aktīvs arī krievu biedros, jo pēc apvienošanās prasīja krievu strādnieku organizācijas. Krievu partijas biedri lielā mērā bij pacēlušies jautājumu par visu revolucionāro socialistisko organizāciju darbības apvienošanu. Janvārī 1906. g. saaicināja visu revolucionāro organizāciju apspriedi. Šinī apspriedē piedalījās no socialdemokrātiskām organizācijām Krievijas soc.-dem. strādnieku partija, Polijas socialdemokrātija, Latv. soc.d-em. strādnieku partija. Vajadzēja piedalīties arī „Bundam“, bet tā pārstāvji nemaz nebija ieradušies. Tālāk šinī konferencē vēl piedalījās Somijas aktivisti un „sarkanā gvarde“, socialisti - revolucionāri, armeņu drošāki. Visiem bija nopietna griba apvienoties uz kopēju darbību un radīt kopēju centru. Tomēr latviešu socialdemokrāti uz tādu apvienošanu nevarēja iet, bij jāzin, vispirms, ar ko apvienojas. Viņi prasīja, lai katra partija dotu ziņojumu par savu līdzšinējo darbību. Uz to negribēja iet citas revolucionārās organizācijas. Tad latvieši lika priekšā apvienot darbību tikai atsevišķos uzdevumos. Apvienošanās

nebij iespējama, kas arī bij saprotams, jo nevarēja sajūgt kopā organizācijas ar tik dažādiem centieniem un dažkārt pilnīgi pretēju taktiku. Tomēr šai konferencei bij tā nozīme, ka iesākās tiešas sarunas ar krieviem par socialdemokratisko partiju darbības pilnīgu apvienošanu pie mums Latvijā. Šīm sarunām bij panākumi un tiklab latviešu, tā arī krievu un „Bunda“ organizācijas sāka nopietni apspriest apvienošanās jautājumu.

Tuvojās valsts domes vēlēšanas, kuŗas sanāksšana bij nolikta 27. aprīlī 1906. g. Partijas aprindās jau no paša sākuma pacēlās jautājums par piedalīšanos vēlēšanās. „Cīņas“ redakcija savā 28. numurā atsaucās uz 20. februāra manifestu, kuŗā bij izsludināts vēlēšanu termiņš, ar rakstu „Tētiņš dzemdē“. Šai rakstā bij aizrādīts, ka nevar piedalīties tādu pašvaldības organa vēlēšanā, kas cēlies caur „cara tētiņa“ žēlastību, pie tam tik sakropļotā veidā. Nākošā numurā parādās tiešs aicinājums boikotēt valsts domes vēlēšanas, jo 1) piedalīšanās domes vēlēšanās būtu piekāpšanās patvaldības priekšā un nozīmētu revolucionārās cīņas izbeigšanos, 2) tagadējais stāvoklis prasa revolūcijas tuvināšanu un jātaisa tiešs lēciens no verdzības brīvībā, jo revolūcija nav vēl uzvarēta, nav vēl apspiesta, 3) patvaldībai dome ir vajadzīga ārējā aizņēmuma dēļ, jo bez aizņēmuma tuvojas valsts bankrots, bet aizdevumu izsniedz ārzemju kapitalisti tikai tādā gadījumā, ja tas ir tautas pārstāvju sankcionēts, 4) domes vēlēšanas pie patreizējā stāvokļa nav iespējams izmantot arī agitācijai, jo vēlētajū sapulcēs runas brīvības tikpat kā nav. „Katram, kas ir par politisku brīvību visai tautai, jāpiekrīt uzsaukumam: aktīvi, vai vismaz pasīvi boikotēt domes vēlēšanas, tas ir izjaukt domi, bet ja tas nav iespējams, tad vismaz neparakstīt šīs domes lēmumus“.

Domes vēlēšanas izjaukt tomēr nebij iespējams, viņas notika, tikai uz domi aizgāja reakcionāro

pilsoņu pārstāvji. Rīgas strādnieki spīdoši izman-
toja vēlēšanas, nepiedalīdamies viņās un sapulcēs
aizrādot uz tādas domes nederīgumu.

Pirmā maijā 1906. g. streikoja gandrīz visas
Rīgas fabrikas. Arī daudzi veikali bij cieti un va-
žoņi neparādījās uz ielām. 1. maijā partija izdeva
speciālu 1. maija avīzi, kas lieliski sajūsmināja
strādniekus šinī drūmā brīdī, kad visapkārt trakoja
žandarmu un kazaku bari.

Martā 1906. g. notika Latviešu soc.-dem. strād-
nieku partijas konference, lai sagatavotu un ie-
priekš apspriestu jautājumus, kas liekami priekšā
nākošam kārtējam partijas kongresam. Konferen-
cē piedalījās arī „Bunda“ pārstāvji. Šī bij pirmā
konference asiņainās reakcijas laikā un viņai nācās
izspriest ļoti svarīgus jautājumus par partijas turp-
māko darbību.

Konferences lēmumi:

1. „Censties visiem spēkiem apvienoties ar vi-
sām citām Krievijas tautiskām soc.-dem. or-
ganizācijām vienā vienīgā Viskrievijas so-
cialdemokratiskā strādnieku partijā ar ko-
pēju programmu un kopēju cīņas taktiku“,
pee kam ir tālākos punktos doti norādījumi,
kā to varētu izdarīt.
2. „Demokratiskais princips ievedams visās
partijas iestādēs“, tikai kur konspirācijas
dēļ tiešas vēlēšanas nav izdarāmas, tur kon-
ference ieteic izvest pakāpeniskas vēlēša-
nas.
3. „Tagadējā dome ir riebīgs tautas priekšstā-
vības viltojums“, ja viņa arī izvestu demo-
kratiskās reformas, tās būtu tikai aiz bailēm
no revolūcijas, „vienīgā izeja no tagadējās
anarķijas ir Satversmes Sapulces sanākšana
uz vispārējās, vienlīdzīgas, tiešas un aiz-
klātas balsošanas pamatiem.“
4. „Joprojām jāpropagandē proletariatam un
plašām tautas masām bruņotās sacelšanās

„nepieciešamība“ un „jāved enerģiska propaganda zaldatos.“

5. „Partijas pienākums ir — ne tik vien veicināt tautas masu un apzinīga proletariata apbruņošanu, bet arī gādāt par bruņotās sacelšanās tehnisku organizēšanu, kādā nolūkā jādibina pie komitejām tehniskās komisijas zem partijas iestāžu ciešas kontroles.“
6. „Aģitacija un propaganda starp zaldatiem ir vedama visiem spēkiem un pieturoties stingri pie socialdemokratijas principiem.“
7. „Nekāda kopdarbība ar liberalo buržuaziju nav pieļaujama.“ „Pabalstīt tikai tādas partijas, kuŗas tagadējā buržuazijas revolūcijā ir revolucionāras līdz galam, tas ir, kuŗas atzīst, ka tautas brīvība tiks nodrošināta ne caur pastāvošās valsts formas pārveidošanu, bet caur viņas gāšanu un kuŗu programās stāv Satversmes Sapulce, ievēlēta uz vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas balsošanas pamata, un demokrātiska republika.“
8. „Uz laukiem vēl vairāk, kā līdz šim, uzsvērt partijas šķiras raksturu.“
9. „Par „konfiskāciju“ ir trīs rezolūciju projekti, no kuŗiem neviens nedabū balsu vairākumu. Pirmais projekts atzīst par iespējamu konfiscēt bez valsts un pašvaldību īpašumiem arī privatīpašumu, „sākot no parazitiskām muižnieciskām un lielkapitalistiskām aprindām u. t. t. uz apakšu“. Otrs projekts „ka arī no partijas puses tiek konfiscēts patvaldības un viņas tiešo pabalstītāju privātais īpašums revolūcijas vajadzībām“. Trešais projekts: „Konference atzīst kroņa kapitalu konfiscēšanu revolucionāriem nolūkiem par pieļaujamu, pie kam

šādai konfiscēšanai jānotiek zem partijas organizaciju stingras kontroles“.

Zīmīgi priekš toreizējā momenta ir tas, ka taisni šīs rezolūcijas par konfiskacijām aizņēma konferences debatēs visvairāk laika un ap viņām norisinājās viskarstākās debātes.

Tūlīt pēc šīs konferences notika krievu socialdemokratu apvienojošais kongress Stokholmā. Šinī kongresā bij liela izrunāšanās starp lieliniekiem un maziņiekiem. Kongresā vairākums bij maziņiekiem un kongresa lēmumi pieņemti maziņieciskā garā. Uz šo kongresu nobrauca arī latviešu soc.-dem. strādnieku partijas delegāti Ozols, Buševics un Dermans. Viņi tur sastādīja līgumu ar krievu biedriem par atsevišķu partiju apvienošanu. „Apvienoties par katru cenu“ gribēja arī krievu biedri.

Cik lielu svaru krievi lika uz apvienotu partiju, redzams no viņu Stokholmas kongresa paziņojuma: „Vissvarīgākā nozīme tomēr ir jau pašā kongresā notikušai apvienošanai ar Polijas karaļvalsts un Lietuvas socialdemokratiju un apvienošanās projektu izstrādāšana priekš Latviešu soc.-dem. strādnieku partijas un „Bunda“. Var droši cerēt, ka šie projekti tiks no attiecīgām organizācijām apstiprināti, un tad visdažādo tautu proletariats no vienas Krievijas malas līdz otrai sakusīs vienā spēcīgā organizētā armijā... Lai zeļ sasniegtā vienība, lai droši uzplaukst visas apvienotās partijas plašā darbība. Lai dzīvo tautu apvienotāja — socialdemokratija.“

Krievi vispār lietoja runās un rakstos skaļas frazes. Arī šoreiz apvienošanās nozīme nebija tik liela, kā to bij iedomājušies. Paši krievi vismazāk bij sagatavoti, lai varētu kaut cik ierobežot savas anarķistiskās un separatās tieksmes. Latvieši, turpreti apvienošanās jautājumu ņēma ļoti nopietni un pārsprida to savas partijas trešā kongresā.

Latvijas socialdemokrātiskās strādnieku partijas trešais kongress

Julija vidū (19.—20. jul. j. st.) notika Latv. soc.-dem. strādnieku partijas trešais kongress. Kongresa dienas kārtības projekts bij izsludināts „Cīņas” 35. numurā:

1. Ziņojumi.
2. Apvienošanās ar Krievijas soc.-dem. strādnieku partiju. Specialstatuti.
3. Taktika:
  - a) pret domi;
  - b) pret arodnieciskām biedrībām;
  - c) partizanu cīņa;
  - d) bruņota sacelšanās;
  - e) bezdarba strādnieku jautājums;
  - f) agrarjautājums un attiecības pret zemniekiem.
4. Organizācija:
  - a) Latv. soc.-dem. organizāciju uzbūve;
  - b) Latv. soc.-dem. centralās iestādes un viņu attiecības pret Krievijas soc.-dem. centralām iestādēm.
5. Attiecības pret „Bundu” un citām vietējām nacionalām strādnieku organizācijām (leišu, igauņu biedriem).
6. Partijas literatura.
7. Budžets.
8. Vēlēšanas.

Svarīgākie šī kongresa dienas kārtības punkti bij jau apskatīti pavasara konferencē un tos vajadzēja tikai pieņemt vai atraidīt. Partijas dzīvē šim kongresam bij ārkārtēja nozīme: viņš bij p e d e j a i s atsevišķas Latv. soc.-dem. strādnieku partijas un p i r m a i s ar krievu un citām partijām sakausētās Latvijas socialdemokratijas kongress. Kongress sanāca tādā brīdī, kad revolūcijas uzplūdu laikmets jau bij beidzies un bij sākušies atplūdi. No partijas aizgāja visi sīkpilsoniskie elementi,

personīgi sabaidīti no soda ekspedīciju darbības. Zemnieki bez tam bij arī daudz ko sasnieguši: pirmkārt, lielkungu laiki Latvijā bij izbeigušies, jo muižnieki savus īpašumus pārdeva vai izrentēja, un ja arī saimniekoja paši, tad ar pārvaldniekiem un uz laukiem labprāt nerādījās; bet, otrkārt — zemnieki arī personīgi bij mantojuši — valdība atlaida visus zemes izpirkšanas parādus kroņa muižās. Lauku kalpi vispār pēc represijām bij grūti organizējami. Vienīgi fabriku strādnieki palika uzticīgi revolūcijai. Bet arī tiem bij jāmaina cīņas taktika un jāparedz ilgstoša cīņa, kas varēja vilkties vēl gadiem. Bet reakcijas trakošana nemitējās. No dzīves sliedēm izmestie biedri radīja sev iluzijas, ka revolūcija vēl nav beigusies un tie ar varu gribēja uzturēt un tālāk virzīt revolūciju.

Kongresa delegātu starpā bij liels skaits tādu, kas novērtēja tekošo momentu pārāk optimistiski. Viņi piegriezta ļoti lielu vērību visādām tehniskām komisijām un tautas sagatavošanai uz bruņotu sacelšanos. Daži pārmeta Centrālajai Komitejai, ka tā ļoti daudz naudas izdevusi literatūrai, bet nav gādājusi pietiekoši daudz ieroču. Bet partijas Centrālā Komiteja nebūt nebija vainojama. Patiesībā bruņota sacelšanās tanī laikā stāvēja daudz tālāk nekā gadu iepriekš. „Partiāņu cīņa“ deva mazus panākumus. Ja atskaita kaujas organizācijas spīdoši izvesto apcietināto atsvabināšanu no slepenpolīcijas 17. janvārī 1906. g., citu sevišķu panākumu šai cīņai nebija, bet zaudējumi bija smagi — ir cilvēku, ir naudas upuri. Provokācijas, nodevība, dezorganizācija ieviesās pašā K. O. un pie visa tā — partija sāka zaudēt savu iespaidu plašākās iedzīvotāju masās. J. Ozols savā rakstā „Īsa Latv. soc.-dem. strādnieku partijas vēsture“ par šo jautājumu izsakās: „Socialdemokratiskai organizācijai nav iespējams uzturēt pastāvīgu kara spēku, tehnisku komisiju vai miliču veidā, kurī grib quasi izpildīt

revolucionarās tautas vietu vai pretendēt uz revolūcijas vadoņu lomu bruņotās sacelšanās gadījumā. Tā partijai rodas pārāk daudz komandieru, kuriem trūkst ko komandēt. Jo reakcijai plosoties grūti piedabūt biedrus pie kārtīgas sapulču apmeklēšanas." Partijas biedru skaits junijā 1906. g. bij vēl ļoti liels — 13.000 biedri. Bet ka arī te bij sākusies zināma dezorganizācija — redzams no tā, ka 1905. g., kad organizācijā skaitījās ap 6000 biedru, no biedru naudām Centralās Komitejas kasē ienācis 775 rubļi 23 kap., bet 1906. g., pie lielā biedru skaita 140 rubļ. 90 kap. Organizācijas ienākumi, bez ārzemju pabalstiem, ko lietoja specialām vajadzībām, 13 mēnešos (1. jun. 1905. g. līdz 1. jul. 1906. g. v. st.) bij 24411 rubļi 11 kap. Vislielākos izdevumus bij prasījuši 1906. g. janvarī pabalsti biedru „izbraukšanai“ uz ārzemēm, literatūras izdošana, transporti, tad algotu profesionālu uzturēšana, ceļu izdevumi u. c. Lielais budžets bij tik laimīgi izsaimniekots, ka partijas Centralās Komitejas kasē uz 1. jūliju 1906. g. atradās vēl tikai 66 kapeikas. Partijas Sarkanā Krusta kasē gan atradās 2004 rubļi 54 kap. Sarkanais Krusts bij pabalstījis pavisam 1003 arestētus, 15 izsūtītus, 15 ievainotus, 84 emigrējušus, 5 kritušo ģimenes. Literatūras partijas slepenā drukātavā bij iespiestas 2.177.700 lappuses. Legāli izdoti 15 eks. „Peterburgas Latvietis“ un 150.000 eks. dziesmas, tāpat daudz citas legālas literatūras. „Cīņa“ iznāca ik nedēļas 12.000 eksemplāros. Ar kases pārskata pieņemšanu izbeidzās Latviešu s.-d. strādnieku partija, kas kā organizācija bij pastāvējusi divus gadus. Neskatoties uz daudziem pārmetumiem, ko nācās dzirdēt Centralai Komitejai šinī likvidācijas kongresā, viņa varēja atskatīties uz slavas pilnu pagātni. Viņa bij ar cieņu piedzīvojusi revolūcijas uzplūdus, vadījusi pašu revolūciju, tagad beidza darbību revolūcijas atplūdu laikā. Nebij organizācijas vaina, ka revolūcija bij zaudējusi.

Partija bij uzglabājusi savu vienību, atsaukusies uz visiem svarīgākiem dienas jautājumiem, vadījusi visnopietnāko cīņu, kāda vien ir iedomājama.

Latvijas socialdemokratijas pirmais kongress

Pēc tam, kad Latv. soc.-dem. strādnieku partijas apvienošanās ar krievu un citām nacionāli socialistiskām organizācijām bij izšķirta, tie paši delegāti stājās pie Latvijas socialdemokratijas statutu pieņemšanas. Svarīgais 1. pants, kas kādreiz sacēla lielus putekļus krievu organizācijās, Latv. soc.-dem. partijas statutos palika vecā redakcijā: „Par partijas biedri tiek skaitīts katrs, kas atzīst partijas programmu, pabalsta partiju materiāliem līdzekļiem un pieder pie kādas no partijas organizācijām.“ Tālāko pantu saturs bij sekošs: „Visas partijas organizācijas tiek būvētas pēc demokratiska centralisma principa“. 3. p. „Visas partijas organizācijas ir autonomas savās iekšējās darīšanās. Katrai apstiprinātai partijas organizācijai ir tiesība izdot savā vārdā partijas literatūru“. § 11. „Latvijas socialdemokratijas augstākā iestāde ir partijas kongress, kurā izvēl visi Latv. soc.-dem. locekļi, pa vienam pārstāvim no katriem 500 biedriem“. „Kongresu sasauc ne retāk, kā reizi gadā (§ 12.). Centralo komiteju izvēl kongress (§ 13.). Centralā komitejā sūta 1 delegātu Krievijas soc.-dem. strādnieku partijas Centralā komitejā (§ 14.). Par darbības rajonu statutos atsevišķi nekas nav teikts, uz to var zīmēties tikai § 13.: „Latv. soc.-dem. kongress izvēl Latv. soc.-dem. centralo komiteju, kas vada visu partijas darbību Latvijā“. Ar šiem statutiem bij izbeigts jautājums par autonomiju, vai federāciju“, Latv. socialdemokratija skaitījās Krievijas partijas sastāvdaļa. Atkrita arī jautājums par attiecībām pret citām partijām, jo tām

bij jāieplūst vispārējā Latvijas organizācijā. Tās varēja organizēties atsevišķos pulciņos vai rajonos (§§ 7. un 8.). Viens svarīgs pants — par to, cik tālu īsti var iet atsevišķu organizāciju patstāvība un cik tālu Latvijas soc.-dem. ir spiesta padoties krievu partijas Centralās Komitejas taktikai — palika neizlemts.

10. augustā Latvijas Socialdemokratijas Centralā Komiteja izlaida manifestu, kurā ziņoja par partijas pārorganizēšanos. Manifestā aizrādīts, ka Latv. soc.-dem. strādnieku partija vienmēr turējusi acīs Karļa Marksa vārdus „Visu zemju proletārieši, savienojaties“, ka bijuši dažādi apstākļi, kas Krievijā šo apvienošanu traucējuši. Manifestā ir šādi zīmīgi vārdi: „Vienotas taktikas izspiešanā, kāda Krievijas socialdemokratijā nav panākta, Latvijas socialdemokratijai piederēs svarīgs vārds nākošā vispārējā partijas kongresā. Latvijas socialdemokratija savos uzskatos uz soc.-dem. taktiku ir solidāra ar savu priekštecī, bijušo Latviešu soc.-dem. strādnieku partiju. Latvijas soc. - dem. no apvienības cer gūt jaunus spēkus. Viņa darbos parādīs, ka apvienošanās nav viņai tikai tukša skaņa... Pāriedama uz demokrātisko principu pie tagadējiem patvaldības tumšo spēku spaidiem, viņa vienkārt cer no plašo biedru pulka ciešākas saistīšanās ar vadošiem centriem gūt jaunu spēku cīņā, un otrkārt, gaiši pierāda, ka viņa jūtas pietiekoši stipra pāriet uz šādu organizācijas pārbūvi, neraugoties uz visiem spaidiem. Lai sadrebas patvaldības briesmoņu pulki! Uz vienotu cīņu, biedri!“

Latvijas socialdemokratija cerēja no sadarbības ar krieviem gūt jaunus spēkus. Patiesībā viņa ar šo apvienošanu ienesa savā organizācijā krievu partijas organizatorisko nauda bacili: lielinieku un mazinieku strīdus. Taktikas jautājumos abi šie virzieni mevarēja atrast kopēju līniju un viņu apvienošanās patiesībā bij tikai ārēja. Arī Latvijas soc.-demokratijā bij iemests strīdus ābols. Ma-

zinieciskā krievu Centralā Komiteja aicināja atbalstīt domi, kuŗas vēlēšanas Latvieŗu soc.-dem. strādnieku partija bij boikotējusi, bet mazinieki bij piedalījuŗies vēlēšanās, nodibinot pat atseviŗķu frakciju no 19 domniekiem. Ņo domi gan taisni Latvijas socialdemokratijas dibināŗanas laikā pazina. Arī Latvijas socialdemokratijā jau pirmajā kongresā sāka parādīties tīri lielinieciskais virziens (Lencmans, Endrups, Maija Eliass) jautājumā par kara organizacijām un tehniskām komitejām, pieprasot Ņo organizaciju pilnīgu neatkarību. Kongress tomēr palika pie vecās taktikas (Ozols, Buŗevics un viņiem līdz Stučka, Roziņŗ, Ņulcs). Bet V. Dermanis un viņam līdzī vēr divi biedri toriz uzstājās ar tīri maziniecisku domes balstīŗanas taktiku.

Pēc statutu pieņemŗanas un tekoŗo jautājumu izbeigŗanas kongress ievēlēja jaunu Centralo Komiteju (Ozols, Roziņŗ, Stučka, Eliass). Ņinī Centralā Komitejā, cik ir izdevies noskaidrot, ir darbojuŗies arī vēr Lencmanis, Endrups, Ņulcs, Tiesnieks, Vitte. Paŗā kongresa darbībā iznāca mazs sareŗģījums. Kongress sapulcējās Majoros, Krisona vasarnicā. Nejauŗi ieradās policija kontrolēt iedzīvotāju sarakstus. Dalībnieki metās bēgt, daŗs pat bez galvas segas. Te arestēja un turēja vairāk mēneŗus cietumā biedreni Bertu Vesmani, kas tur skaitījās dzīvokļa saimniece. Rīgā kongresa dalībnieki atrada droŗu sapulces vietu — mācītāja Ņ. dzīvoklī, kur arī izbeidza izspriest visus degoŗos jautājumus.

Latvijas socialdemokratija uzsāka savu darbību ļoti smagā, grūtā brīdī. Vispirms tai jālikvidē uzbrukuma sekas un jānoorganizē jaunas cīņas pret patvaldību, bij jānodarbojas ar partiju grauŗoŗiem iekŗējiem strīdiem un daŗādu patmīļu demagoģiju. Taisni pirmā kongresā jau sākās demagoģiska strādnieku rīdīŗana pret „inteligentiem“, kas nāvēja cīņas un darba prieku. Tomēr partijai un so-

cialdemokrātiskam pasaules uzskatam uzticīgie partijas biedri, tiklab strādnieki, kā inteliģenti, prata tikt visām šīm klizmām pāri.

Valsts domes vēlēšanas

6. augustā 1905. gadā, kad revolūcijas liesmas draudēja apņemt visu valsti, Krievijas valdība cerēja nomierināt mazākais vienu daļu iedzīvotāju un izsludināja likumu par „Valsts domes nodibināšanu“. Tā kā šis likums un vēlēšanu noteikumi deva tikai sakropļotu tautas pārstāvību, tad tas radīja tikai vēl lielāku nemieru. Tāpēc valdība 17. oktobra manifestā solīja paplašināt šos domes noteikumus, dot iespēju piedalīties valsts domes vēlēšanās arī tiem iedzīvotājiem, kuri līdz tam tādas tiesības nebaudīja, noteikt, ka neviens likums nevar dabūt likuma spēku bez valsts domes piekrišanas. Tā kā manifests bij tikai solījums, tad revolūcija turpinājās. Beidzot 11. decembrī, taisni bruņotās sacelšanās un soda ekspedīciju darbības sākumā izdeva jaunus noteikumus par valsts domi. Tiesības piedalīties vēlēšanās baudīja samērā plašas iedzīvotāju aprindas. Tomēr vēlēšanu sistēma bij ļoti raiba un pašas vēlēšanas divpakāpeniskas. Pilsoņu radikālais spārns ilgstošas revolūcijas nogurdināts, apmierinājās ar to un konstitucionāli demokrātiskās (kadetu) partijas liders P. N. Miļukovs rakstīja savā laikrakstā: „Krievijā šodien ir radies tautas pārstāvis un šo faktu nespēs iznīcināt nekādi paskaidrojumi ne no labās, ne no kreisās puses. Krievijas iedzīvotāji tagad ir pilsoņi.“ Šī Krievijas žirondistu partija, kuras sastāvā bij patiesi liberali, domāja, ka ir iespējams apturēt revolūciju pusceļā. Viņi maldījās. Valdības pārstāvjiem dome bij tikai līdzeklis apturēt revolūcijas liesmas. Cars vēl arvienu saucās par visas Krievijas patvaldnieku, un tiklīdz revolūcija atslāba un valdība jutās spēcīgāka, pats Miļukovs dabūja dzir-

dēt no ministru priekšnieka Stolipina: „Mums, pal-
 diēs dievam, vēl konstitūcijas nav.“ Strādnieku
 aprindas nelika uz domi nekādas cerības. Revolu-
 cija gan nebij uzvarējusi, tomēr cīņas moments bij
 vēl ļoti ass un izredzes uz uzvaru nebij galīgi zu-
 dušas. Krievijas soc.-dem. maziniecisks virziens
 bij par piedalīšanos domes vēlēšanās, cerēdams iz-
 mantot domes tribīni aģitācijai. Lielinieki negri-
 bēja apmierināties ar tādu dāvātu no augšas kon-
 stitūciju, ieteica boikotēt domi, lai panāktu revolu-
 cionārā ceļā sasauktu Satversmes Sapulci. Šim uz-
 skatam pievienojās arī Latvijas soc.-dem. strādnie-
 ku partija. Jautājumu par vēlēšanām plaši disku-
 tēja strādnieku sapulcēs, kāpēc boikota izvešana
 bij ļoti aktīva un viņu nebūt nevarēja saukt par
 vienkāršu atturēšanos no piedalīšanās balsošanā.
 Valdība pati drīz pierādīja, ka partijas uzskats uz
 vēlēšanām ir bijis pareizs. Tiklīdz kadetu partija
 mēģināja izmantot domes tiesības, faktiski kontro-
 lēt budžetu un pieprasīt atbildīgu ministriju, valsts
 domi atlaida. Pirmā Krievijas valsts dome bij dar-
 bojusies īsu laiciņu — no 27. aprīļa līdz 9. jūlijam
 1906. g. Jaunas vēlēšanas bij noliktas 1907. g.
 februārī. Šoreiz Latvijas socialdemokratija pieda-
 lījās vēlēšanās, jo apstākļi bij mainījušies. Revolu-
 cijas uzplūdi bij beigušies, masu aktivitāte samē-
 rā vāja, bet domes vēlēšanas bij labs aģitācijas
 līdzeklis. Nebij arī vairs jābaidās par to, ka
 strādniecībā varētu rasties kādas iluzijas par šīs
 domes vrtību. Politiskā situācija tagad bij citāda
 nekā gadu atpakaļ. Toreiz vajadzēja pierādīt, ka
 dome nav konstitucionāla iestāde un nevar
 atvietot Satversmes sapulci, tagad tas bij jau pierādīts.
 Tagad turpretī bij citi uzdevumi. Krievijas
 buržuāzija bij revolūcijas nogurdināta un vēlē-
 jās miera. Tikpat mērenie liberaļi (17. oktobra
 partija), kā radikālie (konstitucionālo demokrātu
 partija) vēlējās izlīgt ar valdību un gribēja apmierināties ar visniecīgāko prasību apmierināšanu. Lai

spiestu buržuaziju parādīt savus īstos nolūkus, lai to atmaskotu — bij jāpiedalās vēlēšanās. Partija izlaida šim gadījumam uzsaukumu: „Kādēļ mēs vairs neboikotējam valsts domi“, kur paskaidro partijas taktikas maiņu sakarā ar pārmainījušos politisko situāciju. „Uzstādamies valsts domē, soc.-dem. padziļina plaisu starp valdību un tautas demokratiskajiem elementiem un piespiež buržuaziju, kura līdz šim slēpās aiz „nacionālo“ interešu maskas, noņemt beidzamo masku un parādīt savu īsto gēmi“. — Uzsaukuma beigās rāda, ka Latvijas socialdemokratija nav atkāpusies no šaviem principiem, tikai ir mainījusi taktiku. „Ja pagājušā reizē, veicinādami revolucionāru cīņu par Satversmes Sapulci uz vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās balsošanas pamatiem un gatavodami tautu uz bruņotu sacelšanos, mēs boikotējam valsts domi, tad tagad, atrodoties citādos apstākļos, mums to pašu revolucionāro mērķu labā ir jāpiedalās vēlēšanās un jāaicina arī proletariats uz tām“.

Rīgas strādnieki un demokrātiskās aprindas paklausīja aicinājumam. 12. februārī notika balsotāju vēlēšanas pirmā pakāpe, bet 23. februārī valsts domnieku vēlēšanas. Piedalījās 84 vēlētāji, no tiem 59 nodeva savu balsi par soc.-dem. Ozolu, bet 25 par vācieti Moricu. Rīga bij vēl sarkana, neskatoties uz mēžonīgām represijām un vēl arvienu trakojošām patvaldības asins dzīrēm. 24. februārī 1907. g. domnieks Ozols aizbrauca uz jauno darba un cīņas vietu. Viņa cienītāji un frakcijas biedri sarīkoja tam spīdošu izvadīšanas demonstrāciju. Ozols griezās pie sapulcētiem ar īsu uzrunu. Viņš aizrādīja uz divām pilsētām, kas sūtījušas uz valsts domi deputatus — uz Rīgu un uz Tiflisu. Abas atrodas Krievijas valsts nomalēs, abas liek savas cerības uz demokrātiju. Viņš aizrādīja uz to, lai no valsts domes darbības negaidot lielus panākumus, tomēr viņš soloties izmantot valsts domi

savu vēlētāju labā un panākt lielāko, ko vispār šādā domē var panākt.

Ozols patiesi darbojās domē ļoti enerģiski. Domes soc.-dem. frakcijā viņš ieņēma redzamu vietu. Salīdzinot ar pirmo, šī dome bij novirzījusi pa kreisi. Soc.-dem., darba grupas, socialistu revolucionāru skaits bij pavairojies, pilsonisko deputātu skaits samazinājies. 5. aprīlī Ozols iesniedza valsts

Jānis Ozols
Centralās komitejas loceklis
11. Valsts Domes deputāts.

domei interpelāciju par „Spīdzināšanām Baltijā”. Šinī interpelācijā, kas gan ir sasteigta un nepilnīga, tomēr atklājās nepiedzīvota šausmu aina. Interpelāciju pieņēma un nodeva komisijā, bet viņa tā arī palika neapspriesta, jo valsts domi padzina. Valdībai ar šo domi bij grūtāki sastrādāt, nekā ar kadetišķo pirmo domi. Baumas par otrās domes atlaišanu nemītējās sākot jau ar viņas sanāksšanas dienu.

Ļoti zīmīgas attiecības nodibinājās šinī domē starp socialdemokrātiem un pilsoņu liberalu kreiso spārnu — kadetiem. Socialdemokrāti parasti iesniedza domē radikālus likumprojektus, kas bij uzņemti kadetu programā, bet ko tie vairs negribēja pildīt. Šādi projekti bij: 1) strādnieku nodrošināšana pret bezdarbu; 2) muižnieku zemju pieņemta atsavināšana; 3) nāves sodu atcelšana;

4) budžeta pārkārtošana; 5) ārkārtējo tiesu atcelšana. Kadeti, nevarēdami citādi sevi aizstāvēties, atsaucās tikai uz vienu — glābt domi. Šis „dome glābšanas“ jautājums bij palicis par anekdoti: vajadzēja tikai ministru prezidentam Stolipinam piedraudēt ar dome atlaišanu — un kadeti ņēma atpakaļ, vai, mazākais, noguldīja uz nenoteiktu laiku komisijās savus likumprojektus. Tomēr ar visu savu glēvo pakalpības politiku kadeti nespēja izglābt domi. Valdībai bij vajadzīga pakalpīga valsts dome un viņa to sev apgādāja. Bij tikai jautver izdevīgs moments, lai varētu domi atlaist. Līdz ar to valdība gribēja izrēķināties ar soc.-dem. deputātiem, kas nekad un nekur neslēpa ka grib gāzt Krievijas patvaldību. Izlietojot savas deputatu tiesības, soc.-dem. deputāti stājās tiešos sakaros ar tautu, krāja materiālus interpelacijām, sakārtoja tās un iesniedza domē. Šis interpelācijas grāva krievu valdības prestižu ārzemēs. Tāpēc valdība vērsās pirmā kārtā pret socialdemokratisko frakciju. Leišu deputats Gerus bi jstājies sakaros ar zaldatiem, saņēmis no tiem iesniegumus un uzaicinājis tos ziņot viņam par nekārtībām armijā, lai varētu celt domei priekšā. Viņš bij rīkojies pilnīgi uz konstitūcijas pamatiem, jo kā deputatam viņam bij tiesības stāties ciešākos sakaros arī ar zaldatiem. Valdība apzinājās briesmas, kas viņai no šīs puses draud un 2. jūnijā izkratīja soc.-dem. frakcijas telpas. Neko svarīgu neatrada, kas redzams no tā, ka vēlāk, kad tiesāja otrās domes socialdemokratisko frakciju, valdībai nebija pietiekoši svarīgu dokumentu, ko iesniegt tiesā. Tai pašā dienā valdība pieprasīja soc.-dem. frakcijas arestēšanu un nodošanu tiesai. Kad dome vilcinājās to darīt — valdība paziņoja domi par atlaistu un steidzās arestēt soc.-dem. deputatus. Dažus arestēja, citi, starp tiem arī Rīgas deputats Ozols, paspēja nozūst. Otrās dome deputāti socialdemokrāti bij ar mieru ļauties arestē-

ties, bet tikai pašā domē, kur tad līdz ar to arī varētu būt klāt pie domes atlaišanas manifesta publicēšanas, lai tad pēc tam nāktu iztiesašanā interesanta „konstitucionāla“ prāva. Par šo arestu deputats Ozols savā ziņojumā pats stāsta: „Tā kā svētdien un vēlāku deputātu arestēšana gāja valā bez domes ziņas un lēmuma un tā tad bij pretlikumīga arī pēc Krievijas konstitūcijas, tad es ne-turēju par vajadzīgu likties arestēties, nedz ļaut policijai nozagt daudzās vēlētāju vēstules un dažādus nakazus.“

Deputats Ozols savu ziņojumu frakcijai bij no-beidzis ar vārdiem: „Nāks laiks, kad īstie sazvēr-nieki un konstitūcijas pārkāpēji savam pelnītam so-dam neizbēgs.“ Tas laiks nāca arī, tikai daudz vē-lāk nekā to varēja iedomāties deputats Ozols un citi partijas biedri.

Otrā valsts dome bij darbojusies tikpat īsu lai-ciņu kā pirmā. Tā sanāca 20. februārī, bet aizgāja 3. jūnijā 1907. g. Lai gan otrā valsts dome un se-višķi viņas soc.-dem. frakcija, bij daudz strādājusi pie strādnieku kustības un demokrātisku brīvību nostiprināšanas, tomēr proletariats Krievijā, iz-ņemot dažas Peterpils fabrikas, izturējās pret šo notikumu vienaldzīgi. Tas arī bij novērojams Rīgā. Apzinīgākie un jūtīgākie biedri gribēja kautko darīt frakcijas deputātu labā, bet biedru vairākumam bij skaidrs, ka pašreizējos apstākļos izsaukt masas uz aktīvu darbību nebij iespējams. Palika jautā-jums — ko tālāk darīt, — piedalīties, vai nepieda-līties trešās valsts domes vēlēšanās?

Līdz ar otrās domes padzīšanu 3. jūnijā izdeva jaunus valsts domes noteikumus. Šie 3. jūnija do-mes vēlēšanu noteikumi bij neapstrīdami pretliku-mīgs akts, bet krievu valdība uz to gāja apzinīgi, gribēdama sagādāt sev pakalpīgu domi. Jaunie vēlēšanu noteikumi laupīja vēlēšanu tiesības pla-šām aprindām. Vēlēšanu sistema bij ļoti sarežģīta, vietām divkāpeniska, vietām tieša. Rīgas pilsēta

bij sadalīta divās kurijās. Pirmā kurijā balsošanas tiesības baudīja lielie namsaimnieki un tirgotāji, otrā visi citi vēlētāji un vēlēšanas šinī kurijā bij tiešas.

Tūlīt pēc 3. jūnija notikumiem Rīgā izkratīja vairāku partijas inteliģentu dzīvokļus. Arestēja Stučku, Priedkalnu, Mierkalnu, Hübšmani, Deglavu. Meklēja dep. Ozolu, jo viņš pa frakcijas aresta laiku acumirkli nebij bijis klāt un tagad „nebij nekur atrodams“. Arestētos pēc dažām dienām atkal atsvabināja. Lielu uztraukumu žandarmos un policijā sacēla arī ziņojums „Cīņā“, ka Ozols bijis Rīgā un vairākās nelegalās strādnieku sapulcēs sniedzis ziņojumu par otrās domes soc.-dem. frakcijas darbību. Tā kā Ozols bij viens no soc.-dem. domes frakcijas redzamākiem darbiniekiem, tad valdības spiegi pēc viņa sevišķi meklēja. Ozols Krievijā nevarēja vairs palikt un aizbrauca uz Ameriku. Ar to izbeidzās Ozola līdzdarbība Latvijas socialdemokratijā. Desmit gadus (1897.—1907.) Ozols bij bijis aktīvs partijas darbinieks un gandrīz visu šo laiku stāvēja organizācijas priekšgalā. Ozolam partijas aprindās bij liela autoritāte, viņš ļoti labi orientējās sarežģītos politiskos apstākļos un prata ieturēt partijas darbā tīri socialdemokrātisku līniju. Ozola trūkums partijas turpmākā darbā bij stipri jūtāms.

Latvijas socialdemokratijas otrais kongress

Pirmā Latvijas socialdemokratiskā kongresā izvēlētā Centralā Komiteja iesāka savu darbību laikā, kad masu rosība sāka atslābt, bet totiesu jo strauji cēlās dažādu kara un kaujas organizāciju aktivitāte. No dienas kārtības nenogāja jautājums par bruņotu sacelšanos. „Cīņas“ 23. sept. 1906. g. numurā lasam šādas zīmīgas rindas: „Tagad reiz mums jāatzīstas atklāti, ka ar politiskiem streikiem

vien nekas nav sasniedzams — jāgatavo masas uz tiešu bruņotu sacelšanos.“ Rakstā „Uz kuŗu pusi!“ biedrs Mazais izsakās: „Ja biedriem liegs konfiscēt kroņa īpašumus un partija konfiscēto naudu neņems preti revolucionariem nolūkiem — vai biedri to klausīs, apzinādamies, ka tas ir nepieciešams cīņas līdzeklis un nedarīs to paši uz savu galvu, bez organizācijas ziņas?... Galu galā jānāk pie slēdziena, ka šī „mērenība“ taktikas ziņā jau norāda uz to ceļu, kas ved pie revizionisma, kuŗu tā nosoda ortodoksālie marksisti. Tā norāda arī uz to, ka šādu uzskatu piekritēji nestāv uz stingri proletariska redzes stāvokļa. Tikai jābrīnās, kā tādā tautas kustības laikmetā, kādā mēs tagad dzīvojam, var attīstīties šādi „ultra“ mēreni socialdemokratiski elementi.“

Pietiek šo citātu, lai redzētu, kāds gars valdīja toreiz dažu nepiedzīvojušu un neapdomīgu biedru galvās. Uz šādiem rakstiem b. Zvejnieks (A. Buševics) deva pienācīgu atbildi „Cīņas“ 54. numurā. Viņš izsakās pret kaujinieku apgalvojumiem un aizrāda: 1) Nevis partizaņu cīņa ierāva tautu revolūcijā, bet otrādi: tautas masu kustība, pateicoties valdības spaidiem, izsauca partizaņu cīņu. 2) Partizaņu cīņa nav dezorganizējusi valdību, bet otrādi — ja valdība tika dezorganizēta, pat satriekta, tad vienīgi pateicoties visas tautas cīņai pret to. 3) Valdības uzbrukumi tautas masu kustībai radīja atsparu partizaņu cīņas veidā; bet šī cīņa bij tikai viena daļa, resp. viena forma no vispārējās masu kustības; ja tagad cīņu ar valdību grib vest atsevišķi pulcīni bez masām, tad tas ir nepareizi un neved pie mērķa. 4) Partizaņu cīņa nespēj tagad aizsargāt iedzīvotājus no valdības un melnsimtnieku uzbrukuma. Vienīgā izeja būtu bruņota sacelšanās, bet pat viskarstākie sacelšanās aizstāvji zin, ka tā tagad nav iespējama. 5) Partizaņu cīņa atdala no soc.-dem. pilsoniskās vīdus šķiras, kas citādi ietu cīņā pret patvaldību ko-

pā ar socialdemokrātiem. 6) Socialdemokrātu revolucionarā cīņa bez masām ir nonsens. 7) Ja iedzīvotāji aizstāv partizaņu cīņu, bet paši neņem viņā dalību, tai ir tāda pat nozīme, kā teroram. Iedzīvotāji liek savas cerības nevis uz pašu spēkiem, bet uz revolucionāriem. 8) Tagadējā partizaņu cīņa nesagatavo vadoņus un priekšpulkus priekš bruņotas sacelšanās.“

Biedrs Zvejnieks brīdina pašus partizaņus no pārākās aktivitātes, jo ar to partija var zaudēt spējīgus biedrus. Tomēr visi šie aizrādījumi un Centralās Komitejas aizliegumi, arī „Cīņas“ redakcijas protesti līdzēja maz. Slimībai vajadzēja izslīmot. Ārpus Latvijas negāja citādi. Lodzā 1. aug. 1906. g. ar bumbām tika sagrauta policijas iecirkņa ēka. Varšavā 2. aug. uz ielas ļaužu priekšā, vienā dienā nogalināti 25 žandarmi un policisti. Arestētie rakstīja ārā esošiem: „Mēs gaidam, mums viss ir sagatavots, mēs esam gatavi.“ Cietumos notika atklātas sadursmes ar daudziem upuriem. Ja pie visa minētā pievienojās vēl klāt kara tiesu un policijas riebīgi nežēlīgā darbība, tad ir pilnīgi saprotama kaujinieku psiholoģija. Jūtīgai, drosmes un cīņas spara pilnai jaunatnei nebij iespējams sēdēt ar klēpī saliktām rokām, kad visapkārt bij tik daudz ciešanu. Gribējās palīdzēt, gribējās atmaksāt.

Kaujinieki pārvērtēja ieroču nozīmi. Kad 1906. gada augustā iesākās tīri saimnieciskas dabas tramvajnieku streiks, viņi arī to gribēja izvest ar bumbu un brauniņu palīdzību. Tramvaja valdei izdevās samobilizēt streiklaužus, bet kaujinieki ar varu gribēja apturēt kustību. Bij daudz upuru, bet rezultātā — kustību apturet neizdevās, vairāk kā 100 tramvajnieku izsūtīti, daudzi nodoti tiesai.

Partijai uzticīgie kaujinieki padevās partijas disciplīnai. Centralā komiteja pieņēma viņiem atsevišķas instrukcijas, uz to pamata viņi darbojās. Viņu darbība bij planveidīga un pārdomāta.

Blakus partijas kaujiniekiem bij veselas grupas tādu, kas rīkojās pilnīgi „uz savu roku“. Lai atrastu kaut kādu attaisnojumu savai darbībai, viņi nodibināja īpašas anarķistu - komunistu grupas. Šo grupu darbība stipri dezorganizēja strādniecību, un partija izlaida pret viņiem sevišķu brošuru, kurā norādīja uz viņu kaitīgo darbību. Tā kā Rīgā bij sabēguši daudzi laucinieki, daži no viņiem zināja konspiratīvos dzīvokļus un biedru adreses, bet partijas darbība bij izvērtusies plašumā, tad policijai vienā - otrā vietā izdevās nākt partijas organizacijām uz pēdām. Sākās aresti un iekritumi. Septembrī iekrita „Cīņas“ drukātava ar 53. numuru. Oktobrī otrs iekritums ar 55. numuru. Daudzi atsevišķi aresti un iekrituši konspiratīvi dzīvokļi. Līdz 1906. g. beigām dzīve norisinājās kā uz vulkana. Decembrī iekrita kaujinieki, brašākie biedri (Jordans, Sņikers, Grīniņš). Pēc šausmīgām spīdzināšanām visus notiesāja uz nāvi. Janvarī 1907. gadā Berga bazara pagrabos policija atklāja ieroču noliktavu, februārī iekrita kara organizācijas dzīvoklis, kur arestēja V. Bissenieku, V. Cauni. Par 1906./1907. g. notikumiem un cīņām būtu jāraksta vesela grāmata. „Cīņas“ Nr. 71. lasam šādu 1906./7. g. raksturojumu: „Nekad un nekur apzinīgam proletariātam nav bijusi tik grūta cīņa, kā Krievijā. Pēc spožās uzvaras brīža 1905. gada rudenī nāca decembra atklātā sadursme, kurā kontrrevolūcija dabūja pārsvaru... Socialdemokratijai nācās cīnīties ar dezorganizāciju pašu rindās. Maksimalisti, anarķisti, sindikalisti — vieni pēc otriem atdalās no revolucionārā proletariāta organizācijām... Jaucas terorisms ar masu cīņu, revolucionaras varas izdarītas individualas konfiskācijas ar anarķistiskām ekspropriācijām, birģeliska varonība ar proletariskās disciplīnas nicināšanu. Un ja tam visam pievienojas anarķista naitātes nepieciešamais pavadonis — provokators un policijas spicelis, tad vajaga apbrīnojamā proleta-

riata kustības iekšējā spēka, lai varētu noturēties virs ūdens.“

Lieliem plūdiem seko lieli atplūdi. Būtu nesa-protami, ja 1905. gada revolucionārā kustība, kas tik lielā mērā saviļņoja visu sabiedrību, ātri atgul-tos rāmā gultnē. Viņa nevarēja apmierināties, jo revolūcijas mērķi nebij sasniegti. Viņu arī neap-mierinātu un revolūcija patiesi paliktu permanenta, ja negrozītos ekonomiskie apstākļi un no proleta-riata neatšķirtos vispirms zemnieki - saimnieki, kam šī revolūcija daudz bij devusi, un līdz ar viņiem sīkpilsoņi, inteligence un tā tālāk. Proletariats pa-lika viens ar savu neizbēgamo vēsturisko uzdevu-mu — vest cīņu tālāk citos apstākļos, piemērojot jauniem uzdevumiem jaunu cīņas taktiku. Daudzos jautājumus, kas bij radušies ar jauniem apstākļiem un kuri pacēlās visā savā drausmīgā īstenībā, nācās izšķirt Latvijas socialdemokratijas o t r a m k o n g r e s a m. Šis kongress sanāca Lon-donā 1907. g. jūnijā, jo dzimtenē tam mierīgi dar-boties nekādi nebij iespējams.

Kongresa dienas kārtībā: 1) Centralās Komi-tejas, revīzijas komisijas un vietējo organizāciju darbības pārskati; 2) Krīzes, lokauti, bezdarbs. 3) Tagadējais stāvoklis. 4) Arodnieciskās biedrī-bas. 5) Vietējās pašvaldības. 6) Agrarjautājums. 7) Aģitācija un propaganda. 8) Zaldatu organiza-cijas. 9) Techniska sagatavošanās uz bruņotu sa-celšanos. 10) Organizācijas jautājums un vēlē-šanas.

Centralā Komiteja deva plašu pārskatu par savu darbību gada laikā. Jāstrādā bijis ļoti smagos ap-stākļos. Reakcija ar katru dienu palikusi nesau-dzīgāka un asāka. Par kaut kādu masu kustību nav bijis ne jausmas. Sakarā ar to pašā partijā pieņēmusies anarķistiski - blankistiskā strāva. Cīņā ar šo strāvu Centralā Komiteja tomēr lēmusi neat-stumt ar pārāk strauju uzstāšanos tos biedrus, kuri

bij pieķērušies no pārejošiem apstākļiem radītai strāvai. Anarķistus - komunistus uzskatīja daudzās vietās par varoņiem un dažas fabrikas (Rozenkrancs, Felzers) bij pilnīgi viņu rokās. Lai kaut cik dotu pretsparu, pati Centralā Komiteja organizēja tehnisko izpildu komiteju. Bez miliču pārstāvjiem, transporta pārziņa un kara organizācijas pārstāvja šinī komisijā iegāja Centralās Komitejas pārstāvis ar veto tiesībām. Šī komisija, starp citu, gribēja sagatavot biedrus uz bruņotu sacelšanos. Protams, panākumu nebij, jo biedrus nevarēja dabūt uz pulciņiem, kur nu vēl uz tādām akcijām. Konfiskācijas mēģināja ierobežot ar rezolūciju, ka „kroņa īpašumu valdības un kontrrevolūcijas aģentu mantas konfiskācijas partijas vārdā ir pielaižamas, bet izdarāmas vienīgi ar Centralās Komitejas atļauju un to arī tik tādēļ, ka „valdības un kontrrevolūcijas aģenti izlieto tautai ar varu atņemtus līdzekļus savas grūstošās varas nostiprināšanai.“ Ar anarķistiem - komunistiem Centralā Komiteja uzaicina nestāties nekādos sakaros“. Oktobrī un novembrī 1906. g. jau lauku organizāciju konferences izsakās „pret meža brāļu organizācijām kā dezorganizāciju radošām.“ Tālākā gaitā šīs organizācijas pamazām likvidējās, bet ar ļoti lieliem zaudējumiem.

Pārveidot organizācijas uzbūvi uz demokrātišķiem pamatiem bij nācies ļoti grūti policijas un žandarmu spaidu dēļ. Daudzi biedri atrāvās no vēlēšanām, baidīdamies, ka organizācijā neiezogas spiegi un netop zināmi darbīgākie biedri. Tomēr jaunais organizācijas uzbūves veids bij izrādījies lietderīgs.

Pie Centralās Komitejas darbojās zaldatu organizācija, kas lai sagatavotu zaldatus uz vispārēju bruņotu sacelšanos.

Pie Centralās Komitejas darbojās arī „Latvijas soc.-dem. skolotāju savienība“ kā tīri arodnieciska organizācija.

„Cīņa“ iznāca bez pārtraukumiem pa divām nedēļām reizi, pēdējā laikā reizi nedēļā. Nelegālas brošūras izdotas divas.

Pa otrās domes vēlēšanu laiku partija izdeva savu legālo laikrakstu, kas zem vairākiem nosaukumiem turpinājās līdz marta mēn. 1907. Sākumā drukāja 4000—5000 eksemplāros, vēlāk tiražs pācēlās līdz 11000. Katrs numurs nesa ap 150 rubļu peļņas. Izdoti legāli 8 rakstu krājumi un 10 dažādas brošūras. Partijai piederošais inventārs bijis 89000 rubļu vērtībā, ienākumu no 1. jūl. 1906. — 1. martam 1907. g. 35470 rubļi. Izdots 38120 rbļ. 93 kap., iztrūkums segts ar aizņēmumu. Biedru skaits aprēķināts uz 12.000 b.

Šis partijas darbības pārskats mums ļoti skaidri attēlo apstākļus, kādos darbojās Latvijas socialdemokratija 1906./1907. g. Pie partijas piederēja Rīgas, Jelgavas, Liepājas, Malienas, Ventspils, Talsu - Tukuma, Madlienas, Vidienas, Jūrmalas „Gaismas“ organizācijas.

Sekojošā kongresa debatēm un pieņemtām rezolūcijām, redzams, ka kongresā norisinājusies asa cīņa starp lielniecisko un mazniecisko virzienu, bet ka abi šie virzieni nav izpaudušies savā krasākā formā un starp viņiem bijis kāds centrs. Šī centra iespaids ir tas, ka abiem virzieniem, kā izsakās kāds biedrs kongresa dalībnieks — ir „nolauztas spices“. Lielinieku cīņas asums bij „tehniska sagatavošanās uz bruņotu sacelšanos“, mazinieku „bezpartejisks strādnieku kongress“. Abas šīs galējības bij kongresā noraidītas, jo atrada pārāk maz piekritēju.

2. Par krīzēm, lokautu, bezdarbu kongress atzīst, ka jāpiegriež sevišķa vērība saimnieciskās dzīves parādībām, jāorganizē bezdarba strādnieki, jādara spiediens uz pašvaldību iestādēm, lai tās organizētu sabiedriskus darbus.

3. Par tekošo momentu noklausījās tikai Ļeņina referatu, bet debates izpalika un rezolūciju nepieņēma.

4. Arodnieciskām biedrībām piegriezti nopietnāku vērību atjaunojot 1906. g. dibinātās, jo viņu kapitāli esot vēl dzīvi.

5. Vietējās pašvaldības neboikotēt, kā to lika priekšā lielinieki, bet mēģināt iespiesties viņās un aktīvi tur darboties.

6. Agrarjautājumu neapsprieda laika trūkuma dēļ, Latvijas apstākļos šis jautājums arī nebija degošs.

7. Piegriezti visnopietnāko vērību s. - d. propagandai, atsvabināt propagandistus no tehniskiem darbiem, audzināt propagandistus no strādnieku vidus, gādāt par populāriem rakstiem un brošūrām.

„Jācenšas nodibināt visās kara spēka daļās partejiskas un pie partijas piederošas organizācijas šūniņas, lai nostiprinātu un pie kopēja plāna nokārtotu kara spēkā soc.-dem. darbību. Saistīt zaldatu organizācijas ar partijas organizācijām, pirmā vietā nostādīt proletariata vispārējos uzdevumus, bet zaldatu bruņotu sacelšanos stādīt atkarībā no vispārējās proletariata bruņotās sacelšanās.

9. Jautājumu par tehnisko sagatavošanos uz bruņotu sacelšanos nemaz vairs neapsprieda, jo tas bija galīgi atmests jau Krievijas soc.-dem. strādnieku partijas Londonas kongresā.

10. „Partijas proletariata uzdevums tagadējā vēsturiskā momentā ir Krievijas demokratiskās revolūcijas izvešana līdz galam“, lai strādnieku šķira būtu revolūcijas vadītāja, kas ved sev līdz zemnieku masas, nevis pasīva līdzgājēja liberalai buržuazijai.

Kongress nolēma arī neboikotēt valsts domes vēlēšanas.

Centralā Komitejā ievēlēti un laikmetā no 1907.—1909. g. darbojušies: Kr. Šulcs (Statists),

šins (Akots), Polše (Vītols, Sīpols, Veltmans), Daumans - Gavens (Donners, Pērkons), Tiesnieks (Mauriņš), Kalniņš, Teod. (Misters), Lencmanis (Kencis, Mieriņš), Zandreiters (Karpa), Rikveilis (Auziņš), Ansis Kalniņš (Zirnis, Poga), Pauls Kalniņš (Ekters), Klāra Kalniņa (Silva).

Kongresā pieņemtās rezolūcijas rāda, ka partijas darbība pēc revolūciju vētrām sāk norisināties atkal tīri socialdemokratiskā virzienā. Šis kongress piegriež partijas uzmanību arodu kustībai, idejiskai propagandai, literariskai darbībai un likvidē visas „bojeviku“ tieksmes un pasākumus. Izbeidzies bij soda ekspedīciju un krievu valdības varmācību radītais asiņainais revolūcijas atplūdu laikmets, mazākais idejiski. Praktiski jautājums stāvēja drusku citādi. Krievu valdība turpināja asiņaino izrēķināšanos ar revolūcionāriem. Vēl arvienu tiesas lēma nāves spriedumus un smilšu kalnos plūda revolūcionāru asinis. Vajadzēja apbrīnojamas pašsavaldīšanās un aukstasinības, lai neļautos sevi aizrauties no atreibības kāres, lai neaizrautos no revolūcionāra romantisma ar lozungu „ziedot sevi, lai kaut vienu no šiem varmākām aizraidītu uz viņu pasauli“. Organizācijas spēks mācēja savaldīt jaunatnes pašai ziedzīgo un pilnīgi dibināto aizraušanos. Vajadzēja aplēpt sevī rūgtumu, paglābāt naidu dziļi krūtīs un gatavoties nākotnes cīņām, ziedojot sevi vispārorganizatoriskam darbam. Vajadzēja iznīcināt personīgo „es“, lai radītu lielu un neuzvaramu kolektīvu, kurā atbalsojas katra individa sirdspukstieni. Pie gadījuma šie nevar atstāt neatzīmētu b. Jēpi Dubelsteinu. Viņš aizbrauca uz kongresu kā īsts kaujinieks, kas, jau daudzreiz nāvei acīs bij skatījies, bet pārbrauca kā dedzīgs propagandists, idejiski pārliecināts darbinieks. Biedri mēģināja viņu pierunāt, lai paliek labāk ārzemēs — drošībā. Viņš tomēr brauca mājās, strādāja kā propagandists, krita par upuri strādnieku cīņai.

Jaunā Centralā Komiteja visumā bij lielinieciška, tomēr, izņemot dažus „praktiķus“, pieslēgās vairāk centram. Bet partijas centralā organa „Cīņas“ vadība, uzsaukumu izdošana, legalās literatūras izdošana, atradās piedzīvojušu „teoretiku“ rokās. Tāpēc arī „Cīņa“, neskatoties uz to, ka viņā reprezentējās abi virzieni, tomēr pēc būtības atspoguļoja Latvijas socialdemokratijas īpatnējo tīri socialdemokratisko centra virzienu. „Cīņas“ redakcijas koleģijā darbojās toreiz Klāra Kalniņa, jau sākot ar 56. numuru, bet aģitācijas literatūra un uzsaukumi šīnī laikmetā ir pa lielai tiesai Paula Kalniņa sastādīti.

Latvijas socialdemokratija reakcijas laikā

Partijas otrs kongress bij nospraudis jaunas taktikas linijas. Bij jāatmet katras cerības uz drīzu revolūcijas uzvaru un jāorganizē ilgstoša sistematiska cīņa. Kontrrevolūcija trakoja visapkārt, spiegi iespiedās pat tādās organizācijās, kur to vismazāk varēja domāt, iekrišanas, aresti atkārtojās ik dienas. Partijas 4. konferences rezolūcijās lasam vienkāršu paziņojumu: „Latvijas socialdemokratijas 3. kongresā uzstādītās Centralās Komitejas un revīzijas komisijas kandidātu listes jau izņemtas cauri, Latv. soc.-dem. 2. konference papildinājusi kandidātu sarakstu, bet arī šis saraksts jau izsmelts...“ Citiem vārdiem — iekrīt viens Centralās Komitejas loceklis pēc otra un jāmeklē citi viņu vietā. 1907. g. augustā iekrita Amatnieku rajona 3. konference. Te arestēti V. Salnais, R. Kokle, Baunis, K. Ozoliņš. Tā paša gada septembrī arestē Baltijas rajona 5. konferenci un „Cīņas“ drukātavu (ar 87. numuru). Arestēti Nagels, Milda Ritter, Amalija Ritter. Tā paša gada 7. novembrī iekrīt Rīgas komiteja — 16 dalībnieki. 4. janv. 1908. g. arestē tipografijās darbiniekus — Teodoru

Kalniņu (Misteri), Ern. Kalniņu, Zirnīti (Arķivaru), Trinci Ozolu. 14 febr. arestēta Rīgas pilsētas konference — 29 dalībnieki. 20. febr. arestē Rīgas komiteju: Daumans - Gavenis (Pērkons, Donners), Jānis Jansons, Rob. Dukurs, Emma Kalniņa; 15. martā Pleskodalē atkal arestē Rīgas komiteju. Arestēts Fr. Roziņš (Āzis); septembrī Cēsu ielā iekrīt tipografija ar „Cīņas“ 100. num. Te arestēts Jēkabs Treimanis nenogurstošais partijas darbinieks, visu nelegālo drukatavu organizētājs un vadītājs jau no 1897. gada.

Iekritušo biedru lielākā daļa bij veci, cīņās norūdīti partijas darbinieki un ievērojami teoretiski spēki. Viņu zaudējums organizācijai likās neatverams. Apbrīnojama šo biedru pašai ziedība. Par sevi, par savu personīgu dzīvi neviens nedomāja, visu savu dzīvi ziedoja organizācijai. Daudziem no viņiem nebija pat savas guļvietas — piemētās kur gadījās, paēda kas gadījās, bieži palika neēdusi. Visus vadīja „augstāka ideja“ un neviens neprasīja „vai viņš bojā ies.“

Noteicošo iespaidu Latvijas dzīvē bij atkal ieguvuši baroni. Viņi balstīja valdību, valdība balstīja viņus. Baroni 1905. gadā bij daudz zaudējuši morāli un materiāli. Zaudējumus atgūt vairs nebija iespējams, tad mazākais centās atriebt. Viņu atriebības kārei nebija robežu. Kokneses revolūcijas prāvā deviņus cilvēkus notiesāja uz nāvi un nošāva, Jānis Kroders, Peters Mālta un daudzi citi, kas baronus 1905. g. bij paglābuši, tagad bij notiesāti uz visu mūžu pie spaidu darbiem. Baroni nezina, kas ir patecība. Augstsirdība pret sagūstītiem viņiem izlikās glāvējums. Kokneses un apkārtnes iedzīvotāji rūgti nožēloja, ka bij toreiz tos 30 baronus palaiduši dzīvus. „Sunim suņa alga“ — tā tagad sprieda. Nu bij par vēlu, tagad spēks bij baronu pusē. Atlika vienīgi paslēpt sevī naidu un krāt spēkus tālākai cīņai, kuŗa nepazīs zēlastības.

Daudzie iekritumi — aresti, tiesāšanas, nāves sodi radīja dažkārt sajukumu partijas rindās, bet tikai uz acumirkli. Notiesāto, arestēto, izsūtīto, aizbēgušo vietā stājās tikpat pašai izliecīgi, neatlaidīgi un pārliecināti darbinieki. Arestēto tipografiju vietā sāka darboties rezerves tipografijas un „Cīņa“ iznāca nepārtraukti trīs līdz četras reizes mēnesī līdz 1907. g. beigām. Pavisam ir iznākuši:

Trīne Ozols
1904.—1908. nelegālu tipogr. darbiniece
Notiesāta 5 g. katrogā
Mirusi cietumā

1904. g. Nr. Nr. 1—9, 1905. g. — Nr. Nr. 10—24, 1906. g. — Nr. Nr. 25—59, 1907. g. — Nr. Nr. 60—92, 1908. g. — Nr. Nr. 93—100, 1909. g. — Nr. Nr. 101—107. Lielākie iekritumi ir 1906. g. vasarā, 1907. g. pavasarī, beidzot 100. numura iekrišana 1908. g. septembrī. Ar Nr. 108. „Cīņu“ sāk drukāt ārzemēs. Žandarmi gaviļēja, ja gadījās lielāks ķēriens, bet viņu gaviļes bij īsas. Arestēto organizāciju vietā radās atkal jaunas un darbojās tālāk. Organizāciju

spēks likās neizsmelams. To var izskaidrot tikai ar lielo apziņu un ticību socialisma idejai, kas valdīja latviešu strādnieku apzinīgā daļā.

Partijas biedru skaits samazinājās. Vēl 1907. gadā partija skaitīja savās rindās 15000 biedru, bet 1908. g. šis skaits bij sakritis uz 5000. Biedru skaita samazināšanās tomēr nevājināja organizāciju.

taisni otrādi — viņa palika iekšēji spēcīgāka. No partijas drīz aizgāja visi tie, kas revolūcijas sajūsmā bij organizācijā iestājušies, palika tikai pārlicinātie un apzinīgie biedri. Latvijas soc.-dem. tradīcijas un konspirācijas prakstika daudz līdzēja arī tai ziņā, ka spiegi, provokatori un nodevēji nevarēja tik lielos apmēros izpostīt partijas rindas, kā tas bij citās partijās. Te spiegi drīz pazina un no tiem atsvabinājās. Tomēr dažreiz tiem izdevās dot organizācijai ļoti spēcīgus sitienus.

Pirmais lielākais uzdevums, ko nācās veikt jaunievēlētai centralai komitejai, bij — trešās valsts domes vēlēšanas. Daži ultrālielniciski noskaņoti biedri bij par šīs domes vēlēšanu boikotu, tomēr partijas centralā komiteja nostājās par vēlēšanām un pret boikotu. Domes vēlēšanu boikots šinī momentā būtu bijis paguruma zīme. Ka šāds pagurums un pasīva izturēšanās pret politiskiem pienākumiem bij jau sākusies partijas biedros — redzams no „Cīņas“ rakstiem. Kāds biedrs P-lns („Cīņa“ Nr. 80) beidz savu rakstu šādiem vārdiem: „Nevajaga tikai pagurt. Vajaga izgaisināt vienaldzību, vajag radīt ticību uz masas kustības atjaunošanas iespējamību. Šādas ticības daudziem trūkst, to vajag no jauna radīt. Tas ir varbūt grūti, sevišķi tagadējā laikā, kur revolūcijas jūra ir tik rāma. Tak neko darīt: ķersimies pie tā paša, kaut arī apnikušā ikdienišķā darba. Tas tomēr būs darbs, masas darbs. Un tikai darbība masās spēj atturēt mūs no vēl dziļāka miega“. „Cīņas“ 81. numurā biedrs — lta raksta: „Biedri! Dzīvi un enerģiski pie 3. valsts domes vēlēšanu priekšdarbiem! Nost pagurumu un vienaldzību — un mūsu sparīgo darbu veltīs panākumi! Biedri, atminaties, kādi panākumi mums bij februārī“. Šie un vairāki citi raksti rāda, ka vēlēšanu iznākums radīja dibinātas bažas: varēja būt arī zaudējumi. Tāpēc soc.-dem. bij spiesti ķerties vēl pie viena li-

dzēkļa, par kura derīgumu vai nederīgumu vispār ir daudz debatēts — pie izlīguma ar kreisām pilsoņu partijām. Tomēr arī šis pārkāpums pret „tīru“ taktiku bij jāņem uz sevis, ja patiesi gribēja izvest domē savu kandidātu. To rādīja arī vēlēšanu iznākumi. Kandidāti bij uzstādīti: Grosvalds — buržuazijas, Ansbergs — sīkpilsoņu un inteliģences, Oerns — pilsonisku radikāļu. Balsošanas iznākumi: Grosvalds 5482 balsis, Priedkalns 4757 balsis, Ansbergs 1375 b., Oerns 1048 b., Kamkins 70 b. Abzoluto majoritāti — 6495 b. nebij salasijis neviens. 25. okt. 1907. g. notika pārvēlēšanas. Uz iepriekšējās norunas pamata Ansbergs un Oerns atteicās, palika Grosvalds un Priedkalns. Par Grosvaldu bij nodotas 5998 balsis, par Priedkalnu 6369 balsis. Rīga vēlreiz pierādīja, ka viņa ir sarkana, bet šoreiz jau ar lielām grūtībām.

Trešās domes sastāvs bij tāds, ka valdība ar to varēja apmierināties. Vairums te piederēja pilsoņu partiju reakcionāriem un mērenam spārnam — monarkhistiem un 17. oktobra partijai. Arī kadeti bij savā darbībā palikuši daudz mērenāki. III. valsts domē bij pavisam 19 domnieki socialdemokrāti. Frakcija bij maza un viņā nebij sevišķi spējīgu biedru. Tāpēc lielas nozīmes frakcijai nebija. Rīgas soc.-dem. deputats Priedkalns iesniedza domei pieprasījumu par soda ekspedīciju darbību Latvijā. Pieprasījumā uzskaitīts bij milzums faktus, kur baroni tieši piedalījušies soda ekspedīciju vadīšanā (nosaukti kādi 35 vārdi). Interpelācijā minēts arī par Rīgas slepenpolicijas mocības rīku „muzeju“ un spīdzināšanām policijas iecirkņos, uzskaitīti „bēgot nošautie“ u. t. t. Iespāids no interpelācijas bij smags. Baroni nāca aizstāvēties un zvērēja savu uzticību tronim. Viņi neapstrīdēja faktus, bet nostādīja jautājumu tā, ka Baltijā norisinājusies cīņa starp valdības piekritējiem un valsts grāvējiem. Visas debātes bij dispuāts starp

baroniem un socialdemokrātiem. Rezultatā — dome piekrita baroniem un beigās pieņēma oktobristu iesniegto pārejas formulu, ka fakti, kuŗi pievesti interpelacijā par šaušanām, spīdzināšanām un dedzināšanām ne ar ko neesot pierādīti. Iznāca, ka tādu faktu itkā nemaz nebūtu bijis. Protams, tāda dome radīja strādniekos tikai nicināšanu un darbība tādos apstākļos likās lieka un nevajadzīga.

Trešā valsts dome uzsāka savu darbību 1. nov. 1907. g., ta bij vēlēta uz 5 g., un nodzīvoja arī pilnu savu mūžu — līdz 1912. gadam.

1907. gadu un 1908. g. sākumu „Cīņa“ savā 1. maija numurā ar pilnu tiesību apzīmē par likvidācijas gadu. Šinī gadā krievu valdība likvidēja revolūcijas iekarojumus, sašaurināja vēlēšanu tiesības uz valsts domi, „likvidēja“ neskaitami daudzus revolucionārus. Bij likvidētas arī katra, kaut arī visniecīgākās cerības uz trešo domi. „Domes socialdemokrātiskai partijai jābalstās uz mums un ar mums kopā jāskumst un jāizsamist par viņas bezspēcību . . . Piemērodami savu organizāciju un taktiku arī turpmāk grozījušamies apstākļiem, pulcināsim atkal nākošā gadā ap sarkano karogu savus biedrus un „atlikušā saujiņa“ pieaugs atkal par varenu „konstitucionālo patvaldību“ apdraudošu spēku“ — tā rezignēti nobeidza „Cīņa“ savu 1. maija ievadrakstu.

Liekas, ka patiesi ar 1908. gadu viss būtu likvidēts un no 1905. g. revolūcijas nekas nebūtu palicis pāri. Un tomēr — vispārīgie politiskie apstākļi pēc 1905. gada bij citādi, nekā priekš tā. Mēs jau minējām, ka muižnieki bij šinī cīņā „likvidēti“ tiktāl, ka viņu feodalās priekšrocības bij apraktas uz visiem laikiem. Zemnieki bij ieguvuši, viņi savās tiesībās stāvēja muižniekiem blakus. Valdība atlaida kroņa zemnieku izpirkšanas maksu parādus — un tā zemnieki bij no revolūcijas arī ekonomiski ieguvuši. Bij panākti, kaut arī stipri

ierobežoti, preses un biedrošanās likumi. Uz šo likumu pamata nodibinājās vairākas arodu biedrības. Pirmā valsts dome bij izdevusi likumu par strādnieku apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem. Protams, šie likumi nebija iekārojumi, tomēr uz viņiem balstoties varēja panākt jaunus iekārojumus. Šīs „legalās iespējamības“ nu sāka uz savu privātu iniciatīvu izmantot daži biedri, darbojās legalās biedrībās, izdeva marksistiska satura grāmatas un brošūras un tamlīdzīgi. Daži maznieciski noskaņoti biedri tā aizrāvās no šīm „legalām iespējamībām“, ka turēja pat par iespējamu lielāko daļu nelegalās partijas darba pārņemšanu legalās biedrībās, dibinot pie tām sekcijas. Partijai paliktu tādā gadījumā tikai vispārējā vadība un legalo organizāciju un preses organu kontrole. Lielnieciski noskaņotie biedri pretojās šim uzskatam. Pēc viņu domām legalā darbība ir kaitīga organizācijai un strādnieku šķīraj vispār. Vienkārt partijas biedri, ja viņi darbosies legalās biedrībās, nāks pazīstami un nevarēs vairs darboties nelegāli, bet, otrkārt, legalais darbs prasīs no biedriem daudz laika, viņi atrunāsies ar laika trūkumu un aizies no nelegalā darba. Šie biedri gāja vēl tālāk un atzina par nevajadzīgu katru legalu darbību, arī valsts domē. Viņi lika priekšā atsaukt domes deputātus no domes un ievadīt viņus atkal nelegalā darbā. Nesaskaņas starp abiem virzieniem sāka palikt asākas. Bij uzkrājušies arī vēl citi jautājumi, kas būtu noskaidrojami, tāpēc nolēma sasaukt Latvijas socialdemokratijas trešo kongresu. Šis kongress sanāca Helzingforsā 1908. gada septembrī. Šinī kongresā abi virzieni bij reprezentēti apmēram vienādā skaitā, tomēr legalo iespējamību aizstāvji bij vairākumā un kongresa galvenā rezolūcija nevien nenoliedza, bet pat ieteica izmantot legalās iespējamības. Jautājums par partijas iestāžu likvidēšanu, vai no otras

puses par valsts domes locekļu atsaukšanu nemaz nepacēlās. „Likvidatoru“ un „otzovistu“ viens otram krasi pretējie virzieni izpaudās gan Krievijas soc.-dem. strādņu partijā, bet Latvijas socialdemokratija bij no viņiem pasargāta.

Partijas darbība laikmetā no 1907.—1910. gadam norisinājās ārkārtīgi šauros rāmjos. Biedru skaits nokrita no 12000 1907. g. uz 5000 — 1908. un 3000 — 1909. g. Līdz ar to samazinājās arī partijas ienākumi. 1909. g. „Cīņu“ nevarēja vairs iekšzemē izdot ne tikai lielo iekritumu, bet arī līdzekļu trūkuma dēļ. Algotu propagandistu skaitu sašaurināja līdz minimumam, jo trūka līdzekļu viņu algošanai. Pagurums bij vērojams visos rajonos, arī starp veciem biedriem. Dažu organizāciju (piem. Jelgavas) biedri žēlojās, ka taisni starp veciem biedriem visvairāk novērojama nevērība pret partijas darbu. Stipri izplatīta bij žūpība. Sīkpilsoņu inteliģence, kas senāk bij tuva partijai, zaudēja katru interesi pret sabiedriskiem jautājumiem, izplūda erotikā un dekadentismā, vai sāka sludināt muļķīgu „pārcilvēcisku“ individualismu. Partijā iespiedās spiegi un provokatori. Nedzirdēti plašā Azefa avantūra soc.-rev. partijā piespieda skatīties arī pie mums ar zināmām aizdomām pat uz veciem biedriem. Nereti nācās rajonu sapulcēs, pat konferencēs, dzirdēt pārmetumus provokatoriskā rīcībā, vērstus pret pārbaudītiem un cīņās norūdītiem biedriem. Vienu laiku partijas centrālā komitejā darbojās tikai trīs biedri — Jānis Silis, Klara Kalniņa un Aug. Sproģis (Saulīts), jo šie biedri droši viens otru pazina, bet citus pieaicināt baidījās, negribēdami uzticēt partijas noslēpumus maz pazīstamiem biedriem. Pēdējo gadu arestos bija izrauti no partijas rindām gandrīz visi teoretiski izglītotie biedri (ap 150). Daži sīkpilsoņu inteliģenti mēģināja iespīesties strādniekos ar savām idejām. Izbijušais socialistis J. Jankavs sludināja sindikalismu, mācību, ka „strādniekam ir vienalga,

vai valsts vergo zem cara patvaldības, vai demokrātiskā republikā". Herm. Asars un Ž. Pērkons sludināja reformismu un revizionismu. Vārdu sakot — īsts idejisks purvs bij jāizbrien un ar dažādiem mošķiem jāplēšas. Pie visa tā vēl bij jāpārdzīvo smaga ekonomiska krīze. Fabrikās samazināja darbus, atlaida strādniekus, vietām pazemināja darba algas.

Neskatoties uz visām šīm grūtībām, apzinīgie strādnieki palika uzticīgi saviem ideāliem.

Ap 1910. gadu sāka atdzīvoties rūpniecība. Krīzes laikmets bij pārdzīvots. Fabrikas strādāja atkal pilnos apmēros, bezdarbnieku skaits samazinājās. Atdzīvojās atkal pulciņu darbība, paplašinājās propaganda un aģitācija, sāka pieaugt biedru skaits. Strādnieku organizācijās auga revolucionāras tendences. Tikai socialdemokrātiskā inteliģence sašķēlās divos naidīgos līnīnīku un maziņu lēģeros. Latvijā šīm šķelšanās tendencēm nebij nekāda pamata, viņas radās un izauga no krievu revolucionāro emigrantu aprindām.

1911. gadā Latvijas socialdemokrātija sasauca partijas kongresu Helsingforsā. Vienu dienu kongresa darbība norisinājās kārtīgi, bet jau nākošā dienā bij jāsapulcējas ārpus pilsētas un jādod parole tūlīt izklīst. Kā vēlāk izrādījās, viens no kongresa dalībniekiem — Dakters — bij provokators. Tā šis kongress izputēja un viņa lēmumus nevarēja izvest dzīvē.

C. K. šīnī laikmetā darbojās (bez dažiem jau agrāk minētiem) Kalniņš Ansis, Sproģis (Saulīts), Silis (Krauklis), Landreiters (Vārpa), Teikmans Vold. (Dadzis), Plakans Aug., Ozoliņš Mārtiņš (Zālīts).

Visus gadus nebij novērojama plašāka masu akcija. 9. janvarī, vai 1. maijā mēdza organizēt sapulces, uzvilka sarkanos karogus, dažreiz uzlīpināja uz namu stūriem 1. maijā vai 9. janvara uzsaukumus un tas bij viss.

1912. gadā izbeidzās trešās valsts domes pilnvaras. Latv. socialdemokrātija cītīgi strādāja pie ceturtās valsts domes vēlēšanu sagatavošanas darba. Tomēr apstākļi tagad bij jau citādi nekā pirms pieciem gadiem. Ja toreiz strādnieku šķira gāja vēlēšanu cīņā, cerēdama uz sīkpilsonisko demokrātu atbalstu, tad tagad viņa bij pilnīgi viena, izolēta no visām citām šķirām. Socialdemokrātija uzstādīja to pašu kandidātu, kas reprezentēja Rīgu III. valsts domē — Dr. A. Priedkalnu. Pilsoniskie demokrāti uzstādīja kādu kņazu Mansirevu. Par Mansirevu nodeva balsis arī vācieši un visi latviešu pilsoņi. Priedkalns savāca tās pašas 4500 balsis, kas par viņu bij nodotas pieci gadi atpakaļ, bet kņazu izveda cauri apvienotā latviešu un vācu pilsonība. Šī cīņa bij jau zem lozunga „par“ vai „pret“ socialdemokrātiem. Vēlēšanu cīņa nebij, varbūt, pietiekoši labi organizēta, tomēr no jauna savilņoja Rīgas strādniekus. Pamazām sāka augt revolucionāra noskaņa. Ar 1910. gada 1. maiju Rīgā sākās atkal maija demonstrācijas. Toreiz strādnieki mierīgi pastaigājās pa Brīvības ielu. Šī pastaigāšanās bij stipri impozanta. Nākošos 1911. un 1912. gados strādnieki jau svētīja 1. maiju ar atstāšanos no darba. Pirmais maijs bij atkal uz dienas kārtības. Strādnieki sāka atkal labprāt piedalīties demonstrācijās. Liels demonstratīvs bērū gājiens bij 1910. gadā Lutera bērēs, bet sevišķi impozantas bij Peludes bērēs.

Ar rūpniecības uzplaukumu sāka norisināties arī saimnieciski streiki. Strādnieki jūta spēku pieaugumu.

Ar katru dienu plašāki attīstījās arī darbība legalās biedrībās. Arodu biedrībām bij vēl maza nozīme. 1913. g. bij 13 arodu biedrības ar 5062 biedriem. Ja Rīgas rūpniecības strādniekus rēķina toreiz uz 180000 cilv., tad šis arodnieciski organizēto strādnieku skaits ir pārāk niecīgs. Tāpat niecīga ir arī kooperatīvā kustība. Tomēr visas zīmes rādīja,

ka visiem šiem strādnieku kustības veidiem ir tendence pieaugt. Blakus praktiska rakstura biedrībām pastāvēja izglītības biedrības. Šīs biedrības organizēja bibliotēkas, kurās bij dabonama socialistiskā literatūra, te varēja jau nolasīt dažu lekciju par jautājumiem, kas interesēja strādniekus. Strādnieku izglītības biedrības slēdza, tiklīdz manīja, ka viņas darbojas socialdemokrātiskā virzienā, bet viņu vietā radās drīz jaunas. Tādas biedrības bij „Rīts“, „Apziņa“, „Strādnieku kulturas biedr.“

Jānis Berķis
Centralās komitejas loceklis 1910.—1914.
Miris Kolčaka apcietinājumā 1918. g.
Kokstrādnieks

Ar 1911. g. Rīgā sāk iznākt legals laikraksts „Laika Balss“. Tam seko „Jaunais Laiks“, „Laika Atbalss“, „Dzīves Balss“, „Dzīves Atbalss“, „Jaunais Spēks“, „Jaunā Balss“, „Strādnieku Balss“, „Strādnieku Atbalss“ u. t. t. Ja vienu laikrakstu slēdz, nāk otrs vietā. Tikai šī rotaļa dārgi maksāja, kāpēc dažreiz uz ilgu laiku bij jāpārtrauc legāla laikraksta izdošana.

Tā strādnieku kustība, tik legalā, kā nelegalā, gāja plašumā. Lai gan valdi-

ba neatlaidīgi sekoja strādnieku organizāciju darbībai, tomēr apturēt vai ierobežot augošo kustību nebij viņai vairs pa spēkam.

Centralā komitejā šinī laikā darbojās: Kr. Bočs, Jānis Sīlis, Augusts Sprogis, Vold. Teikmans, Vold. Rikveils, Landreiters, Vilis Straujāns,

Pauls Kalniņš, Ansis Kalniņš, V. Caune, J. Drugis, Aug. Plakans, Aug. Lāciš, Markevics, Bergs, Bīraus, Ern. Ozoliņš, Pekmans, Zutis, M. Ozoliņš u. c.

Pēc V. Caunes ziņām šī Centralā Komiteja 1913. g. jūnijā pie Babelites ezera pilnā sastāvā arestēta. Pēc tam partiju vadījuši Bergs, Sēvelis, Eizengraudiņš un Kalējs.

Strādnieku kustība, reiz atkal sākusies, nebij vairs apturama. Inteligentu spēku trūkums bij stipri izjūtams. Tomēr pa gažajiem revolucionāro cīņu gadiem strādniekiem bij izaugusi pašiem savā inteliģence, kas vadīja darbu tālāk. Jauni cīņas apstākļi stādīja jaunus uzdevumus, tāpēc bij nepieciešami sasaukt partijas kongresu.

Latvijas socialdemokratijas ceturtais kongress

Latvijas strādnieki savā īsā attīstības laikā bij daudz pārdzīvojuši. Pēc īsa brīža revolucionārās sajūsmas 1905. g., kad uzvara jau likās droša, nāca kontrrevolūcijas asins murgi, tad gaŗa reakcijas nakts. Pārlicinātie un apzinīgie biedri nepagura arī vissmagākā kontrrevolūcijas laikmetā. V. Caune savās atmiņās kādā vietā izsakās: „1909. gadā tika iztiesāts vairums agrāk arestēto partijas iestāžu prāvu un viņu dalībniekiem gandrīz bez izņēmuma piespriesta katorga; šīs prāvas varēja dažu labu atbaidīt. Tāpēc jāatzīst, ka mūsu partijas dalībniekiem ir piemītusi nedzirdēta drošsirdība: 3000 cilvēku nebaidījās no 8 gadiem spaidu darbu un gāja strādāt tik riskantu partijas darbu“. Cīņās norūditie partijas biedri nekad nestāvēja dīkā: ja nebij sapulcēs, pulciņos, rajonos — lasīja mājās grāmatas, tā nostiprinādami savu strādnieku pasaules uzskatu. Te viņiem daudz līdzējuši inteliģentie biedri. „Socialdemokrata biblioteka“, Fr. Roziņa „Latviešu zemnieks“, Brauna „Baltijas revolūcija“, Raiņa „Tālās noskaņas“, „Vētras sēja“, „Klusā grā-

mata“ un visa tā skaistā socialdemokratu literatura attīstīja prātu un radīja sajūsmu. Kad sākās dekadentu lielmutība — parādījās Jansona „Fauni, vai klauni“, mūsmāju sindikalistus parādīja viņu nesmukā kailumā S. Olova (Fr. Mendera) grāmata: „Jankavisms“. Reti kāda partija var uzrādīt tik lielu skaitu teoretiski izglītotu biedru, tieši no strādnieku vidus, kā Latvijas socialdemokratija 1914. g.

Kad sākās jauni revolūcijas uzplūdi, pacēlās jautājumi — ko darīt, kādā virzienā staigāt turpmākās gaitās. Latvijas partija bij visus tos gadus ieturējusi noteiktu centra pozīciju, nenosvērdamās tieši ne lielniekos, ne maziniekos. Krievu mazinieki nereti apzīmēja latviešu partiju par lielniecisku, lielnieki turpretī par „purvu“. Latvieši ieturēja tīri principālu internacionālu līniju. Tomēr reakcijas gados, kad ilgāku laiku nebij vadošo direktīvu, radās latviešu partijā tīri lielnieciskas un tīri mazinieciskas grupas, kas draudēja šķelt partijas vienību. Latviešu socialdemokrāti savā idejiskā darbā vairāk pieslienās rietumiem, viņi ņēma par paraugu vācu partiju un centās uzglabāt partijas vienību par katru cenu. Krievu lielnieki turpretī par katru cenu gribēja šo vienību jaukt. Te nav vieta iztīrīt, kas īsti spieda lielnieku vadošās personas, sevišķi Leņinu, turēties pie šādas, reizēm tīri provokatoriskas, partijas jaukšanas politikas, jāatzīmē tomēr, ka tas tā bij. Latviešu strādnieki, arī tīri lielnieciski noskaņotie, nevarēja piekrist un nepiekrita šādai skaldīšanas politikai, tomēr „turēja līdz“, reizēm pat neapzinādamies, kurp tas var novest.

Lielnieku jaukšanas politikai ārpus Latvijas bij savi panākumi: Krievijas socialdemokratiskā partija sašķēlās divās daļās ar diviem vadošiem centriem. Mazinieku Organizācijas Komiteja stāvēja pretī lielnieciskai Centralai Komitejai. Latvieši kopā ar „Bundu“, Lietuvas socialdemokratiju un poļu socialdemokratisko strādnieku partiju (ne nacionālo P. P. S.) un citām dažādu tautisku mazā-

kumu partijām mēģināja sasaukt apvienošanās kongresu. Uz šo kongresu ieradās gan maziņieciskās Organizācijas Komitejas pārstāvji, bet neieradās lielinieki. Latviešu partijas C. K. stājās tuvākos sakaros ar Org. Kom. Lielinieki sāka visus maziņiekus saukt par „likvidatoriem“, lai gan, mazākais Latvijas partijā, nelegalās organizācijas likvidēšana vai nepadošanās nelegatās Centralās Komitejas lēmumiem nekad nav bijusi uz dienas kārtības. Partijas šķelšanas praktikā lielinieki vingrinājās jau IV. domes vēlēšanu laikā, 1912. g. Bij gadījumi, kur strādnieku kurijā sacentās un savstarpēji apkaņojās divi kandidāti — lielinieks un maziņieks. Ja ņem vērā toreizējos smagos policejiskos apstākļus, tad šāda savstarpēja konkurence bij noziegums pret strādnieku šķiru. To tiesu valsts domē lielinieki atrada iemeslus nošķirties no maziņiekiem un jau tā niecīgā socialdemokratu frakcija — tikai 13 cilvēki — sašķēlās divās daļās. Jautājums par domes frakciju nāca dienas kārtībā arī Latvijas socialdemokratijas IV. kongresā. Bez šī — vēl daudzi svarīgi jautājumi.

Visu kongresa dienas kārtību iepriekš apskatīja partijas organizācijās, pieņēma lēmumus un direktīvas delegātiem. Delegāti uz kongresu bij vēlēti pēc partijā noteiktas vēlēšanu sistēmas, jautājumi iepriekš kārtīgi apspriesti — tā šis kongress bij viens no vislabāki sagatavotiem kongresiem.

Partijas IV. kongress sanāca Briselē, 1914. g. janvarī. Bij ieradušies delegāti: Rīgas: A. Lācis, R. Marks, Joh. Vītols, Pet. Kalniņš, Eiche, šilfs, Lencmanis, Zvirbulis, Bergs, Rāvels, Sīlis, Caune un vēl viens no otra rajona, Jelgavas: Kalniņš, Liepājas: Augulis, Malienas un Ventspils delegāti, ārzemnieki: Jansons, Menders, Kr. Eliass, Cielens, Bērziņš. No krievu maziņiekiem piedalījās Semkovskis un Čenkeli, no lieliniekiem Ļeņins un Malinovskis, no P. P. S. Lapinskis, no „Bundā“ Judins. Īpatnejs šis kongress bij tai ziņā, ka viņā, kā līdz

šim nevienā kongresā, izpaudās īsts frakciju kaņš. Vislielāko svaru lika uz rezolucijām. Tiklīdz kāds priekšlikums izgāja cauri vienas frakcijas garā — tūlīt otra ienesa papildinājumus, vai pārlabojumus. Runām maz piegrieza vērības, jo katrs jau iepriekš zināja, ko otrs teiks un kādus motīvus viņš pievedīs.

Kā piemēru ņemsim rezoluciju par attiecībām pret Krievijas socialdemokratisko strādnieku partiju.

1. Pirmais punkts (tīri lieliniecisks), ka stingra partijas vienība ir nepieciešama, bet partijā ieņemami tikai tādi socialdemokrati, kas atzīst, ka partija tagadējā momentā var pastāvēt tikai nelegāli un ka partijai jāsauc strādnieku šķira nostāties visās atsvabināšanas kustības priekšgalā un jācīnās par jaunu revolūciju. Visumā šo rezolūciju varēja pieņemt arī mazinieki.

2. „IV. kongress noteikti nosoda likvidatorisko virzienu“ (lielinieki). Tā kā lielinieku rakstos bieži nosaukti par likvidatoriem visi mazinieki, tad mazinieki paceļ jautājumu: kas ir likvidatoriskais virziens? Nolemj, ka likvidatorisms ir: „Partijas inteliģences vienas daļas mēģinājums likvidēt pastāvošo Krievijas socialdemokratiskās strādnieku partijas organizāciju un tās vietā stādīt bezformas apvienības vienīgi un tikai legalitātes robežās, kaut vai pēdējā būtu jāiegūst caur atklātu atteikšanos no partijas programmas, taktikas un tradīcijām“. Mazinieki nav tādi likvidatori, tā tad pirmā teze uz viņiem neattiecas. Bet mazinieki neapmierinas un ienes vēl papildinājumu: „Tāpat nosoda arī to virzienu socialdemokratijā, kurš atzīst gan nelegālo organizāciju, bet darbojas tikai nelegāli un neatzīst legalas darbības laukus“. Šis papildinājums aiztiek lieliniekus, tomēr viņi nevar pret to balsot, jo vienīgi un tikai nelegāla cīņa tagadējos apstākos nav iespējama. Nu nosodīti ir abi galējie virzieni.

Tālāk: „Kongress nolemj atsaukt Latv. soc.-dem. pārstāvi no Organizācijas Komitejas, kuŗa nav norobežojusies no likvidatoriem“. To pieņem. Tad mazinieki izlieto momentu un kongress nolemj „organizatoriski nesaistīties ne ar vienu no pastāvošiem Krievijas soc.-dem. partijas centriem“. Tā tad arī ar lieliniekiem nē. Tā kā abas rezolūcijas ir pieņemtas, tad Latvijas socialdemokratija paliek neatkarīga tik ilgi, kamēr Krievijas partija nebūs nodibinājusi sev vienotu partijas centru. Nu lielinieki liek priekšā nolemt, ka arī turpmāk „Latvijas socialdemokratija būs solidāra ar Krievijas apzinīgo proletariatu“ u. t. t. To pieņem, jo maziniekiem tur nevar būt iebildumu. Tad nāk no mazinieku puses jauns priekšlikums: „Kongress izskaidro, ka rezolūcijas 2. punkts par likvidatorisma nosodīšanu neattiecas ne uz vienu no nelegalām partijas organizācijām, kuŗas piesienas Organ. Komitejai un ka darbības koordinācija ar šīm organizācijām netiek izslēgta ar rezolūcijas 3. punktu“. Tā kā arī to pieņem, tad faktiski ir atļauts saistīties ar Organizācijas Komiteju, kas iepriekš likās noliegts.

Šī piemēra pietiek, lai raksturotu to darbības veidu, kāds norisinājās IV. kongresā. Vajadzēja stipri iestrādājušās galvas, lai prastu ātri orientēties šinīs rezolūciju smalkumos. Kongresā bij arī tādas galvas: Maziniekus vadīja un viņu pārlabojumus lika priekšā Jansons (Brauns), bet lieliniekus — pats Ļeņins. Interesanti atzīmēt, ka Maļinovskis, kas vēlāk izrādījās provokators, maisījās pa vidu un dažkārt palīdzēja maziniekiem izvest viņu rezolūcijas. Viņš gribēja būt klāt a b ā s organizācijās un zināt, kas tur notiek.

Līdzīgi sajauktas iznāca arī citas rezolūcijas:

1) Par šķelšanos valsts domes frakcijā — to nosoda un uzrāda ceļus, kā nodibināt frakcijas vienību.

2) Par Centrālās Komitejas darbību — ka visumā tā bijusi apmierinoša.

3) Par tagadējo momentu un uzdevumiem. Mazinieku uzskats bij, ka nākošā revolūcija Krievijā nevar būt citāda, kā buržujska. Lielinieki domāja, ka tā būs strādnieciska un zemnieciska. Šie abi uzskati rezolūcijā tā sajaukti, apcīrpti, atkal pielāpīti, ka skaidrību viņā var izprast tikai toreizējo aizkulisu specialists.

4) Par saimniecisko cīņu un arodnieciskām biedrībām — ka šī cīņa jāved organizēti. Arī šinī rezolūcijā daudz pretruņu.

5) Par kulturalām biedrībām — lai arī rezolūcija par šīm biedrībām pieņemta vienbalsīgi un nolemts viņas dibināt un izmantot propagandai, tomēr arī te viscaur jūtami divējādi uzskati, kas savīti un sajaukti savā starpā.

6. Par agraro jautājumu un laukstrādnieku kustību. Te nerunā par pašu agrarjautājumu, bet par lauku strādnieku organizēšanu. Arī redzami divi virzieni.

7) Par strādnieku apdrošināšanu. Te viss liekas vienots, tomēr ienests jautājums par Viskrievijas apdrošināšanas kongresu, ko lielinieki nevēlējās.

8) Par attiecībām pret buržujskām partijām. Pret „Rīgas Avizes“ un „Dzimt. Vēstn.“ grupām vest atklātu cīņu, bet „J. Dienas Lapas“ demokratu atbalstīt, ja tie būs patiesi demokrati.

9) Tālākās rezolūcijas—par legālo presi (partijas), par nelegālo presi („Cīņas“ izdošanu pagaidam ārzemēs), par darbību pulciņos, par Amerikas Latv. Koporganizāciju, par līdzdarbību pilsoniskā presē (tikai noteikti demokratiskos organos un nedrīkst iestāties redakcijās), par partijas disciplīnu, par aģitāciju armijā, par tautskolu vajāšanu — ir tik elementaras, ka nevarēja izsaukt domu starpības.

Beidzot šim kongresam nācās vēlreiz caurskatīt b. Jansona - Brauna lietu. Jansonu apvainoja, ka viņš kādreiz, jaunstrāvnieceku laikā, kad bijis are-

stēts, nemācējis ievērot pietiekoši konspiraciju un uz viņa liecību pamata arestēti citi biedri. Šis jautājums šad tad uzpeldēja partijas presē, tagad „Kongress, noklausijies konfliktu komisijas ziņojumu, pilnā mērā apstiprina agrāko partijas instanču lēmumus un atzīst, ka biedrs Brauns pelna, kā līdz šim, pilnīgu biedru uzticību“.

Zīmīgi, ka te godīgu un uzticamu partijas biedri tiesāja arī divi provokatori — Auguls un Maļinovskis, kas bij iespiedušies organizacijā. Auguls bij sīciņš un nožēlojams latviešu špicelis, bet Maļinovskis liela kalibra provokators — IV. valsts domes lielnieku frakcijas vadītājs un faktiskais domes frakcijas sašķēlējs. Ar troksni viņš aizbēga no domes uz ārzemēm. Mazinieki viņu drīz izsludināja par spiegu, lielnieki, sevišķi Leņins, „galvoja par viņu kā par sevi pašu“. Tikai pēc oktobra revolūcijas, kad pierādījās neapšaubami Maļinovska provokatoriskā darbība — Leņins atvīla viņu uz Peterpili un lika tur nošaut.

Centralo Komiteju šinī kongresā izvēlēja tīri lielniecisku. Viņā iegāja: Lencmans, Šilfs, Zvirbulis, Blanksteins, Auguls, Eiche, Pečaks.

Žandarmi un spiegi zināja kongresa dalībniekus. Tūlīt pēc pārbraukšanas no Briseles arestēja Cauni, Vitolu, Marku, Rāveli, Aug. Lāci, Eichu.

Latvijas socialdemokratija kara laikā

Ceturtā kongresa rezolūcijas bij iznākušas tādas, ka, pēc viņām spriežot, partijas darbībai vajadzēja turēties tāi pašā centra virzienā, kādā Latvijas socialdemokratija bij darbojusies visus tos garos revolucionārās cīņas gadus. Bet kongresa lēmumi bij viens, šo lēmumu izvešana dzīvē pavisam kas cits. Jaunā centralā komiteja vadīja partiju noteikti lielnieciskā virzienā. Viena šī jaunā virziena pazīme bij — naids un neiecietība pret citādi

domājošiem, sevišķi pret mazinieciskā virziena piekritējiem. Tas partijas dzīvē bij pavisam kas jauns. Līdz šim visi partijas biedri bij stipri apziņā, ka viņi ir biedri, un šī apziņa viņus tuvināja. Tagad par biedriem īsteni uzskatīja tikai pareizticīgos lieliniekus. Protams, daudzi mazinieki tad arī aizgāja no partijas, sāka darboties tikai legalās organizācijās un šo organizāciju socialdemokratiskās sekcijās. Otra daļa — partijai uzticīgie strādnieki un intelekti — palika partijā, bet jutās tur tā, kā lieki, kā nepiederīgi, jo pie varas tikušie lielinieki katru viņu soli uzņēma ar ironiju, vai pat ar atklātu naidu. Mazinieku teoretiķu aprindās jau sāka runāt par atsevišķas mazinieku partijas dibināšanu. Citas izejas nebij — varēja aiziet no partijas, bet kas to negribēja un nespēja — tiem bij jādibina atsevišķa organizācija.

Pasaules karš pārtrauca visu. Visas iedzīvotāju šķiras, pat lielu daļu strādniecības pārņēma šovinisma vilnis. Vācijas socialdemokrāti balsoja par kara kredītiem — aizsargāšanās nolūkos, kā viņi taisnojās. Lībknechts mēģināja aģitēt pret karu, bet viņu par to ieslodzīja katorgas cietumā. Tas pats atkārtojās Francijā. Arī te socialisti balsoja par kara kredītiem. Žans Žoress mēģināja protestēt, bet viņu kāds centīgs nacionalists nošāva uz viņa paša durvju sliekšņa. Daļa krievu socialistu emigrantu aktīvi piedalījās karā, iestājās Francijas ārzemju leģionos. Pie šīs grupas piederēja arī socialdemokratijas veterāns Plechanovs. Viņam blakus nostājās lielinieks Aļeksinskis, otrs lielinieks Zauers (Lūbimovs) un vēl daudzi citi. Viņiem pievienojās grupa socialistu revolucionāru un kopīgi viņi nodibināja laikrakstu „Priziv“ (Aicinājums). Mazinieki, lielinieki, socialisti revolucionāri — kāda raiba sabiedrība!

Internacionālie socialisti bij pārsteigti. Viss, uz ko gadiem bij cerējuši, likās zaudēts. Tādi īsti internacionālisti no maziniekiem bij Martova - Dana

grupa. Viņiem piedroņās arī Ļeņins. Tomēr viņu uzskati dalījās. Martovs un viņa piekritēji propagandēja kara izbeigšanu „bez uzvarām un zaudējumiem“, mieru bez aneksijām un kontribucijām, tautu pašnoteikšanās tiesības. Ļeņins propagandēja tūlītēju pasaules kara pārvēršanu pilsoņu karā. Martovs kā tuvāko mērķi uzskatīja demokratisku republiku, Ļeņins tūlītēju Krievijas pārvēršanu Strādnieku un zemnieku republikā. Martova grupai izdevās sasaukt Cimmervaldes un Kientales konferences, kurās pieņēma viņa uzstādītās tezes. Ļeņinam te bij tikai maza ultra kreisa grupa. Cimmervaldes tezes par „Mieru bez aneksijām un kontribucijām, uz tautu pašnolemšanās pamatiem“ — aplidoja pēc tam visu Krieviju. 1914. g. krievu valdība gribēja izmantot patriotisko noskaņņu zemē un saaicināja domes sesiju. Neskatoties uz savstarpējo naidu, abas socialdemokratiskās frakcijas izstrādāja kopēju deklarāciju, ko nolasiņa Čaustovs domes 8. augusta sēdē, kur paziņoja, ka viņi kara kreditu jautājumā no balsošanas atturēsies. Pa to starpu lielinieki bij saņēmuši Ļeņina tezes, bet viņu provokatori gādāja, ka taisni šīs tezes apspriežot policija arestēja visu lielinieku frakciju kopā ar viņu Centralās Komitejas locekli Kameņevu. Ļeņina tezēs bij fraze, ka „kara zaudēšana ir mazākais ļaunums“. Par to viņus nodeva tiesai.

Lielie kara zaudējumi 1915. g. vasarā radīja pilsoņos lielu opozīciju pret valdību. Šī opozīcija izpaudās „Zemstvu un pilsētu slimo un ievainoto kopšanas apvienībā“. Pieauga dzīves dārdzība, draudēja bads, apstājās rūpniecība, sabruka satiksme. „Valdība nav spējīga karu vest; sabiedrībai pašai jāņem kara vešana savās rokās“ — ar tādu paroli sāka cīnīties pret valdību krievu lielburžuazija — pilsētu un zemstvu apvienības darbinieki.

1916. g. februārī Čeidze nolašīja no domes tribīnes domes soc.-dem. frakcijas vārdā Cimmervaldes paroles.

Nemiers zemē auga ar katru dienu, līdz noveda pie marta dienu 1917. g. katastrofas: apgāzās krievu cara tronis, atteicās no valdības cars Nikolajs II (11. martā 1917. g.).

Latvijā daži no socialdemokrātiem maziniekiem nostājās uz Pļechanova redzes viedokļa un piekrita karam pret „reakcionaro Vāciju“, aizmirsdami, ka dzīvo vēl jo reakcionarākā Krievijā, citi stāvēja uz Martova internacionālistu redzes viedokļa, bet nevarēdami saprasties ar lieliniecisko Centralo Komiteju, darbojās legalās biedrībās. Te minams vēlāk nacionālistu noslepkavotais Kārlis Kurzemnieks un biedrība „Uguns“. „Ugunieši“ uzturēja sakarus ar b. Pekmani (Adatu), bet tas bij nostājies galīgi Pļechanova pozīcijā.

Lielinieciskā centralā komiteja turējās internacionālā virzienā un mēģināja „izpildīt savu starptautisko pienākumu un stāties pretī proletariāta aplaktēšanai.“ Izlaida proklamācijas pret karu, aicinājumus rekrūšiem un rezervistiem. Stāvoklis bij ļoti grūts. Dažas grupas mazinieku nogrima pārāk lielā oportūnismā (Grasis) un sāka sludināt „šķiru mieru pa kara laiku“. Centralā komiteja nolēma nestāties nekādos organizatoriskos sakaros ar šīm grupām. Tā šķelšanās bij panākta trijos virzienos: 1) lielinieki, 2) mazinieki internacionālisti, 3) mazinieki likvidatori. Vainīga pie visas šīs šķelšanās tomēr bij un palika lielinieciskā Centralā Komiteja ar savu nepiedodami tuvredzīgo frakcionaro politiku. Par šo jautājumu vēl rakstāms.

Lielinieki lika lielas cerības uz 1915. g. pirmo maiju. Viņi aicināja proletariātu slēgties ciešās rindās, atstāties no darba, apturēt pat lielgabalus. Viņi cerēja, ka tādus pat aicinājumus izdos arī citu

zemju socialdemokratijas. Bet vadošās organizācijas citās valstīs — Vācijā un Francijā — nolēma pavisam nesvinēt pirmo maiju un arī Rīgas strādniecība nespēja sekot aicinājumam.

Taisni 1. maijs 1915. g. nesa Rīgas strādniekiem vislielākos zaudējumus. Vācijas kara spēks ielauzās Baltijā. Krievu valdība steidzīgi evakuēja Rīgas rūpniecības iestādes. Strādnieki izklīda pa visām lielās Krievijas malām. Uz laiku bij satriekta Latv. strādnieku kustība, izklīdinātas organizācijas, izpostīts Latvijas socialdemokrātijas divdesmit gadu darbs.

Vilts Straujānis
Centralās komitejas loceklis 1907—1911 g.
Miris

Tomēr — isti no šī brīža varēja redzēt, kādu lielu darbu bij darijusi Latvijas socialdemokrātija. Katrs Latvijas socialdemokrātijas darbinieks — strādnieks vai inteliģents — bij pārliecināts partijas propagandists. 1916. gads pagāja iekārtojošies un darbu un maizi meklējot. Bet tiklīdz nodārdēja Krievijas pilsoniskās reakcijas pārkoņi — sāka organizēties visās Krievijas malās latviešu strādnieku socialdemokrātu pulciņi, grupas, komitejas. Pēc 1917. g. amnestijas atgriezās uz Pēterburgu 1913. g. izsūtītie partijas propagandisti Rudevics, Lindiņš, Kr. Bungšs un nodibināja tur soc-dem. maziņu organizāciju, lai gan turpat dar-

bojās arī lielinieciska Latvijas socialdemokratijas grupa. Abu virzienu kopdarbība nebij iespējama un katra organizācija darbojās par sevi. K. Lorenss bij nodibinājis grupu Irkutskā, V. Caune —

Pēteris Reišals
Centralkomitejas loceklis 1918.
Miris 1926.

Tomskā, Teof. Rudzītis — Brjanskā, J. Aberbergs un Marks — Orlā. Šīs grupas turējās pie maziņu - internacionālistu virziena. No šīm maziņieciskām grupām sastādījās „Latvijas socialdemokratijas apvienoto organizāciju centrs”. Lielinieki turpināja lepoties ar „Latvijas socialdemokratijas vārdu, lai gan kopējās organizācijas vairs nebija. Lielinieki bij iebrāukuši lielās politikas ūdeņos. Viņi kopā ar Krievijas

socialdemokrātiem - lieliniekiem, balstīdamies uz karā nogurdinātām neapzinīgām strādnieku un zemnieku masām, tiecās sagrābt valsts varu savās rokās. Tā kā bij radusies pavisam jauna situācija, partija darbojās pilnīgi legalos apstākļos un tiecās pēc plašiem mērķiem, tad lielinieki nolēma sasaukt Latvijas socialdemokratijas kongresu. Mazinieki mēģināja izmantot šo kongresu, lai varbūt vēl pēdējā acumirkļī nodibinātu partijas vienību.

Latvijas socialdemokratijas piektais kongress

Latvijā palikušie biedri (P. Kalniņš u. c.) kopā ar pārnākušiem no ārzemēm emigrantiem (Fr. Menders, Kr. Eliass) mēģināja organizēt un atjaunot veco Latvijas socialdemokratiju. Dažas organizācijas šūniņās Rīgā izdevās atjaunot. Lielinieki darbojās savās „Strādnieku un zaldatu deputātu padomēs“, organizēja pils. domes vēlēšanas, rīkojās uz bruņotu sacelšanos. Kongress viņiem bij tikai fermas pēc un par savu uzvaru viņi bij droši. Sākot ar 13. maiju lielinieki izdeva Rīgā savu laikrakstu „Cīņa“. Kongress sanācā 9. jūlijā 1917. gadā Rīgas pils lielajā zālē. Piedalījās kādi 70 delegāti, pa lielākai daļai jauni socialdemokrāti, kas nepazīna ne partijas tradīcijas, ne socialdemokratijas teoriju. Svarīgākais jautājums bij par revolūcijas nozīmi. Lielinieki aizstāvēja lozungu: „Visu varu strādnieku un zemnieku padomēm“. Mazinieki kongresā bij tikai seši, starp tiem Fr. Menders, P. Kalniņš, Bruno Kalniņš, Kr. Eliass. Fr. Menders savās rezolūcijās aizrādīja, ka revolūcija ir pilsoniska un neizbēgami viņai tādai jābūt. Liek priekšā atsāt arī uz priekšu divas varas: pilsonisku valdību un strādnieku deputātu padomes. Lielinieki pieņēma rezolūciju par „Visu varu padomēm“, par „Rūpniecības iestāžu kontroli“, par kara izbeigšanu revolucionārā ceļā, par muižnieku likvidēšanu un sīkzemnieku pabalstīšanu, par jaunas, patiesi revolucionaras 3. internacionales dibināšanu. Savādi izklausījās šinī cīņas momentā rezolūcija par n ā v e s s o d u a t c e l š a n u.

Pēc Latvijas socialdemokratijas 5. kongresa bij skaidrs, ka Latvijas strādniekiem nav ar lieliniekiem pa ceļam. Drīz lieliniekiem izlikās par šauru arī socialdemokratu nosaukums. Vini to atmeta un dibināja jaunu, komunistu partiju, kas tiecās pēc

vispasaules revolūcijas, bet balstījās uz sīkpilsonību.

Mazinieki - internacionālisti un liela daļa lielieku, kas tādām tendencēm nevarēja piekrist, turpināja darboties uz revolucionārā cīņā pārbaudītiem pamatiem un atjaunoja „Latvijas socialdemokrātisko strādnieku partiju“.

Bruno Kalniņš

Socialdemokratija Latvijas republikas laikā

Socialdemokratija 1918. g. atzina, ka radušos apstākļos strādnieku šķiras intereses vislabāk būs aizstāvas, realizējot Latvijas tautas pašnolemšanās tiesības un nodibinot neatkarīgu un demokrātisku Latvijas Republiku. Partijas centrālā komiteja ļoti aktīvi popularizeja šo ideju ar nelegalās organizācijas un preses palīdzību, par spīti visiem vācu okupācijas žņaugiem. Partijas centrālās komitejas pārstāvji Pauls Kalniņš un F. Menders uzņēma sakarus ar latviešu pilsoņu partijām, kas atzina demokrātiskas republikas ideju. Kopā ar šīm partijām socialdemokratija sastādīja t. s. demokrātisko bloku, kurš okupācijas laikā vairākkārtīgi uzstājās latvju tautas vārdā par viņas patstāvību un demokrātiju.

1928. g. novembrī, nodibinoties Tautas Padomei, socialdemokratija piedalījās viņā un reprezentēja tur Latvijas socialistisko proletariatu. 18. novembrī, Latvijas republikas proklamēšanas dienā, Pauls Kalniņš nolasīja partijas vēsturisko deklarāciju, atzīstot Latvijas neatkarīgo un demokrātisko republiku, kā ceļa posmu cīņā par socialistisku Latviju socialistiskā Tautu Savienībā.

Vācu okupācijas varai sabrūkot, partija atjauno legalu darbību. Sāk atkal atklāti iznākt partijas centralorgans, kuru pēc 1904. g. parauga nosauc

par „Socialdemokrātu“. Ātri aug partijas grupas organizācijas. 26.—28. decembrī 1918. g. M. Celms progimnazijas telpās Kr. Barona ielā 37, sanāk partijas 13. konference, kuŗa reprezentē jau 2.500 organizētus biedrus.

Dažas dienas vēlāk Latvijas teritorijas lielākā daļa nonāk Padomju Krievijas sarkanarmijas rokās. Viņas sastāvā ietilpst daži komunistu iespaidā stāvoši latvju strēlnieku pulki. Nodibinās Padomju Latvija, kā Padomju Krievijas sastāvdaļa. Sākas spaidi pret socialdemokratiju. Viņas darbību pārtrauc. „Socialdemokrata“ beidzamais numurs iznāk 1919. g. 2. janvarī. Sākas komunistiskās diktaturas 5 mēnešu laikmets. Nelīdz arī Rīgā palikušās partijas centralās komitejas daļas lojalitātes deklarācija padomju kongresam, ka partija neaicinās ar ieročiem rokās cīnīties pret komunistisko valdību, bet aizstāvēs idejiskiem līdzekļiem partijas uzskatus. Drīz vien Rīgā palikušie biedri „politiskās nodaļas“ kratīšanās un arestos dabon pārliecināties, ka padomju valdība neatzīst idejisku cīņu, bet varas līdzekļiem laupa socialdemokratijai katru darbības iespēju. Pateicoties komunistiskā terora režīmam un Rīgas biedru neaktivitātei Padomju Latvijas teritorijā neizdodas nodibināt ilegālu partijas organizāciju.

Partijas vadošo biedru vairums uz centralās komitejas lēmuma pamata (1918. g. 28. decembra sēdē) devās uz Liepāju. Partijai izdevās nelūkojot uz vācu okupācijas kuŗa spēka un policijas spaidiem, nodibināt daudzas organizācijas Lejas-Kurzemē, no lielieciem spēkiem neieņemtā Latvijas daļā. Liepājā 1919. g. martā sāk iznākt „Strādnieku Avīze“, kas līdz 1919. g. jūlijam paliek par partijas centralo organu. Notiek arī Lejas-Kurzemes organizāciju konference. Liepājas pilsētas domes vēlēšanas dod vairākumu partijas listei un Liepājas pilsētas valde nāk socialdemokratijas

rokās, kļūstot šinī kritiskā laikmetā par partijas svarīgāko sabiedrisko pozīciju.

Politiskā ziņā partija 1919. g. pirmos mēnešos pārdzīvo smagu laikmetu. Viņa neatzīst komunistiskos uzskatus un Padomju Latvijas terora režīmu. Tanī pat laikā partija nevar atbalstīt pilsoņu karu pret Padomju valdību kopā ar vācu muižniecības (landesvērs), krievu monarkistu (Līvena daļas) un vācu okupācijas bruņotiem spēkiem kā reakcijas un baltgvaru kara spēku. Turklāt vēl bij jāreķinājas ar to, ka pilsētu strādniecības un lauku darba ļaužu lielais vairums šinī laikmetā aiznāda pret okupāciju un padodoties maldīgām iluzijām simpatisēja komunistu varai.

Cīnīties ar bruņotu spēku pret strādnieku šķiras vairumu, kas gāja maldu ceļus, kopā ar reakciju, strādnieku partija, nevarēja. Tā kā Pag. Valdības un Tautas Padomes pilsoniskais vairākums taisni šo pilsoņu karu kopā ar muižniecības spēkiem veda, tad partijai neatlikās nekas cits, kā izstāties no Tautas Padomes, tādā kārtā uz ārieni deklarējot savu norobežošanos no katras kopdarbības ar reakcionarās muižniecības bruņotiem spēkiem. Savu principielo uzskatu par Latvijas demokrātiskās republikas nepieciešamību partija negrozīja. Viņas vadītā Liepājas pilsētas pārvaldība 1919. g. pirmā pusē kļuva par Latvijas demokrātijas galveno balstu.

Apstākļi krasī grozījās pēc baronu un Niedras apvērsuma 1919. g. aprīlī. Progresīvā pilsonība (demokrātiskās grupas un zemnieku savienība) un pilsoniskā Pagaidu Valdība bij spiestas uzsākt cīņu pret muižniecības apvērsumu. Sociāldemokrātija atkal iestājās Tautas Padomē, lai paasinātu un stiprinātu šo cīņu pret Niedras sazvērnieku valdību un vācu reakcionāro okupācijas varu.

Partija visiem līdzekļiem atbalstīja Latvijas atbrīvošanas karu, kas bij īsts nacionāli-revolucionārs karš, kurā tika lauzta Baltijas muiž-

niecības politiskā un socialā vara un latvju tauta ieguva savu nacionālo brīvību, galīgi satriecot sveštautu virskundzību. Partija aicināja ķerties pie ieročiem un iestāties Latvijas armijā. Valkas un Valmieras apriņķos pēc Ziemeļarmijas ierašanās atjaunotās organizācijas enerģiski atbalstīja mobilizāciju un Ziemeļlatvijas kara spēka sastādīšanos. Dienvidus armijā partija ieveda prāvas biedru grupas no Liepājas organizācijas un pēc Rīgas ieņemšanas arī no atjaunotās nelegalās Rīgas organizācijas.

Socialdemokratija bij noteikta pretiniece pēc Cēsu un Juglas kaujām 1919. g. jūlijā no Pagaidu Valdības noslēgtam kompromisam, kas vācu reakcionāru spēkiem deva tiesību uzturēties Kurzemē un Zemgalē. To sevišķi krasi dien no dienas paūž 1919. g. jūlijā Rīgā atjaunotais „Socialdemokrāts“. Partijas politikas pareizība spilgti pierādījās 1919. g. oktobrī, kad kompromisa sekas noveda pie Bermonda bandu uzbrukuma Rīgai. šinī izšķirošā brīdī socialdemokratija mobilizēja savus jaunākos biedrus armijai. 13. oktobrī, pašā karstākā kauju laikā partijas Rīgas komiteja izlaiž savu pazīstamo uzsaukumu „Pie ieročiem!“ un aicina visus Rīgas strādniekus, kas spēj nest ieročus, nekavējoties iestāties armijā. To pašu „Socialdemokrāts“, kas cīņu laikā ar Bermondu bij pārcelts uz Cēsīm, aicina darīt visus Vidzemes darba ļaudis.

Vesela rinda partijas darbinieku ņēma aktīvu dalību armijas izveidošanā. Kopā ar pirmo armijas virspavēlnieku pulkv. Kalpaku, kritušais virsleitnants P. Krievs bij aktīvs socialdemokratijas darbinieks. Virsl. R. Drillis bij armijas aviācijas priekšnieks atbrīvošanas kara visgrūtākos brīžos. J. Celms piedalījās Ziemeļarmijas formēšanā un oktobra dienās komandēja rotu 8. Daugavpils kājnieku pulkā kaujās pret Bermonda spēkiem. Bruno Kalniņš saformēja armijai dažādos laikos četras rotas Liepājā un Rīgā un piedalījās kaujās pie Daugavas.

1919. g. 27.—31. decembrī Rīgā Raiņa klubā, Merķeļa ielā 21 notiek partijas 15. konference, kura toreizējos nenormalos apstākļos, kad strādniecības aktīvākā daļa vēl atradās armijā, uzrādīja tikai 1.000 organizētus biedrus.

1920. g. sākās partijas spēcīga un ātra pieaugšana. 1920. g. pavasarī izvesto *Satversmes Sapulces* vēlēšanu kompaņu partija plaši izmanto organizāciju un grupu atjaunošanai un jaundibināšanai. Vēlēšanu cīņai beidzoties, 15. un 16. maijā 1920. g. Rīgā Rātuža laukumā kādā klubā sanāk partijas 16. konference. Biedru skaits pusgada laikā pieaudzis septiņkārtīgi un pārsniedz 7.500!

Turpmākos gados partija nonāk normalas darbības apstākļos. Viņas vadīto cīņu rezultātā *Satversmes Sapulce* izstrādā tiešām demokrātisku valsts satversmi, kas pārvērš Latviju par demokrātisku republiku. Agrarā reforma galīgi salauž muižniecības politisko un saimniecisko varu. Apdrošināšanas likumi un slimo kases sniedz strādnieku šķīrai ievērojamus uzlabojumus sociālā laukā.

Cīņu laikā par agrarās reformas izvešanu laukos radās īsti agrarās revolūcijas apstākļi. Bezzemnieku aktīvākā daļa steidz pievienoties partijai kā vienīgai noteiktai zemes reformas izcīnītājai. Partijas lauku grupu un biedru skaits aug drudzainā kārtā. Kad 1920. g. 18. decembrī Rīgā Romanova ielā 25 vēsturiskās telpās sanāk partijas 6. kongress, biedru skaits pārsniedz 10000!

Drīz tomēr zemes reformas uzvara nodrošināta un sākas viņas izvešana dzīvē. Lauku bezzemnieku masas prāva daļa nonākusi jaunsaimnieku stāvoklī, nejut vairs spiedošu vajadzību pēc socialdemokrātijas un sāk pakāpeniski atstāt partijas rindas. Biedru skaits mazinājas.

1921. g.	partijai ir vairs tikai	7.800	biedri,
1922. " "	" " " "	6.000	" "
1923. " "	" " " "	4.200	" "
1924. " "	" " " "	2.773	" "

Ar 1924. g. iesākas atkal jauna partijas organizatoriska nostiprināšanās, kas turpinājas līdz pat pēdējam laikam. Partijas pilsētu organizācijas aug un attīstās, atlikušās lauku grupas sāk atzelt un pamazām dibinās jaunas grupas arī lauku pagastos.

1925. g.	partijai ir	2.912	biedri.
1926. " "	" " " "	3.611	" "
1927. " "	" " " "	4.511	" "
1928. " "	" " " "	6.127	" "

Partija atkal galvenām kārtām sastādās no pilsētas un lauku strādniekiem. No gada uz gada viņa kļūst proletariskāka. To spilgti liecina šādi skaitļi par pilsētu un lauku strādnieku procentuālo skaitu no partijas biedru kopskaita:

1924. g.	part. org.	pils. un lauku str.	sastād.	53,2%
1925. " "	" " " "	" " " "	" " " "	66,6 "
1926. " "	" " " "	" " " "	" " " "	70,6 "
1927. " "	" " " "	" " " "	" " " "	71,3 "

Ja 1920. g. trīs ceturtdaļas no partijas biedru skaita deva lauku grupas, tad 1927. g. viņa biedru skaits vairs iztaisa tikai 28,5% no partijas biedru kopskaita. Taču pēdējos gados (1927.—1929. g. g.) novērojama zināma nostiprināšanās arī uz laukiem, starp citu norāda partijas organizāciju skaita pieaugums sākot ar 1926. g., kad partijai bij tikai 108 grupas, 1927. g. grupu skaits pieauga uz 130, bet 1928. g. jau uz 174.

Partijas politiskā aktivitāte un viņas iespaids tautas masās ļoti pilnīgi atspoguļojās notikušās Satversmes Sapulces un Saeimas vēlēšanās.

1920. g.	S. S. vėl. part. dab.	274877 b.	vai 38,67%
1922. „	1. S. „ „ „	241947 „ „	30,37%
1925. „	2. S. „ „ „	260987 „ „	31,37%
1928. „	3. S. „ „ „	226340 „ „	24,34%

Socialdemokratija visās vēlēšanās ir guvusi lielāko balsu skaitu un ir stiprākā partija Latvijā. Visvairāk balsu partija guva Satversmes Sapulces vēlēšanās. Abās nākošās vēlēšanās to samazināja par maziniekiem (sīkpilsoniska grupa, atšķēlās no partijas M. Skujenieka vadībā 1921. g.) nodotās balsis, galvenām kārtām laukos. 1928. g. pirmo reizi uzstājās komunisti, kas līdz tam vēlēšanās balsoja par partijas listi, un tādā kārtā partijai nācās zaudēt viņu piekritēju balsis.

Par partiju nodotais balsu skaits uz laukiem ar katrām vēlēšanām ir pamazinājies, turpretim pilsētās ir pieaudzis, izņemot nelielu svārstību 1928. g.

1920. g.	lauki deva 76,84%, pils. 23,16%	no part. b.
1922. „	„ „ 63,54%, „ 36,46%	„ „ „
1925. „	„ „ 47,75%, „ 52,25%	„ „ „
1928. „	„ „ 52,12%, „ 47,88%	„ „ „

Līdzīgus panākumus partija guva vietējo pašvaldību vēlēšanās. Vesela rinda pašvaldību atrodas partijas pārstāvju vadībā. Sevišķi jāatzīmē sarkanā Valmiera, kur socialdemokratija nepārtraukti tur pilsētas saimniecību savās rokās kopš 1919. g.

Zem partijas vadības atjaunojās un attīstījās visās pārējās strādnieku kustības nozares — arod biedrības, patērētāju kooperācija, kulturas organizācijas, b-ba „Strādnieku Sports un Sargs“, „Darbā Jaunatne“, pretalkoholiskā b-ba „Apziņa“, bērnu draugu b-ba, socialistisko studentu biedrības „Zemgaliņa“ un „Klints“, kā arī vesela rinda mazāku strādnieku organizāciju. Partijai bijis tas idejiskais

vadošais spēks, kas devis un dod visām šīm organizacijām viņu darbiniekus, saskaņo un atbalsta viņu darbību.

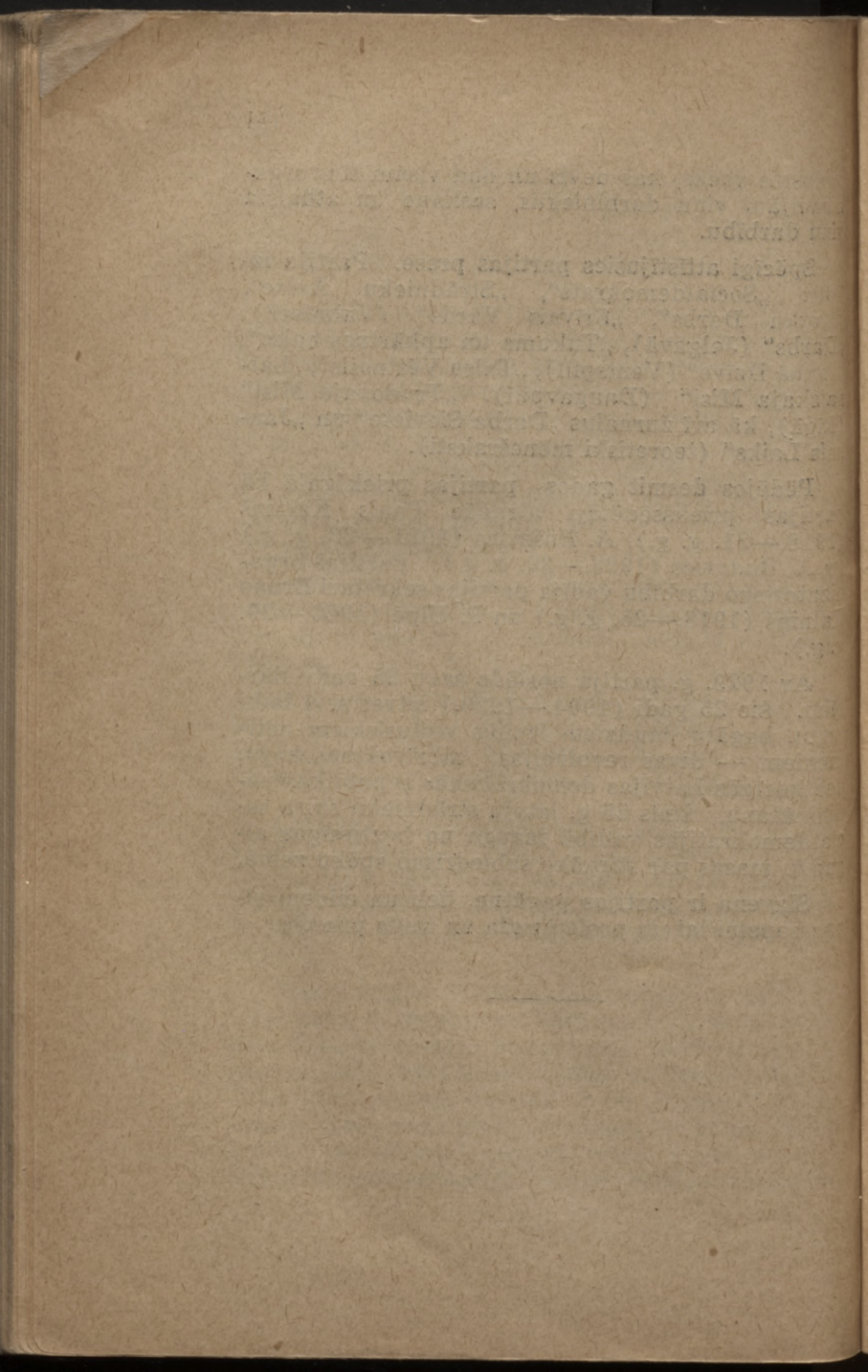
Spēcīgi attīstījusies partijas prese. Partija izdod: „Socialdemokrats“, „Strādnieku Avize“, „Lauku Darbs“, „Brīvais Vārds“ (Valmierā), „Darbs“ (Jelgavā), „Tukuma un apkārtnes balss“, „Jaunā Dzīve“ (Ventspilī), „Talsu Vēstnesis“, „Latgaļskaja Mišļ“ (Daugavpilī), „Trudovaja Mišļ“ (Rīgā), kā arī žurnālus „Darba Sieviete“ un „Jaunais Laiks“ (teoretiski mēnešraksti).

Pēdējos desmit gados partijas priekšgalā kā partijas priekšsēdētāji atradās Pauls Kalniņš (1918.—21. g. g.), A. Buševics (1921.—22. g. g.) un A. Rudevics (1923.—29. g. g.). Partijas organizatorisko darbību vadīja partijas sekretari Bruno Kalniņš (1918.—25. g. g.) un P. Ulpe (1926.—29. g. g.).

Ar 1929. g. partija noslēdz savu 25 gadu darbību. Šie 25 gadi (1904.—1929.) ietver sevī laikmetu, bagātu daudzziem izcilus vēsturiskiem notikumiem — divas revolūcijas, atbrīvošanas karu, neatkarīgās Latvijas demokrātiskās republikas nodibināšanu. Šinīs 25 g. latvju strādnieku šķira sociāldemokratijas vadībā izauga no beztiesīgas algadžu masas par stiprāko sabiedrisko spēku zemē.

Slavena ir partijas pagātne, lieli un cildeni viņas nopelni latvju proletariāta un tauts priekšā!

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307055181

L 1,50 J

Maksā Ls 1.20